

Hoge Raad der Nederlanden
Zaaknummer: 25/00497
Zitting: 17 juli 2026

Dupliek

inzake

Shell plc,

gevestigd te Londen, Verenigd Koninkrijk,
verweerster in het principaal cassatieberoep,
eiseres in het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep,
hierna te noemen: “**Shell**”,
advocaten: mrs. F.E. Vermeulen en A.G. Colenbrander

en

Stichting Milieu en Mens,

gevestigd te Amsterdam,
gevoegde partij aan de zijde van Shell,
advocaat: mr. C.S.G. Janssens

tegen

1. **Vereniging Milieudefensie,** gevestigd te Amsterdam,
2. **Stichting Greenpeace Nederland,** gevestigd te Amsterdam,
3. **Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee,** gevestigd te Harlingen,
4. **Stichting ter bevordering van de Fossielvrijbeweging,** gevestigd te Amsterdam,
5. **Stichting Both ENDS,** gevestigd te Amsterdam,
6. **Jongeren Milieu Actief,** gevestigd te Amsterdam (ontbonden per 1 september 2022),

eisers in het principaal cassatieberoep,
verweerders in het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep,
hierna gezamenlijk (in enkelvoud): “**Milieudefensie**”,
advocaten: mrs. P.A. Fruytier en J.P. Jas

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Enkele rode draden in de schriftelijke toelichting van Milieudefensie	1
2.1	Milieudefensie wil dat de rechter ‘door een rietje’ naar de zaak kijkt	1
2.2	Milieudefensie vernauwt en simplificeert de zaak tot een gevaarzettingskwestie en miskent volledig het politieke karakter van reductieclaims tegen ondernemingen	3
2.3	Milieudefensie staat in essentie een ‘rechtsplicht tot ambitie’ voor die een deugdelijke grondslag in de realiteit ontbeert	4
2.4	Milieudefensie vraagt in essentie de vaststelling van een regel met algemene strekking, wat rechtsstatelijk niet toelaatbaar is. Een ongespecificeerde rechtsplicht kan niet bestaan en zo’n algemene rechtsplicht zal de energietransitie niet bevorderen maar schaden	6
3	De argumenten van Milieudefensie over de rol van Shell in de energietransitie en het energiesysteem zijn niet gegrond in de realiteit	8
3.1	De buiten de rechtsstrijd in cassatie vallende ‘obstakel-theorie’ van Milieudefensie	8
3.2	De (on)haalbaarheid en risico’s van de door Milieudefensie gevorderde emissiereducties	9
3.3	Lobby- en PR-activiteiten	13
3.4	“Carbon lock-in”	15
a.	Een MD-Reductieplicht beperkt het vermeende “carbon lock-in”-effect niet	16
b.	De “olie- en gasindustrie” bepaalt het tempo van de energietransitie niet	17
c.	Investerings in olie en gas blijven noodzakelijk om gedurende de energietransitie aan de energievraag van de samenleving te voldoen	18
3.5	Coal-to-gas	19
3.6	Beleid Shell	20
3.7	Harder to abate-sectoren	21
4	Het ongeschreven recht biedt geen basis voor een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage)	22
4.1	Milieudefensie miskent dat een MD-Reductieplicht niet past in het stelsel van de wet en dat zowel de Europese als de Nederlandse wetgever andere keuzes hebben gemaakt	23
4.2	Milieudefensie miskent dat andere door de wetgever erkende belangen moeten worden betrokken in de zorgplichtanalyse van de rechter	27
4.3	Milieudefensie miskent dat mensenrechten geen steun en rechtvaardiging bieden voor een op Shell rustende MD-Reductieplicht of een daaraan ten grondslag liggende algemene rechtsplicht tot reductie van emissies	29
4.4	Milieudefensie miskent dat de door haar aangehaalde internationale beginselen geen grondslag bieden voor het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage)	32
4.5	Milieudefensie miskent dat de door haar aangehaalde vrijwillige initiatieven het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage) niet ondersteunen	32
4.6	Milieudefensie miskent de plicht van het bestuur van Shell om de verschillende belangen die een rol spelen bij Shells bedrijfsactiviteiten tegen elkaar af te wegen	34
4.7	Milieudefensie miskent dat het reductiebevel zich richt op gedragingen van Shell die niet in de toekomst onrechtmatig zijn en legt het <i>Kernwapens</i> -arrest niet goed uit	35

4.8	Milieudefensie negeert Shells betoog dat het hof op onjuiste en/of ontoereikende gronden heeft geoordeeld dat op Shell een bijzondere verantwoordelijkheid rust	36
5	Het verweer van Milieudefensie inzake het Unierecht berust op een onjuiste weergave van de argumenten van Shell	37
5.1	Milieudefensie stelt ten onrechte dat Shell heeft aangevoerd dat de relevante Europese regelgeving uitputtend is bedoeld	37
5.2	Milieudefensie verdedigt ten onrechte dat een strengere nationale maatregel slechts kan worden getoetst op het specifieke niveau van een specifieke bepaling uit een specifiek instrument van het Unierecht	39
5.3	Milieudefensie maakt selectief gebruik van passages uit (de totstandkomingsgeschiedenis van) de CSDDD in een poging aan te tonen dat een MD-Reductieplicht verenigbaar zou zijn met Unierecht ..	41
5.4	Verdere opmerkingen inzake het Unierecht	42
6	Geen MD-Reductieplicht voor door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies	44
6.1	Shell heeft geen controle over de daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer	44
6.2	Er bestaan geen objectieve aanknopingspunten voor het aanvaarden van een MD-Reductieplicht met betrekking tot de door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies	46
6.3	De Scope 3-emissies die een onderneming rapporteert zijn ook overigens (technisch) ondeugdelijk als grondslag voor een MD-Reductieplicht	47
6.4	Uit vrijwillig gestelde doelstellingen met betrekking tot gerapporteerde Scope 3-emissies volgt niet dat Shell controle heeft over de emissies van eindgebruikers	48
7	De constitutionele rol van de rechter en de grenzen van het burgerlijk materieel- en procesrecht.....	48
7.1	De reactie van Milieudefensie gaat voorbij aan de aard van deze zaak en de in deze zaak voorliggende vorderingen	49
7.2	Milieudefensie miskent de grondslag van de staatsrechtelijk gewenste terughoudendheid van de rechter.....	49
8	Een minimumreductiepercentage kan niet worden opgelegd, noch een MD-reductieplicht in de vorm van een zwaarwegende inspanningsverplichting	50
8.1	Geen minimumreductiepercentage	51
8.2	Geen zwaarwegende inspanningsverplichting	51
9	Het hof heeft terecht geoordeeld dat niet is komen vast te staan dat het gevorderde bevel een relevant effect zal hebben	52
9.1	Het betoog van Milieudefensie berust op de onjuiste premisse dat de effectiviteit en daarmee het belang bij naleving van een zorgvuldigheidsverplichting moet worden verondersteld	52
9.2	Enkele andere punten inzake de effectiviteit van het gevraagde reductiebevel.....	54
10	Conclusie	56

1 INLEIDING¹

1. Shell reageert in deze dupliek op de Schriftelijke Toelichting van Milieudefensie (hierna: “ST-M”). Daarbij zal Shell waar nodig ingaan op wat tijdens Milieudefensie bij het pleidooi bij de Hoge Raad naar voren is gebracht. De ST-M telt 529 pagina’s. Deze dupliek kan geen uitputtende en integrale reactie bevatten op dat stuk. Dat hoeft ook niet, want Shell heeft, in het verlengde van haar appelstukken, bij verweerschrift, schriftelijke toelichting (“ST-S”) en pleidooi bij de Hoge Raad de zaak volledig toegelicht.
2. Voordat Shell inhoudelijk reageert, past een belangrijk punt van orde. De eerste circa 216 pagina’s van de ST-M herhalen verscheidene argumenten uit de feitelijke instanties, zonder dat een relatie wordt gelegd met de klachten in het principaal en incidenteel cassatieberoep. Delen ervan berusten op feitelijke stellingen zonder basis in de procesinleiding. Eén voorbeeld vormen de in appel door Shell gemotiveerd bestreden lobby-aantijgingen van Milieudefensie in ST-M par. II.3 en bij pleidooi bij de Hoge Raad. Het hof heeft daarover echter niets vastgesteld en Milieudefensie heeft hierover in haar procesinleiding geen klachten aangevoerd. Milieudefensie treedt dus welbewust en ontoelaatbaar buiten de orde van de cassatieprocedure. Shell verzoekt de Hoge Raad deze delen buiten beschouwing te laten.
3. In hoofdstuk 2 hieronder gaat Shell in op een aantal centrale punten en/of rode draden in het betoog van Milieudefensie. In hoofdstuk 3 en verder gaat Shell in op aanvullende punten, overwegend in de volgorde van de ST-S. Voor zover Shell in deze dupliek reageert op stellingen van Milieudefensie die buiten de grenzen van de rechtsstrijd in cassatie vallen, aanvaardt Shell die uitbreiding van de rechtsstrijd niet.

2 ENKELE RODE DRADEN IN DE SCHRIFTELIJKE TOELICHTING VAN MILIEUDEFENSIE

2.1 Milieudefensie wil dat de rechter ‘door een rietje’ naar de zaak kijkt

4. De eerste rode draad in het betoog van Milieudefensie is dat de rechter in klimaatzaken tegen ondernemingen alleen het belang van mitigatie van klimaatverandering voor ogen moet hebben. Andere maatschappelijke belangen doen er niet toe, of zouden hooguit als door de onderneming op te werpen “rechtvaardigingsgrond” een rol kunnen spelen.² Van de rechter wordt als het ware verlangd om ‘door een rietje’ naar een bijzonder complexe kwestie te kijken die daarmee wordt gesimplificeerd en teruggebracht tot het klimaatbelang en de eigen belangen van Shell. Zoals bij pleidooi bij de Hoge Raad en in de ST-S is uiteengezet, staat dit eendimensionale perspectief haaks op Shells verweer dat de energietransitie een zorgvuldige belangenafweging vergt, waaronder die van het energietrilemma

¹ De vennootschappen waarin Shell plc direct en indirect investeringen bezit, zijn afzonderlijke entiteiten. In deze dupliek wordt soms gemakshalve “Shell” of “Shell Groep” gebruikt om in algemene zin te verwijzen naar Shell plc en haar dochterondernemingen. In deze dupliek zijn de definities zoals gehanteerd in de schriftelijke toelichting van Shell van overeenkomstige toepassing, tenzij hierna anders is vermeld.

² Zie met name ST-M, nr. 750-758. De opvatting in de ST-M, nr. 750 dat deze andere belangen in het geheel geen rol spelen voor de vraag of er op Shell en andere ondernemingen een zorgvuldigheidsverplichting rust – het hof heeft het over een algemene rechtsplicht tot reductie van emissies – is zowel onjuist als inhoudsloos. *Onjuist*, omdat aan die andere belangen uiteraard wel degelijk betekenis toekomt voor de vraag of de energietransitie is gediend met individuele, absolute, tijdgebonden reductieplichten voor Scope 1-, 2- en 3-emissies, en waarbij, als het aan Milieudefensie ligt, de rechter een vrije invuloefening kan doen om een minimumreductiepercentage voor een individuele onderneming te vinden. *Inhoudsloos*, omdat deze en andere stellingen van Milieudefensie andermaal duidelijk maken dat een algemene, ongespecificeerde zorg- of rechtsplicht in verband met emissiereducties betekenisloos is, als daarbij geen afweging kan worden gemaakt ten opzichte van andere maatschappelijke belangen.

(klimaat, energiezekerheid en betaalbaarheid van energie).³ Dit verweer vindt steun bij het Duitse Bundesgerichtshof, dat overwoog dat de rechter in dit soort zaken *noodzakelijkerwijs* treedt in een aan de politiek voorbehouden belangenafweging.⁴ Daarom oordeelde het Bundesgerichtshof dat op individuele koolstofbudgetten of reductiepaden gebaseerde claims tegen ondernemingen niet thuishoren in de naar haar aard ‘bipolaire’ civiele procedure (waarin alleen partijen en hun belangen vertegenwoordigd zijn).⁵

5. De ST-M berust in feite op een vernauwende benadering van de bij de zaak betrokken belangen. Deze benadering van Milieudefensie impliceert dat een collectieve actie-organisatie zou kunnen beschikken over het speelveld van belangen waar de rechter naar mag kijken.⁶ Het is in die benadering aan een willekeurig geselecteerde gedaagde om andere publieke belangen als rechtvaardigingsgrond in te roepen, nadat al vanuit een eenzijdig vertrekpunt bestaan en inhoud van een zorgplicht zijn vastgesteld. Deze benadering van Milieudefensie leidt tot onbedoelde gevolgen die afhankelijk zijn van toevallige procespartijen en toevallige proceskeuzes: bijvoorbeeld de gevolgen voor energiezekerheid en de daarmee samenhangende fundamentele maatschappelijke belangen in de onderhavige zaak; voor financiële stabiliteit en financierbaarheid van noodzakelijke maatschappelijke activiteiten in de zaak tegen ING; en voor andere belangen in weer andere zaken. En daarbij impliceert het niet betrekken van andere publieke belangen óók een politieke keuze: de keuze om zekere en onzekere risico's te nemen voor die andere belangen vanuit een beperkte focus op tijdgebonden absolute emissiereducties door individuele ondernemingen.
6. Dit perspectief van Milieudefensie wordt in de hand gewerkt door haar, door gezaghebbende auteurs⁷ afgewezen, poging om deze zaak in de verkeerde mal van een veel te enge gevaarzettingsbenadering te persen. Daardoor miskent Milieudefensie op alle niveaus, tot in haar respons op Shells incidenteel onderdeel 5 over de taak van de rechter, dat het in deze zaak tegen een individuele onderneming gaat over een *verdelings- en ordeningsvraagstuk* waarbij een keur aan fundamentele maatschappelijke belangen is verbonden. Dit culmineert in haar betoog dat het hof een minimumreductiepercentage voor Shell had kunnen en moeten vaststellen, waarbij zij inmiddels de rol van de wetenschap wil reduceren tot een ‘ondersteunende’ en ‘complementaire’.⁸ De verzameling abstracte beginselen en eenzijdige bronnen die Milieudefensie de rechter aanreikt om een percentage te bepalen, bevestigt alleen maar het wezenlijk politieke karakter van de beslissing die van de rechter wordt verlangd, zonder deugdelijke juridische of feitelijke grondslag en bij gebreke van een deugdelijke reflectie op de impact van een MD-Reductieplicht op het energiesysteem en op de urgente maatschappelijke belangen die daarmee onmiddellijk samenhangen. Dat brengt Shell bij de tweede rode draad.

³ Zie L. Smeehuijzen en W. Sauter, ‘Klimaatverandering: nieuwe wegen in bestaande rechtsgebieden’ *NJB* 2026/1344, p. 2069: “[d]ie beperking hangt niet alleen samen met de structuur van het aansprakelijkheidsrecht, maar ook met de positie van de civiele rechter. Het ontbreekt hem in dit domein aan een voldoende overzicht van de feitelijke implicaties van zijn oordeel: klimaatverandering is het resultaat van complexe, mondiale processen waarbij de gevolgen van ingrijpen moeilijk te overzien zijn. Daarnaast zou de rechter, zelfs indien hij over dat inzicht zou beschikken, normatieve keuzes moeten maken over de verdeling van lasten en verantwoordelijkheden die niet evident zijn en die naar hun aard thuishoren bij de wetgever.”

⁴ Zie ST-S, nr. 345; en Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 11-13.

⁵ Bundesgerichtshof 23 maart 2026, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 44-45.

⁶ In een zaak over handhaving van de NAVO-begrotingsnorm zou alleen de nationale veiligheid een rol mogen spelen, en andere belangen niet of een ondergeschikte rol. Dat zou dan ook het geval zijn als een belangenorganisatie een onderneming zou aanspreken ter verzekering van de instandhouding van energieinfrastructuur die noodzakelijk is voor de nationale veiligheid. In zaken tegen de Staat die tot inzet hebben de nakoming van verdragsverplichtingen die de resultante zijn van een al gemaakte belangenafweging is een beperking van de in aanmerking te nemen belangen denkbaar. Dat is niet het geval als via een privaatrechtelijke vordering tegen een onderneming, klimaatbeleid via de rechter wordt afgedwongen, die keuzes over de energietransitie impliceert.

⁷ Zie onder meer J.L. Smeehuijzen, ‘Milieudefensie tegen Shell in hoger beroep. Energietransitie te complex voor reductiebevel’, *NJB* 2025/32; en A. Hammerstein, ‘Vraagtekens bij een vonnis’, in: W.M.J. van Veen e.a., *De klimaatzaak tegen Shell (ZIFO-reeks nr. 35)*, Deventer: Wolters Kluwer 2022.

⁸ Zie ST-M, nr. 899.

2.2 Milieudefensie vernauwt en simplificeert de zaak tot een gevaarzettingskwestie en miskent volledig het politieke karakter van reductieclaims tegen ondernemingen

7. Door de zaak te vernauwen tot een simpele, bilaterale gevaarzettingskwestie miskent Milieudefensie het in het oog springende politieke karakter van de beslissingen die zij van de rechter verlangt. Zo beroept Milieudefensie zich in de ST-M par. IV.5.5, nr. 485 e.v. op het door de Europese wetgever inmiddels *geschrapte* artikel 22 CSDDD als objectief aanknopingspunt (“niet-rechtstreeks toepasselijke wetgeving”) voor het bestaan en de inhoud van een ongeschreven reductieplicht voor Shell. Dit is moeilijk te begrijpen, anders dan als sluitstuk van het negeren van alle aanknopingspunten die aan een ongeschreven MD-Reductieplicht in de weg staan. In haar bespreking van de mensenrechtelijke bronnen verzuimt Milieudefensie in te gaan op de overduidelijke centrale boodschap in *Verein Klimaseniorinnen Schweiz e.a./Zwitserland*, aangescherpt in het door Milieudefensie onvermeld gelaten arrest *Fliegenschnee/Oostenrijk*, dat er geen mensenrecht bestaat dat aanspraak geeft op concrete mitigatiemaatregelen.⁹ In al deze zaken en in *Urgenda* is juist een precaire rechtstatelijke balans bewaakt waarin de rechter wél de buitengrenzen van statelijk klimaatbeleid bewaakt, maar niet kan treden in statelijk klimaatbeleid dat de vormgeving van de energietransitie en daarin te maken politieke belangenafwegingen raakt. Het was dan ook opmerkelijk om bij pleidooi bij de Hoge Raad tijdens Milieudefensie te vernemen dat “die uitspraken over staten niet relevant zijn voor reductievorderingen tegen ondernemingen”. Immers, dat is juist de spil waar de door het hof gevonden, en door Shell in haar incidenteel cassatieberoep bestreden, ongeschreven algemene rechtsplicht tot reductie om draait (zie nader hoofdstuk 4 hieronder).
8. Zoals Shell bij pleidooi bij de Hoge Raad heeft benadrukt, zitten de uitspraken van het Bundesgerichtshof van 23 maart 2026 op deze lijn. Deze uitspraken (inclusief de officiële samenvatting en het persbericht van het Bundesgerichtshof) geven een helder signaal dat de Duitse hoogste rechter geen reductievorderingen of aanbodbeperkingen tegen individuele ondernemingen toelaat op basis van, kort gezegd, een doorwerking van op het mondiale koolstofbudget gebaseerde statelijke verplichtingen onder het Akkoord van Parijs. Deze uitspraak ligt in het verlengde van de na *Neubauer* gewezen uitspraken van het Bundesverfassungsgericht, waarin koolstofbudgetten voor Duitse deelstaten en daarop gebaseerde vorderingen werden afgewezen, omdat de verdragsnormen van Parijs van toepassing zijn op het niveau van de nationale staat. Het ligt in de chronologie van de verloffverleningsprocedure voor de hand dat het Bundesgerichtshof met zijn uitspraken mede heeft willen reageren op de uitspraak van de appelrechter te Hamm in de *RWE*-zaak, waarin geen beroep bij het Bundesgerichtshof mogelijk was.
9. Voor zover Milieudefensie een beroep doet op commentaren die een beperkte lezing geven aan de uitspraken van het Bundesgerichtshof, is het belangrijk op te merken dat daarnaast verschillende andere commentaren bestaan die de lezing van Shell onderschrijven.¹⁰ Een deel van die eerste commentaren – en dat geldt veel breder in deze zaak – berust op wat de verschillende auteurs menen dat het recht zou moeten zijn, niet op wat rechtens is. Ook commentaren op het Arrest geven daar blijk van, nu zij meer of andere dingen lezen in de uitspraak dan erin staat. Het hof heeft onmiskenbaar een groot aantal geschilpunten niet of nauwelijks behandeld, maar een deel van de literatuur presenteert het Arrest alsof

⁹ Zie onder meer ST-S, nr. 7, 188 en 189.

¹⁰ A.Ch.H. Franken, ‘Bundesgerichtshof: CO₂-reductie is een staatsplicht, *NJB* 2026/1249; E.R. de Jong, ‘Klimaatperikelen in Karlsruhe’, *NTBR* 2026/16; E.R. de Jong & M. Reiff, ‘The BMW and Mercedes Climate Cases. Judicial Restraint at the Bundesgerichtshof?’, *Verfassungsblog*, te raadplegen via: <https://verfassungsblog.de/the-bmw-and-mercedes-climate-cases/>.

daarin alles ten gunste van Milieudefensie is beslist, behoudens zijn afwijzing van een concreet percentage voor Shell en honorering van Shells belang-verweren ten aanzien van Scope 1-, 2- en Scope 3-emissies.¹¹ Dat is onjuist en rechtswetenschappelijk controversieel, maar belangrijker is dat dergelijke commentaren geen oog tonen voor de negatieve impact van een MD-Reductieplicht voor ondernemingen, en in deze zaak voor het energiesysteem.

10. Inmiddels heeft de Rechtbank Parijs op 25 juni 2026 uitspraak gedaan in de zaak *Notre Affaire a Tous c.s. / Total Energies*.¹² In die zaak werden vorderingen ingesteld tegen TotalEnergies op grond van onder meer Franse nationale *due diligence*-wetgeving (de *Loi de Vigilance*) en op grond van de algemene onrechtmatige daad naar Frans recht. De vorderingen strekten ertoe dat TotalEnergies: (i) een nieuw *due diligence*-plan zou publiceren; (ii) CO₂-emissies zou reduceren in overeenstemming met het Akkoord van Parijs; en (iii) geen nieuwe vergunningen voor de exploratie van koolwaterstoffen meer aan zou vragen en de exploratie en exploitatie van koolwaterstofreserves geleidelijk af zou bouwen.¹³ De Rechtbank Parijs heeft TotalEnergies opgedragen om Scope 3-emissies mee te nemen in haar op grond van de *Loi de Vigilance* verplichte risicoanalyse en om een nieuw *due diligence*-plan te publiceren (hetgeen betrekking heeft op vordering (i) hierboven).¹⁴ Belangrijk is dat de Rechtbank Parijs de (mede op onrechtmatige daad gebaseerde) vorderingen tot het gelasten van concrete maatregelen afwees, zoals de maatregelen die betrekking hadden op een specifieke reductieverplichting en op een afbouw van de exploratie en exploitatie van olie en gas. De Rechtbank Parijs oordeelde uitdrukkelijk dat dergelijke maatregelen zijn voorbehouden aan de beleidsvrijheid van de onderneming, nu de *Loi de Vigilance* de rechter niet toestaat “à se substituer à la société pour exiger d'elle l'instauration de mesures précises et détaillées”.¹⁵ Tegelijkertijd is een cruciaal verschil met Frans recht¹⁶ dat de Nederlandse wetgever de weloverwogen keuze heeft gemaakt om geen *nationale due diligence*-wetgeving voor ondernemingen in te voeren, om “*nationale koppen te vermijden*”.¹⁷ De uitspraak bevestigt in elk geval het standpunt van Shell dat het niet aan de rechter is om specifieke maatregelen op te leggen aan een individuele onderneming.

2.3 Milieudefensie staat in essentie een ‘rechtsplicht tot ambitie’ voor die een deugdelijke grondslag in de realiteit ontbeert

11. Dat brengt Shell tot een derde rode draad in de ST-M: het ontbreken van een deugdelijke onderkenning van wat de door Milieudefensie van de rechter verlangde maatregel zou betekenen in de *realiteit*. Milieudefensie laat zich niet uit over de technologische, economische en maatschappelijke haalbaarheid van de door haar gewenste emissiereducties, en doet in plaats daarvan enkele niet-gesubstantieerde aannames, waaronder over wat rechters in andere landen zouden kunnen beslissen in vergelijkbare zaken. Parket en Raad zullen zich de vraag moeten stellen of er een rechtsgrondslag bestaat om een individuele onderneming, in dit geval Shell, te binden aan een bijzonder vergaande, ongeschreven plicht tot reductie van absolute emissies tegen een gefixeerde datum in de toekomst,

¹¹ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 550, voetnoot 983 en de daarin genoemde literatuur.

¹² Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*).

¹³ Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*), rov. 11.

¹⁴ Dit aangepaste plan dient binnen zes maanden na betekening van de uitspraak bij de rechtbank te zijn ingediend. De zaak is verwezen naar een zitting bij de rechter-commissaris op 27 januari 2027, waarna de procedure zal worden voortgezet.

¹⁵ Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*), rov. 219. Zie ook rov. 215.

¹⁶ In geschil was of de *Loi de Vigilance* tevens betrekking heeft op risico's die verband houden met klimaatverandering. De procureur-generaal heeft in zijn hoedanigheid van interveniërende partij betoogd dat dit niet het geval is, hoewel de Rechtbank daarover anders oordeelde. Zie Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*), rov. 26-27.

¹⁷ Verweerschrift, nr. 47 onder j; en ST-S, nr. 209. Zie ook Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 22.

gegeven dat een bevel niet effectief zal zijn in het terugdringen van de mondiale CO₂-uitstoot en zal leiden tot een voor alle in Nederland actieve ondernemingen geldende rechterlijke reductieplicht. De impact van de zaak op de Nederlandse economie en op een keur aan maatschappelijke- en nationale veiligheidsbelangen zal enorm zijn, terwijl de positieve effecten voor het mondiale klimaat steeds verwaarloosbaar zullen blijven.¹⁸ Voorts bestaan er in werkelijkheid geen indicaties dat rechters of overheden in relevante jurisdicties zoals de VS, China, India of Duitsland deze stap zullen gaan zetten.

12. Milieudefensie wil in essentie dat aan Shell en andere ondernemingen een ‘rechtsplicht tot ambitie’ wordt opgelegd. Deze wordt gemotiveerd door een beweerdelijk maatschappelijk “vliegwieleffect” dat ten minste hoogst onzeker en op zijn best tot Nederland beperkt is. Zulks ten koste van Shell, dat door een NGO als gedaagde is gekozen uit een reeks van mogelijke partijen, en ten nadele van haar positie ten opzichte van haar wereldwijde concurrenten. Zo’n rechtsplicht die bewust vooruitloopt op maatschappelijke, beleids- en technologische veranderingen waarvan hoogst onzeker is of en wanneer deze zullen plaatsvinden, kan geen basis vinden in een ongeschreven civielrechtelijke rechtsnorm. Het recht moet wortelen in de realiteit. Onderdeel van die realiteit is de uitdaging van het tegengaan van klimaatverandering. Daarvoor zijn ad hoc procedures tegen individuele ondernemingen geen oplossing. In die procedures spelen immers de specifieke reële uitdagingen bij het tegengaan van klimaatverandering een belangrijke rol, omdat het opleggen van specifieke maatregelen zoals een MD-Reductieplicht aan individuele ondernemingen duidelijk effecten heeft op andere fundamentele belangen (in deze zaak tegen Shell betreft dat onder meer de energiezekerheid). Dat is anders bij algemene mitigatievorderingen tegen staten, zoals *Urgenda*, die staten de vrijheid laten om op gecoördineerde wijze regelgeving en beleid aan te nemen die de energietransitie werkelijk vooruit kan helpen. Als een maatregel zoals een MD-Reductieplicht in de realiteit zou werken (en ook efficiënt zou zijn en niet op onwenselijke wijze zou conflicteren met andere maatschappelijke belangen), dan zou die wel door staten zijn ingevoerd. Dat is nu juist om goede redenen niet gebeurd. Wat dringend nodig is, zijn samenwerking, coördinatie en een integrale visie op systeemeffecten die alleen beleidsmakers kunnen leveren, zoals ook de oprichter en eerste bestuurder van Milieudefensie Wouter van Dieren voor en na het vonnis van de rechtbank in deze zaak bij herhaling heeft benadrukt, en die klimaatzaken zoals deze daarom resoluut afwijst.¹⁹
13. Een gecoördineerde, economiebrede en integrale benadering van de energietransitie is ook wat de Nederlandse regering voorstaat en wat ook de participerende staten in de recente klimaatconferentie in Santa Marta bij herhaling hebben benadrukt. Zo heeft de Minister van Klimaat en Groene Groei recent in antwoord op vragen van Kamerleden over de klimaatconferentie in Santa Marta²⁰ de noodzaak benadrukt van een “gecoördineerde aanpak” omwille van “het zoveel mogelijk behouden en creëren van een gelijk speelveld.” Het Kabinet zet “zich in voor een divers aanbod van energie en grondstoffen en een afbouw van de vraag naar fossiele brandstoffen, door over te stappen op schone energie”, waarbij is benadrukt dat “[a]lleen als de vraag substantieel daalt, (...) de prikkel tot productie van fossiele brandstoffen en bijbehorende investeringen [zal] afnemen” en “[i]n lijn met de daarover gesloten sectorakkoorden (...) het kabinet fossiele brandstoffen op gecontroleerde wijze en in lijn met het afnemen van de vraag [zal] afbouwen, zonder echter in de tussentijd de importafhankelijkheid te

¹⁸ Zie hoofdstuk 9 hieronder.

¹⁹ W. van Dieren 11 december 2020, ‘Stop de Milieudefensie versus Shell rechtszaak’, te raadplegen via <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/wouter-van-dieren-stop-de-milieudefensie-versus-shell-rechtszaak/>. Zie ook A. Verbruggen 10 juni 2020, Gesprek met W. van Dieren, aflevering 277, 16:45, te raadplegen via <https://www.youtube.com/watch?v=hKlsg0VMJYE>; en A. Verbruggen 1 mei 2024, Gesprek met W. van Dieren, aflevering 1570, 04:23, te raadplegen via <https://www.youtube.com/watch?v=xgP2V6Yvqmg>.

²⁰ Antwoorden van de Minister van Klimaat en Groene Groei van 1 juni 2026, te raadplegen via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-1251503.pdf>.

laten oplopen.” Het Kabinet zet in op “transformatie van vraag en aanbod van fossiel naar schone energiebronnen”, en een “Verantwoorde Afbouw van Fossiel”, die later dit jaar in de Nationale Energieverkenning zal worden gepresenteerd.²¹ Ook de participerende staten in de Santa Marta conferentie benadrukten de noodzaak van coördinatie, coöperatie en afstemming van vraag én aanbod.²²

“A managed phase-down therefore requires more than restricting supply. It requires coordinated planning (...) [and] aligning supply-side action with demand-side transformation.”²³

De bij pleidooi bij de Hoge Raad door Milieudefensie verdedigde stelling dat vraag en aanbod los van elkaar moeten worden beschouwd is daarmee in directe tegenspraak.²⁴

14. Een door de rechter aan een individuele onderneming opgelegde MD-Reductieplicht kan op geen enkele wijze een alternatief vormen voor de noodzakelijke coördinatie, samenwerking en afstemming van zowel vraag als aanbod op het vereiste internationale en interregionale niveau. Zoals Shell in appel en voor de Hoge Raad heeft benadrukt, hebben de Europese en Nederlandse wetgevers historisch ongekende klimaat- en energieregelgeving ontwikkeld en ingevoerd die van toepassing is op ondernemingen die in Europa actief zijn. In de ST-S heeft Shell een illustratie gepresenteerd van alle maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen op het gebied van klimaat, betaalbaarheid van energie en leveringszekerheid, zowel op EU-niveau als in Nederland.²⁵ Van een ‘governance gap’ die, zoals Milieudefensie lijkt te betogen, een door de Nederlandse rechter op te leggen MD-Reductieplicht zou rechtvaardigen, is daarom geen sprake. Dergelijke verstrekkende, door de rechter opgelegde maatregelen zouden bovendien slechts leiden tot de ‘regulatory arbitrage’ die Milieudefensie juist zegt te willen voorkomen.²⁶

2.4 Milieudefensie vraagt in essentie de vaststelling van een regel met algemene strekking, wat rechtsstatelijk niet toelaatbaar is. Een ongespecificeerde rechtsplicht kan niet bestaan en zo’n algemene rechtsplicht zal de energietransitie niet bevorderen maar schaden

15. Een laatste rode draad in het betoog van Milieudefensie die Shell wil uitlichten, is haar intrinsiek tegenstrijdige betoog dat het in deze zaak zou gaan om een klassieke contextgebonden invulling van

²¹ Brief van de Minister van Klimaat en Groene Groei aan de Tweede Kamer van 1 juni 2026 over de Santa Marta conferentie over de uitfasering van fossiele brandstoffen, te raadplegen via: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2026Z11602&did=2026D26476.

²² Co-host takeaways on the Santa Marta conference on the phase-out of fossil fuels, te raadplegen via: https://static1.squarespace.com/static/68dc91a7c566d74a91e8e22d/t/69f2979327f294060a2cb53d/1777506195819/TAFF+Conference_Co-host-Takeaways_DEF.pdf. Zie ook ST-S, nr. 37.

²³ Report of the 1st Conference on Transitioning Away from Fossil Fuels, juni 2026, p. 104, te raadplegen via: <https://static1.squarespace.com/static/68dc91a7c566d74a91e8e22d/t/6a3aa46cae019139a1a01c50/1782228078599/Santa+Marta+Report.pdf>.

²⁴ In dit verband is veelzeggend dat Milieudefensie, in een poging steun te vinden voor haar stelling dat het tempo van de energietransitie eenvoudig kan worden bepaald door het aanbod van olie en gas te verminderen (zonder veranderingen aan de vraagzijde) (ST-M, nr. 163 en 164), zich genoodzaakt ziet selectief te citeren uit een rapport van het IEA, waarbij zij de onderstreepte passages uit het aangehaalde citaat weglaat: “A productive debate about the oil and gas industry in transitions needs to avoid two common misconceptions. The first is that transitions can only be led by changes in demand. ‘When the energy world changes, so will we’ is not an adequate response to the immense challenges at hand. An unbalanced focus on reducing supply is equally unproductive, as it carries a heightened risk of price spikes and market volatility. In practice, no one committed to change should wait for someone else to make the first move. Successful, orderly transitions are collaborative ones, in which suppliers work with consumers and governments to expand new markets for low-emission products and services.” (Vergelijk het citaat in ST-M, nr. 163 met het volledige citaat van het IEA, The Oil and Gas Industry in Net Zero Transitions 2023, (Productie MD-528), p. 16). Het volledige citaat bevestigt dat volgens het IEA veranderingen aan de aanbod- en vraagzijde hand in hand moeten gaan; dat is tevens het uitdrukkelijke standpunt van zowel de Europese wetgever als de Nederlandse overheid (zie hiervoor nr. 105). Zie ook MvG, nr. 1.6.2 en 2.5.9; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.19 en 1.5.31; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.3.11; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 3 van 4, nr. 8.2.7; en Verweerschrift, nr. 60; ST-S, nr. 240 en 435 onder c. Dat is ook steeds exact het standpunt van Shell geweest in deze procedure (zie bijvoorbeeld ST-S, nr. 240).

²⁵ ST-S, nr. 38.

²⁶ Spreekantekeningen zijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 21 en 77-81.

de zorgvuldigheidsnorm,²⁷ terwijl Milieudefensie in het verlengde van haar bredere campagne de vaststelling van een rechtsplicht nastreeft die geldt voor alle ondernemingen zoals Shell, in haar woorden: alle ondernemingen met omvangrijke emissies. Dáárop is het beoogde “vliegwieleffect” van deze procedure ook gericht.²⁸ Zoals Shell hieronder in hoofdstuk 4 nader uiteenzet, is het beroep van Milieudefensie op een contextgebonden zorgplicht oneigenlijk. De door het hof vermelde omstandigheden zijn in geen opzicht Shell-specifiek, zij kunnen de door Milieudefensie gestelde zorgplicht niet ondersteunen noch rechtvaardigen en zij kunnen niet verbloemen dat Milieudefensie de rechter in feite een rechtsregel van algemene strekking wil laten vaststellen, waarmee zij de rechter wel degelijk vraagt om zonder voldoende objectieve aanknopingspunten in het politieke domein te treden.

16. Tegelijkertijd zijn partijen het klaarblijkelijk met elkaar eens dat geen algemene rechtsplicht zonder gespecificeerde inhoud kan bestaan: het gaat volgens Milieudefensie om “*twee zijden van dezelfde (normatieve) medaille*”.²⁹ In dat verband stelt Milieudefensie dat de categorisering die Shell in Verweerschrift nr. 9 heeft gegeven (“*een vijftrapsraket*”) de zorgvuldigheidsnorm en de concrete rechtsplicht ten onrechte “*versplintert*”.³⁰ Milieudefensie ziet er echter aan voorbij dat Shell zich baseert op een door het hof gemaakt onderscheid tussen een algemene rechtsplicht tot reductie van emissies en een concrete rechtsplicht. Het hof had dat inderdaad niet moeten doen, want als geen concrete inhoud van een rechtsplicht kan worden vastgesteld, zoals het hof terecht heeft geoordeeld, is het betekenisloos om van een algemene rechtsplicht tot reductie van emissies te spreken. Milieudefensie gaat er bovendien geheel aan voorbij dat een algemene zorgplicht een wezenlijk andere inhoud kan hebben dan een rechtsplicht tot tijdgebonden reductie van absolute Scope 1-, 2- en 3-emissies.
17. U kunt de neiging hebben, en wellicht zelfs druk ervaren, om bij verwerping van het principaal cassatieberoep een algemene zorgplicht voor bedrijven in de lucht te houden. Dat zou bij een eerste beschouwing begrijpelijk zijn: iedereen heeft immers een rol te spelen om klimaatverandering tegen te gaan. Nader doordenken dwingt er evenwel toe om onder ogen te zien dat het opleggen van een algemene, naar aard, inhoud en strekking ongespecificeerde rechtsplicht reeds op zichzelf vanuit het oogpunt van rechtszekerheid niet kan worden aanvaard.³¹ Bovendien zouden de gevolgen van een dergelijke algemene rechtsplicht ook hoogst onzeker zijn. Een algemene zorgplicht die alleen al de *mogelijkheid* laat van een extreme uitspraak zoals de rechtbank gaf – een zeer vergaande tijdgebonden absolute reductieplicht voor Scope 1-, 2- en 3-emissies voor de toekomst – zou bijvoorbeeld negatieve gevolgen hebben voor het investeringsklimaat in Nederland en daadwerkelijk kunnen leiden tot ongecontroleerde de-industrialisatie van Nederland.³² Buitenlandse en Nederlandse bedrijven en hun investeerders en financiers gaan de invulling van een onzekere algemene zorgplicht in het al met argusogen bekeken WAMCA-landschap niet afwachten. Dat doen zij zeker niet, waar andere landen, zoals Duitsland, geen onzekerheid laten bestaan voor in die landen gevestigde bedrijven.
18. Rechters kunnen staten ter verantwoording roepen (en doen dat ook) wanneer het door hen gevoerde klimaatbeleid ontoereikend is om te voldoen aan hun verplichtingen uit hoofde van nationaal of

²⁷ ST-M, nr. 307-308 en 343.

²⁸ ST-M, nr. 189-190. Veelzeggend is bijvoorbeeld ST-M, nr. 811: het Arrest is beweerdelijk niet duidelijk als het gaat om de vraag waartoe andere partijen gehouden zijn, omdat partijen met vergelijkbare kenmerken als Shell ook hun bijdrage moeten leveren.

²⁹ Zie ST-M, onder meer nr. 310, 321, 328, 329, 375, 376, 412, 518 onder (d), 551, 784-785, 907-908 en 936. Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 38.

³⁰ ST-M, nr. 908.

³¹ ST-S, nr. 115.

³² ST-S, nr. 117.

internationaal recht, en dat is het geëigende mechanisme om de toereikendheid van dat klimaatbeleid te waarborgen. Voor dat beleid is de steun van en samenwerking met het bedrijfsleven en burgers vanzelfsprekend onontbeerlijk. Maar een algemene klimaatzorgplicht voor grote bedrijven met activiteiten of producten die emissies veroorzaken, boven op de al bestaande regelgeving, gaat die noodzakelijke steun van die bedrijven niet bevorderen en is ook niet verenigbaar met de keuze van de Nederlandse regering om geen ‘nationale koppen’ te zetten op bijvoorbeeld Europese regelgeving van CO₂-emissies.³³ Het leidt alleen maar tot *regulatory arbitrage* en verplaatsing van bedrijfsactiviteiten naar de vele jurisdicties buiten en binnen Europa waarin bedrijven internationaal concurrerend kunnen blijven opereren.

19. Shell vraagt de Hoge Raad daarom, om anders dan het hof, principieel te beslissen dat rechters geen ongeschreven reductieplichten kunnen opleggen die berusten op individuele koolstofbudgetten of eenzijdige aanbodbeperkingen. En als dan toch in voorkomende gevallen, aansluitend bij bestaande regelgeving, een privaatrechtelijk te sanctioneren zorgplicht met een concrete, gespecificeerde inhoud zou kunnen bestaan, dan zou die ten minste moeten beantwoorden aan de in incidenteel onderdeel 2 en hoofdstuk 2 van de ST-S beschreven vereisten en beperkingen, waaronder in elk geval de vereisten van inpasbaarheid in het wettelijke systeem, kenbaarheid, rechtsgelijkheid, effectiviteit en proportionaliteit.

3 DE ARGUMENTEN VAN MILIEUDEFENSIE OVER DE ROL VAN SHELL IN DE ENERGIETRANSITIE EN HET ENERGIESYSTEEM ZIJN NIET GEGROOND IN DE REALITEIT

3.1 De buiten de rechtsstrijd in cassatie vallende ‘obstakel-theorie’ van Milieudefensie

20. In hoofdstuk II en III van de ST-M herhaalt Milieudefensie haar betoog in feitelijke instanties, dat zij aanvult met een groot aantal rechtstreekse verwijzingen naar producties en bronnen die dateren van na het Arrest.³⁴ Deels gaat dit over klimaatwetenschappelijke feiten die in deze zaak niet ter discussie staan en over diverse bronnen die oproepen tot klimaatactie van niet-statelijke actoren. Daarop is Shell in Verweerschrift nr. 3, de ST-S nr. 15 en pleidooi bij de Hoge Raad al uitvoerig ingegaan, waarbij Shell heeft erkend dat zij een rol heeft te spelen om klimaatverandering te helpen tegengaan. Zij heeft in het verlengde van haar uitvoerig gemotiveerde stellingen in hoger beroep ook uitgelegd waarom die bronnen geen MD-Reductieplicht ondersteunen en rechtvaardigen, en ook geen daaraan ten grondslag liggende ongespecificeerde algemene civielrechtelijke rechtsplicht tot reductie van emissies.
21. Wat in de procesinleiding her en der enigszins wordt aangeraakt maar in de ST-M uitvoerig wordt uitgemeten, is het herhaalde betoog uit de feitelijke instanties dat Shell, als onderdeel van de “olie- en gasindustrie”, een obstakel zou vormen voor de aanpak van het klimaatprobleem en voor de verduurzaming van de samenleving.³⁵ Het is deze ‘obstakeltheorie’ die met name in hoofdstuk II en III, en ook daarna, als *Leitmotiv* door de ST-M klinkt.³⁶ Anders dan de ST-M nr. 5 suggereert, heeft het

³³ Verweerschrift, nr. 47 onder j, 86 onder d en 223 (voetnoot 540); ST-S, nr. 209; Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 4. Zie ook *Kamerstukken II* 2024/25, 22112, nr. 4012 (Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken Fiche 2: Voorstel Omnibus I (CSRD & CSDDD)); de memorie van toelichting bij het ontwerp van de Nederlandse implementatie van de CSDDD, waarin herhaaldelijk wordt verwezen naar de noodzaak om ‘nationale koppen’ te vermijden (p. 26 en 98); meer recent: Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026. Vgl. verder Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.8; en Verweerschrift, nr. 22.

³⁴ Zie bijvoorbeeld ST-M, voetnoten 154, 176, 177, 187, 189, 194, 196, 202, 205-210, 253, 337, 404-406, 422, 430, 432-433 en 434-436.

³⁵ ST-M, nr. 5.

³⁶ Bijvoorbeeld in ST-M, par. V.2, V.3.5 en V.3.6.

hof hierover niets vastgesteld, behoudens zijn niet-dragende overweging buiten de rechtsstrijd over een “carbon lock-in”-effect dat zou kunnen uitgaan van nieuwe investeringen in olie- en gasvelden. Milieudefensie presenteert haar obstakeltheorie als redengevend voor de zaak tegen Shell en voor de door haar bepleite zorgplicht: deze zaak zou dit obstakel moeten wegnemen, door Shell te binden aan een reductieverplichting.

22. Milieudefensie’s obstakeltheorie berust op een groot aantal door Shell in de vorige instanties weersproken feitelijke stellingen, zonder enige verwijzing naar klachten in de procesinleiding. Haar tardieve betoog in nr. 127 en par. II.3, II.4, V.2, V.3.5, V.3.6, V.3.8 schendt de processuele belangen van Shell. Dit betoog bevat zeer vergaande verwijten, waarbij Shell structureel over één kam wordt geschoren met een onbepaalde groep derden, en waarover de feitenrechters met nauwkeurigheid en precisie vaststellingen zouden hebben moeten doen op basis van bewijslevering. Bij gebreke van enige vaststelling door het hof en steun in klachten in de procesinleiding, dient dit betoog integraal buiten beschouwing te worden gelaten.
23. De centrale premisse van Milieudefensie is dat de mondiale vraag naar energie ook kan worden vervuld als energieondernemingen zoals Shell worden gebonden aan de door haar gevorderde emissiereducties. Daaraan verbindt Milieudefensie de stelling dat de vervanging van fossiele brandstoffen door duurzame energiebronnen wordt tegengewerkt door investeringen in de productie van fossiele brandstoffen. Deze investeringen zouden volgens Milieudefensie leiden tot lagere prijzen van fossiele brandstoffen, waardoor duurzame alternatieven minder aantrekkelijk zijn. Olie- en gasbedrijven houden volgens Milieudefensie de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen in stand met, kort gezegd, lobbyactiviteiten en communicatiestrategieën die de energietransitie vertragen. Shell gaat hieronder beknopt in op dit narratief van Milieudefensie. Milieudefensie brengt de energietransitie niet verder met deze framing van olie- en gasbedrijven die goederen produceren, distribueren en verkopen die de wereld hard nodig heeft en de komende decennia nodig zal blijven hebben. Milieudefensie gaat een werkelijke, feitelijke en wetenschappelijk onderbouwde discussie over het energiesysteem en de beperkingen voor de transitie ervan uit de weg.

3.2 De (on)haalbaarheid en risico’s van de door Milieudefensie gevorderde emissiereducties

24. Het IPCC heeft aangegeven dat, om de opwarming van de aarde met 50% waarschijnlijkheid te beperken tot 1,5 graad Celsius – de ambitieuzere doelstelling van het Akkoord van Parijs – emissies wereldwijd gemiddeld met 45% moeten worden beperkt per 2030. In par. II.2.7 en III.3 en hoofdstuk VI brengt Milieudefensie op dat de vraag moet worden beantwoord of die emissiereducties in de praktijk ook daadwerkelijk kunnen worden gerealiseerd.³⁷
25. Shell heeft toegelicht dat 1,5 graad Celsius-scenario’s zoals het IEA NZE-scenario ‘normatief’ zijn, in de specifieke zin dat zij een gewenste uitkomst tot uitgangspunt nemen en van daaruit terugwerken om een reeks hypothetische veranderingen in het energiesysteem te presenteren die die uitkomst op basis van verschillende aannames bereiken.³⁸ Shell heeft ook uitgelegd dat deze scenario’s niet overeenkomen met het huidige traject van het energiesysteem en uitgaan van zeer ambitieuze veranderingen.³⁹ Volgens Milieudefensie moeten IAM’s normatief worden gecorrigeerd om de

³⁷ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 254, 257 en 380.

³⁸ ST-S, nr. 432–436.

³⁹ ST-S, par. 11.2.3 onder c. Zie ook: ST-S, par. 1.3.2 onder b.

“modellenwereld (waarop het reductiescenario is gebaseerd) en de werkelijke wereld (waarin de reducties moeten worden bewerkstelligd) op elkaar [af te stemmen]”.⁴⁰ De door Milieudefensie voorgestelde normatieve correctie van die scenario’s maakt die scenario’s niet haalbaarder in de echte wereld. Integendeel: dit zou leiden tot hogere reductiepercentages voor olie en gas⁴¹ en lagere reductiepercentages voor kolen, terwijl de snelle reductie van kolen als meest emissie-intensieve brandstof juist essentieel is om de doelstellingen van het Akkoord van Parijs te bereiken.⁴² Shell heeft uitgelegd dat Milieudefensie’s stelling dat emissiereducties moeten worden nagestreefd tegen hogere kosten voor de samenleving dan noodzakelijk, niet alleen onjuist is, maar ook contraproductief.⁴³ De door Milieudefensie voorgestelde normatieve correctie helpt dus niet om de scenario’s waar zij zich op baseert in overeenstemming te brengen met de werkelijkheid. Bovendien zouden daarvan met name landen profiteren die voor een belangrijk deel van hun energiebehoefte gebruik maken van kolen, zoals China (dat alleen al verantwoordelijk is voor meer dan 50% van de wereldwijde vraag naar kolen, en China’s vraag naar kolen overschrijdt op zichzelf reeds het totale energieverbruik van de VS).⁴⁴

26. Milieudefensie stelt dat de emissiereducties die volgens haar de basis vormen voor een MD-Reductieplicht daadwerkelijk kunnen worden gerealiseerd, omdat kort gezegd (i) duurzame ontwikkelingsdoelen (*Sustainable Development Goals*, de “SDG’s”) zeggen dat deze reducties moeten worden gehaald,⁴⁵ (ii) sommige IAM’s en het IEA NZE-scenario “*forse CO₂-reducties voorschrijven*”,⁴⁶ (iii) productie vanuit de huidige olie- en gasvelden volgens het IEA voldoende is om de wereld van energie te voorzien en verdere investeringen in olie- en gasvelden niet nodig zijn,⁴⁷ (iv) duurzame energiebronnen deze emissiereducties mogelijk maken⁴⁸ en (v) energiezekerheid en betaalbaarheid juist zijn gediend bij de afbouw van olie- en gasgebruik.⁴⁹ Milieudefensie beperkt zich tot algemeenheden en beperkte bronnen. De bronnen waar zij een beroep op doet zijn ‘normatief’ en bepalen, anders dan Milieudefensie stelt, niet of een bepaald niveau van emissiereducties ‘haalbaar’ is met het oog op het vaststellen van een reductieverplichting voor een individuele onderneming als Shell.
 - i. De bespreking van SDG’s door Milieudefensie is louter theoretisch. De SDG’s zeggen niets over de reële haalbaarheid van de door Milieudefensie gevorderde emissiereducties. De verwijzing naar abstracte SDG’s is illustratief voor de wijze waarop Milieudefensie procedeert: zij richt zich op abstracties en reflecteert niet op de gevolgen van de door haar gevorderde emissiereducties voor het energiesysteem en voor alle daarmee verbonden fundamentele maatschappelijke belangen.
 - ii. Scenario’s schrijven de hoeveelheid emissiereducties die moet worden bereikt niet voor.⁵⁰ Zij laten, uitgaande van een vooraf vastgestelde hoeveelheid emissiereducties, zien welke maatschappelijke veranderingen tot die emissiereducties zouden kunnen leiden. Shell heeft die aannames reeds beschreven en uitgelegd dat en waarom die aannames afwijken van reël te verwachten ontwikkelingen in de maatschappij.⁵¹ Zo gaan deze aannames uit van een krimp van de mondiale vraag naar energie, terwijl, op basis van huidige beleidslijnen en verwachtingen,

⁴⁰ ST-M, nr. 254 en 380. Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 42 en 43.

⁴¹ ST-M, nr. 255.

⁴² Zie ook ST-S, nr. 432; en Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21.

⁴³ Zie ook ST-S, nr. 541 en 543-546.

⁴⁴ ST-S, nr. 541.

⁴⁵ ST-M, par. III.3.1.

⁴⁶ ST-M, nr. 282 en 283.

⁴⁷ ST-M, nr. 285, 286, 1014-1018 en 1039. Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 70.

⁴⁸ ST-M, nr. 260, 277, 278 en 284.

⁴⁹ ST-M, nr. 259, 260, 276, 280, 281, 287, 288, 292, 297 en 300. Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 54, 62-65, 69 en 73.

⁵⁰ Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.2.3 onder (d); en ST-S, nr. 429.

⁵¹ Zie bijvoorbeeld ST-S, par. I.1.2.3 onder b en c, waaronder in het bijzonder ST-S, nr. 435.

ervan uit wordt gegaan dat de mondiale energievraag hard stijgt.⁵² De “forse CO₂-reducties” waar Milieudefensie naar verwijst zijn, anders dan Milieudefensie stelt, niet “voorgeschreven” door een scenario (het IEA zegt in zijn meest recente World Energy Outlook dan ook expliciet dat het doel van zijn scenarioanalyse “[is] *not to anticipate or prescribe changes*”).⁵³ De “forse CO₂-reducties” waar Milieudefensie naar verwijst zijn juist het resultaat van een set aannames.

- iii. Het IEA heeft meermaals benadrukt dat bestaande olie- en gasvelden niet voldoende zijn om in de werkelijke energievraag te voorzien.⁵⁴ De directeur van het IEA zei hierover vorig jaar nog: *“I want to make it clear (...) there would be a need for investment, especially to address the decline in the existing fields (...) There is a need for oil and gas upstream investments, full stop”*.⁵⁵ Zonder investeringen in nieuwe velden neemt de productie sneller af dan de vraag.⁵⁶ Deze investeringen zijn dus noodzakelijk om te voldoen aan de op huidige verwachtingen gebaseerde energievraag. De stelling in de ST-M, par. VI, nr. 1017, dat er volgens het IEA “*geen ruimte of noodzaak [is] om te investeren in nieuwe olie- en gasvelden*”, en de stelling van Milieudefensie in haar pleidooi bij de Hoge Raad nr. 70, dat we volgens het IEA “*al in 2030 met fors minder olie en gas toekunnen*” zijn duidelijk onjuist.⁵⁷ Het IEA heeft in het IEA NZE-scenario beschreven welke vergaande maatschappelijke veranderingen nodig zouden zijn, als aangenomen wordt dat de vraag naar olie en gas beperkt zou blijven tot productie uit bestaande velden.⁵⁸ De stelling dat geen nieuwe investeringen in olie- en gasvelden nodig zijn, is een constatering die berust op een set zeer vergaande aannames over beleid en consumentengedrag. Milieudefensie miskent dat.⁵⁹ Zij citeert selectief door deze premisse, hieronder onderstreept, uit haar citaat uit een IEA rapport uit 2021 weg te laten (ST-M nr. 1015): “*Beyond projects already committed as of 2021, there are no new oil and gas fields approved for development in our pathway, and no new coal mines or mine extensions are required. The unwavering policy focus on climate change in the net zero pathway results in a sharp decline in fossil fuel demand, meaning that the focus for oil and gas producers switches entirely to output – and emissions reductions – from the operation of existing assets.*”⁶⁰
- iv. Voor emissiereducties is vereist dat de vraag naar koolstofarme alternatieven verschuift en dat het aanbod daarvan opschaalt. Alle positieve ontwikkelingen ten spijt,⁶¹ koolstofarme alternatieven kunnen op dit moment nog niet in de huidige en toenemende vraag naar energie voorzien.⁶²

⁵² Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 19 en 25.

⁵³ IEA, World Energy Outlook 2025, p. 27, te raadplegen via: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/9753df19-0a71-422a-b725-012e555763b3/WorldEnergyOutlook2025.pdf>.

⁵⁴ IEA, ‘Declines in output from existing oil and gas fields have gathered speed, with implications for markets and energy security’, te raadplegen via <https://www.iea.org/news/declines-in-output-from-existing-oil-and-gas-fields-have-gathered-speed-with-implications-for-markets-and-energy-security>: “Only a small portion of upstream oil and gas investment is used to meet increases in demand while nearly 90% of upstream investment annually is dedicated to offsetting losses of supply at existing fields,” said IEA Executive Director Fatih Birol. “Decline rates are the elephant in the room for any discussion of investment needs in oil and gas, and our new analysis shows that they have accelerated in recent years. In the case of oil, an absence of upstream investment would remove the equivalent of Brazil and Norway’s combined production each year from the global market balance. The situation means that the industry has to run much faster just to stand still. And careful attention needs to be paid to the potential consequences for market balances, energy security and emissions.” (onderstreping advocaat)

⁵⁵ T. Gardner, ‘CERAWEEK IEA chief sees need for investments in existing oil, gas fields’, te raadplegen via <https://www.reuters.com/business/energy/ceraweek-ica-director-birol-says-there-is-need-investment-existing-oil-gas-2025-03-10/>. Vgl. Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie (23 april 2025), p. 5. Zie recent nog bijvoorbeeld een publicatie van Energie Beheer Nederland van 13 mei 2026: www.ebn.nl/feiten-en-cijfers/kennisbank/position-paper-een-brede-blik-op-energiezekerheid/.

⁵⁶ ST-S, nr. 711 onder a). Zie bijvoorbeeld CvA, nr. 147; Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – Bijlage bij de spreekaantekeningen, nr. 1.6, 1.13 en 1.14; Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 9.2.16. Vgl. Proces-verbaal van de mondelinge behandeling in hoger beroep, p. 29.

⁵⁷ Vgl. ST-M, nr. 1017, met verwijzing in voetnoot 1568 naar IEA, The Oil and Gas Industry in Net Zero Transitions 2023, (Productie MD-528), p. 58, waar het IEA zelf verduidelijkt dat dit een aanname is van het IEA NZE-scenario.

⁵⁸ IEA, The Oil and Gas Industry in Net Zero Transitions 2023, (Productie MD-528), p. 14, waarnaar Milieudefensie in ST-M, nr. 285, voetnoot 411 verwijst.

⁵⁹ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 1014 en 1015.

⁶⁰ ST-M, nr. 1015 met verwijzing in voetnoot 1566 naar Productie MD-362, (IEA Net Zero Roadmap 2021), p. 21.

⁶¹ Vgl. bijvoorbeeld ST-M, nr. 284.

⁶² IEA, World Energy Outlook 2024. Executive Summary, te raadplegen via <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2024/executive-summary>: “despite record clean energy deployment, two-thirds of the increase in global energy demand in 2023 was met by fossil fuels.”

Elektriciteit vormt bijvoorbeeld slechts 20% van het eindgebruik van energie.⁶³ Koolstofarme alternatieven kunnen diverse toepassingen van olie en gas in bijvoorbeeld de zware industrie, scheepvaart en luchtvaart technisch (nog) niet vervangen en waar zij dat wel kunnen, zijn zij vaak nog niet commercieel of missen zij schaal.⁶⁴ Shell heeft dit alles in detail uitgelegd.⁶⁵ Daarom is Milieudefensie's stelling dat "*fossiele brandstoffen (...) in de weg*" staan aan energiezekerheid onjuist.⁶⁶ Milieudefensie volstaat met de blote stelling "*dat er al veel alternatieven voor olie en gas voorhanden zijn en dat deze alternatieven in een hoog tempo worden opgeschaald*".⁶⁷ Zij onderbouwt nergens welke alternatieven voor olie en gas beschikbaar zijn voor de verschillende sectoren die op dit moment aangewezen zijn op olie en gas, en hoe deze in hoog tempo zouden kunnen worden opgeschaald.⁶⁸ Onder die omstandigheden bepleit Milieudefensie geen "geleidelijke" afbouw,⁶⁹ maar een abrupte krimp van de economie.

- v. Shell erkent met Milieudefensie dat de huidige geopolitieke ontwikkelingen vragen om een snellere transitie.⁷⁰ De energiezekerheid en betaalbaarheid zijn gediend bij forsere investeringen in duurzame energie: dan neemt de toegang tot die duurzame energie toe. Dit laat zien dat het energietrilemma op zichzelf energiezekerheid en betaalbaarheid niet tegenover het klimaatbelang plaatst: alle drie de belangen kunnen en moeten worden gediend met de energietransitie.⁷¹ Belangrijk is echter dat deze drie belangen alleen door de energietransitie kunnen worden gediend als rekening wordt gehouden met de realiteit van het energiesysteem waarin die transitie plaats moet vinden.⁷² Als een MD-Reductieplicht bijvoorbeeld op de een of andere manier op relevante schaal zou worden toegepast (bijvoorbeeld op alle energiebedrijven wereldwijd), dan zou dit leiden tot een forse aanbodafname en een drastische vermindering van olie- en gasgebruik forceren. Zo'n ongecoördineerde, eenzijdige vermindering van het aanbod kan leiden tot ernstige energietekorten en prijsstijgingen, waardoor energiezekerheid en betaalbaarheid negatief worden beïnvloed.⁷³ Dat geldt temeer nu de mondiale vraag naar energie toeneemt en de wereldbevolking stijgt naar 10 miljard mensen.⁷⁴ Een energietransitie die geen rekening houdt met energiezekerheid en betaalbaarheid, zal waarschijnlijk het draagvlak voor de energietransitie ondermijnen, en daarmee ook het klimaatbelang raken.⁷⁵ Dit alles vormt geen onderdeel van een *discourse of climate delay*,⁷⁶ maar berust op noodzakelijk realiteitsbesef.

Milieudefensie heeft op al deze stellingen van Shell niet gerepondeerd en legt nergens uit hoe de emissiereducties in het energiesysteem (per 2030) zouden moeten worden gerealiseerd. Haar betoog is louter abstract en rechtvaardigt niet waarom een individuele onderneming als Shell, met benadeling

⁶³ Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 20.

⁶⁴ Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 6.1.3; en Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 17 en 21. Zie ook ST-S, nr. 26-30. Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (i); en ST-M, nr. 28. Vgl. ST-M, nr. 260.

⁶⁵ ST-S, nr. 27; MvG, nr. 2.5.4–2.5.6, 3.3.4 en 3.3.6; Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.15 en 1.5.31; en Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.1.4 onder (c). Zie hierover bijvoorbeeld ook A. Myers Jaffe, 'The Five Things Keeping Us From Going All-Electric. The 'electrification of everything' gets talked about a lot these days. But it isn't going to happen soon. Nor should we want it to', *Wall Street Journal* 23 juli 2023, te raadplegen via: <https://www.wsj.com/business/energy-oil/all-electric-energy-roadblocks-68c5f3b9>, waarin wordt opgemerkt dat, om deze en andere redenen, "*even with its environmental and strategic benefits, electrification won't be the be-all and end-all for the foreseeable future.*"

⁶⁶ ST-M, nr. 300.

⁶⁷ ST-M, nr. 260.

⁶⁸ Zo is het huidige aandeel SAF wereldwijd zelfs minder dan 1%. Zie Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 en voetnoot 12.

⁶⁹ Vgl. ST-M, nr. 558 onder (d).

⁷⁰ Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 17.

⁷¹ Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 17; en Verweerschrift, nr. 5, 44, 45, 47 onder o, 49 en 53.

⁷² Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, hoofdstuk 2.

⁷³ ST-S, nr. 436; en Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21.

⁷⁴ Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 19 en 25.

⁷⁵ Verweerschrift, nr. 41 en 92; en Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 11.4.7.

⁷⁶ Vgl. ST-M, nr. 176.

van haar concurrentiepositie ten opzichte van internationale concurrenten, moet worden gebonden aan een reductieplicht, die berust op een hypothetisch scenario dat afhankelijk is van diverse zeer onzekere veranderingen die nog moeten plaatsvinden.⁷⁷

3.3 Lobby- en PR-activiteiten

27. In de ST-M uit Milieudefensie verschillende beschuldigingen over de lobby- en PR-activiteiten van de “olie- en gasindustrie” in het algemeen en Shell in het bijzonder.⁷⁸ Deze beschuldigingen heeft Shell in feitelijke instanties uitgebreid weerlegd. Bij appelpleidooi heeft Shell gemotiveerd en gedocumenteerd uiteengezet dat zij de energietransitie steunt en vóór de energietransitie heeft gelobbyd.⁷⁹ Shell zal dat hieronder kort toelichten. Het is echter duidelijk dat alle beschuldigingen van Milieudefensie buiten de grenzen van deze cassatieprocedure vallen. Milieudefensie heeft hierover in haar procesinleiding niet geklaagd; het woord “lobby” komt daarin niet eens voor. Als Milieudefensie meent dat het hof deze beweerde lobbyactiviteiten had behoren te betrekken bij zijn onderzoek naar het bestaan en inhoud van een ongeschreven reductieplicht, dan had Milieudefensie daarover in haar procesinleiding moeten klagen, nu het hof hierover niets heeft vastgesteld. Bovendien heeft alles wat Milieudefensie hierover stelt geen enkele kenbare samenhang met de gronden voor afwijzing van de vorderingen van Milieudefensie in het Arrest.⁸⁰
28. Zoals Shell in haar *Climate and Energy Transition Lobbying Report* uiteenzet, heeft Shell onder meer gelobbyd voor: EU Fit for 55; de Amerikaanse *Inflation Reduction Act*; net-zero doelstellingen voor 2050 voor overheden; CO₂-beprijzing; een versnelde uitrol van groene waterstof; grootschalige uitrol van koolstofafvang en -opslag (CCS); een verbod op auto's met verbrandingsmotor na een bepaalde datum; ondersteuning van duurzame vliegtuigbrandstof (SAF); groene stroom en elektrificatie; en beleid om methaanemissies te verminderen.⁸¹ Onderstaande afbeelding is door Shell in hoger beroep gebruikt om het hof te informeren over Shells daadwerkelijke inzet om de energietransitie te bevorderen.⁸²

⁷⁷ Spreekantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 38.

⁷⁸ Volgens Milieudefensie heeft de “olie- en gasindustrie” en Shell in het bijzonder tegen de energietransitie gelobbyd (ST-M, nr. 127, 178, 179, 493 onder c, 494 en 506), tegen “vrijwel alle vormen van klimaatregulering” (ST-M, nr. 138) en vóór “de uitbreiding van olie- en gaswinning” (ST-M, nr. 177). In ST-M, nr. 259 stelt Milieudefensie ten onrechte dat Shell een “langzame(re) energietransitie” en “fossiele energiezekerheid” bepleit en zich tegen de klimaataanpak verzet (zie ook ST-M, nr. 128 en 138; en Spreekantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 86-88 en 91-94).

⁷⁹ Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 1 van 4, nr. 6.2.2 onder (c); Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, par. 2.1, met verwijzingen naar met name Shell plc, 28 oktober 2021, Shell's Global Climate and Energy Transition en Policy Positions (*Productie S-17*); Shell plc, 28 maart 2023, Climate and Energy Transition Lobbying Report 2022 (*Productie S-166*); en Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 3.1.5 onder (b).

⁸⁰ Milieudefensie onderbouwt veel van de stellingen met betrekking tot de vermeende lobby- en PR-activiteiten van Shell in ST-M (onder andere of uitsluitend) door ofwel te verwijzen naar nieuwe artikelen of rapporten die na appelpleidooi zijn gepubliceerd, of door louter te verwijzen naar producties zonder (ook) te verwijzen naar stellingen die tijdens het hoger beroep specifiek op basis daarvan naar voren zijn gebracht. Geen van beide benaderingen is procedureel aanvaardbaar. Dit betreft meerdere argumenten met betrekking tot de vermeende lobby- en PR-activiteiten van Shell. Zie bijvoorbeeld: Shell hanteert *discourses of climate delay* (ST-M, nr. 176, voetnoot 252); de “olie- en gasindustrie” hanteert strategieën die voor vertraging van de klimaataanpak zorgen (ST-M, nr. 135, voetnoot 187); Shell zet in op de promotie en langdurige instandhouding van een fossiel energiesysteem (ST-M, nr. 176, voetnoot 253); de “olie- en gasindustrie” heeft gelobbyd voor de verwijdering van artikel 22 van de CSDDD (ST-M, nr. 142, voetnoot 203); het rapport ‘Big Oil’ reconstrueert en beschrijft hoe grote olie- en gasbedrijven zich tegen klimaatmaatregelen hebben verzet (ST-M, nr. 152, voetnoot 223); en de “olie- en gasindustrie” heeft een door het SBTi opgestelde ontwerpnorm voor de “olie- en gasindustrie” tegengehouden (ST-M, nr. 144, voetnoten 205 en 206). Die stellingen kunnen daarom in deze procedure alleen al op procedurele gronden niet worden gevolgd.

⁸¹ Dat en meer is in hoger beroep allemaal uiteengezet. Zie daarover: Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, par. 2.1 en nr. 2.1.4, en met name het overzicht aan het einde van nr. 2.1.5. Zie ook Shell plc, Climate and Energy Transition Lobbying Report 2022 (*Productie S-166*), hoofdstuk ‘Our lobbying’, p. 10-18.

⁸² Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 2.1.5.

Shell bepleit netto-nul emissies per eind 2050

Bron: Shell plc, 2024, *Climate and energy transition advocacy updates* (zie: <https://www.shell.com/sustainability/transparency-and-sustainability-reporting/advocacy-and-political-activity/climate-and-energy-transition-advocacy-updates.html>)

29. Milieudefensie heeft de juistheid van deze stellingen van Shell in de procedure bij het hof niet bestreden. Zij heeft op de laatste zittingsdag van de procedure bij het hof haar lobbyaantijgingen slechts in algemene zin herhaald, zonder in te gaan op de informatie die Shell in dit verband heeft aangevoerd of de juistheid daarvan te betwisten.⁸³ Daarom is het processueel eens te meer buiten de orde dat Milieudefensie, zonder grondslag in behoorlijk aangevoerde klachten in de procesinleiding, haar ongegronde stellingen in twee feitelijke instanties zonder enige reflectie op Shells verweer daartegen als feiten presenteert, en daarbij ook nog verwijst naar bronnen waarop zij eerder geen kenbaar beroep heeft gedaan.
30. Gelet op de aard en inhoud van de aantijgingen van Milieudefensie acht Shell het niettemin aangewezen hier kort op te reageren, zonder dit onderwerp op enigerlei wijze te aanvaarden als onderdeel van het processuele debat in cassatie.
31. Een van de onjuistheden in het betoog van Milieudefensie is de bewering dat Shell lobbyt tegen de energietransitie omdat zij lid is van belangenorganisaties van olie- en gasbedrijven.⁸⁴ Zoals Shell bij appelpleidooi onbestreden door Milieudefensie heeft uiteengezet, is zij als wereldwijd opererende energieonderneming lid van diverse belangenorganisaties, waaronder ook belangenorganisaties van ondernemingen in de olie-, gas-, wind-, zon- en waterstofenergiesectoren.⁸⁵ Dat betekent niet dat Shell tegen de energietransitie lobbyt: het tegendeel is het geval, zoals hierboven is uiteengezet. Voor zover Shell binnen de belangenorganisaties voor olie- en gasondernemingen invloed kan uitoefenen, doet zij dat ter bevordering van de energietransitie.⁸⁶ Milieudefensie laat ook onvermeld dat Shell met de belangenorganisaties voor olie en gas correspondeert over de energietransitie, daarbij naar een manier zoekt om 'misalignments' op te lossen en als dat niet tot aanpassingen leidt, kan besluiten haar

⁸³ Proces-verbaal van de mondelinge behandeling in hoger beroep, p. 34.

⁸⁴ ST-M, nr. 141, 177, 178, 179.

⁸⁵ Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 2.1.10.

⁸⁶ Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 2.1.7.

lidmaatschap van dergelijke belangenorganisaties te beëindigen, zoals zij heeft gedaan vanwege “*material misalignment on climate-related policy positions*”⁸⁷ en van bepaalde belangenorganisaties geen lid meer is.⁸⁸

32. Volgens Milieudefensie heeft de “olie- en gasindustrie” zich tegen de invoering van de CSDDD verzet.⁸⁹ Echter, Shell heeft toen de CSDDD werd ingevoerd, zelf niet tegen de CSDDD gelobbyd. Daarentegen heeft Shell later, toen de richtlijn was aangenomen en na de door de Europese Commissie aangekondigde Omnibus-revisie, gewezen op enkele bezwaarlijke punten die betrekking hadden op de uitvoerbaarheid daarvan (net als diverse andere partijen), en heeft dus niet gepleit voor een heropening van de wetgeving via gedelegeerde handelingen. Die bezwaren zien er bijvoorbeeld op dat de revisie zou leiden tot uiteenlopende normen en verschillende toezichthoudende autoriteiten voor de CSRD (waaronder Shell vrijwillig rapporteert) en de CSDDD. Bovendien is aan deze interacties in de context van de Omnibus-revisie niets Shell-specifiek. Zo hebben bijvoorbeeld 46 andere grote multinationals, gevestigd in Frankrijk, Duitsland en de rest van Europa, apart hun zorgen geuit en daarbij opgeroepen tot volledige afschaffing van de CSDDD.⁹⁰ Dat weerspiegelt slechts de algemene gedachte, zoals neergelegd in het rapport-Draghi, dat klimaatverplichtingen niet zouden moeten leiden tot de-industrialisering van de EU. Ook de andere voorbeelden die Milieudefensie aanhaalt gaan niet over Shell. Zo ging de klimaatconferentie van Belém helemaal niet over individuele ondernemingen zoals Shell,⁹¹ maar over landen met grote NOC’s. Deze stellingen zijn dus inhoudelijk onjuist.

3.4 “Carbon lock-in”

33. In diverse onderdelen van de ST-M voert Milieudefensie aan dat Shell via haar beleid en investeringen bijdraagt aan de instandhouding van het ‘fossiele systeem’ door bij te dragen aan vermeende “carbon lock-in”. Zo zou het reductiebevel volgens Milieudefensie effectief zijn, “*omdat daarmee het carbon lock-in effect wordt beperkt*”.⁹² De inhoud van Milieudefensie’s argumenten over lock-in valt in twee categorieën uiteen:

- (i) Ten eerste: de aantijging dat investeringen door Shell in de *productie* van olie en gas zullen leiden tot “*lagere prijzen en lagere prijzen leiden tot hogere vraag*” en daardoor de overstap naar koolstofarme alternatieven vertragen.⁹³ Shell heeft deze aantijging uitvoerig weerlegd: (a) zoals het hof terecht heeft onderkend, is een MD-Reductieplicht helemaal niet gericht op productie – en zijn dergelijke argumenten daarom niet relevant voor het vaststellen van het bestaan of de reikwijdte van die vermeende plicht;⁹⁴ en (b) zoals Shell aan de hand van economisch deskundigenbewijs heeft aangetoond, zal het door een individuele onderneming zoals Shell verminderen van haar productie of verkoop van olie en gas niet leiden tot een vermindering van het wereldwijde aanbod van olie en gas en dienovereenkomstig niet leiden tot een verlaging van prijzen of emissies.⁹⁵

⁸⁷ Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, nr. 2.1.8.

⁸⁸ Zo is Shell al bijna 30 jaar geen lid meer van de door Milieudefensie herhaaldelijk aangehaalde *Global Climate Coalition*, omdat Shell het niet eens was met de positie van die organisatie ten opzichte van klimaatverandering en haar gebrek aan steun voor het Kyoto-protocol. Vgl. ST-M, nr. 133, 134 en 178.

⁸⁹ ST-M, nr. 140-143.

⁹⁰ Zie ST-S, voetnoot 469.

⁹¹ Vgl. ST-M, nr. 145.

⁹² ST-M, nr. 1203.

⁹³ ST-M, nr. 158.

⁹⁴ ST-S, par. 13.2.1.

⁹⁵ ST-S, par. 13.2.2-13.2.3.

- (ii) Ten tweede: de bewering dat “*ondernemingen in olie en gas*” door hun vermeende “*lobby*” en “*invloed*” institutionele lock-in veroorzaken die “*de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen*” van de samenleving in stand houden.⁹⁶ Shell heeft in paragraaf 3.3 hierboven uiteengezet waarom deze argumenten onjuist zijn, en in ieder geval irrelevant voor het bestaan van een MD-Reductieplicht.
34. Daarnaast is Shell kort ingegaan op een “carbon lock-in”-effect, specifiek in de ST-S,⁹⁷ en in onderdeel 4 van het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep heeft Shell uiteengezet waarom aan ’s hofs niet-dragende overwegingen in rov. 7.58-7.62 van het Arrest geen relevante betekenis kan toekomen. Over het vermeende bestaan van een “carbon lock-in”-effect als gevolg van investeringen in olie- en gasproductie heeft geen behoorlijk partijdebat plaatsgevonden, omdat dit onderwerp, zoals het hof terecht heeft geoordeeld, buiten de rechtsstrijd valt in deze zaak.⁹⁸ Tegen die achtergrond gaat het hof in zijn *obiter dictum* niet verder dan dat een “carbon lock-in”-effect *kan* optreden en reflecteert het hof niet op de meest wezenlijke vraag: hoeveel ruimte voor investeringen bestaat, gegeven dat, zoals Shell heeft benadrukt, investeringen in olie en gas nog geruime tijd noodzakelijk zijn.
35. Shell zal zich daarom beperken tot het bespreken van enkele specifieke punten die Milieudefensie in de ST-M opbrengt. Daarmee beoogt Shell niet dit onderwerp alsnog onderdeel van de rechtsstrijd te maken.
- a. Een MD-Reductieplicht beperkt het vermeende “carbon lock-in”-effect niet**
36. Milieudefensie beweert dat een MD-Reductieplicht het door haar gestelde “carbon lock-in”-effect zou beperken, door het aanbod van fossiele brandstoffen te verminderen en investeringen in koolstofarme alternatieven aantrekkelijker te maken.⁹⁹ Dat argument gaat niet op. Shell heeft in detail uitgelegd waarom een MD-Reductieplicht niet leidt tot een daling van het aanbod van fossiele brandstoffen: een MD-Reductieplicht verplicht Shell niet olie- en gasproductie te verminderen.¹⁰⁰
37. En belangrijker: zelfs als Shell haar eigen productie zou verminderen, zou een op Shell rustende MD-Reductieplicht niet leiden tot een vermindering van het aanbod van olie en gas. Dat komt doordat de onderliggende productiefactoren voor concurrenten van Shell beschikbaar zouden blijven en zij de productie zouden kunnen voortzetten. Zonder een overeenkomstige afname van de vraag naar olie en gas (onder andere door wijzigingen in de infrastructuur van het energiesysteem aan de vraagzijde), zal het wereldwijde gebruik van olie en gas door een MD-Reductieplicht niet worden beïnvloed.¹⁰¹ De stellingen van Milieudefensie over de invloed van Shell zijn ook irrelevant voor het bestaan van een dergelijke rechtsplicht, omdat een MD-Reductieplicht Shell op geen enkele manier aanmoedigt om te investeren in koolstofarme alternatieven of haar vermeende invloed aan de vraagzijde aan te wenden.¹⁰² Het opleggen van een MD-Reductieplicht zou dus niet leiden tot een beperking van mogelijke “carbon

⁹⁶ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 509.

⁹⁷ ST-S, nr. 711.

⁹⁸ Milieudefensie betoogt ten onrechte dat dit binnen het partijdebat valt (ST-M, nr. 1351-1362). De vorderingen van Milieudefensie in deze procedure waren niet gericht op het staken door Shell van investeringen in nieuwe olie- en gasvelden vanwege een vermeend “carbon lock-in”-effect, maar op het verminderen van gerapporteerde emissies door Shell. De stelling van Milieudefensie dat het eerstgenoemde argument ruimschoots binnen de grenzen van het partijdebat valt (ST-M, nr. 1351 e.v.) is dan ook onjuist.

⁹⁹ ST-M, nr. 1206 en 1207.

¹⁰⁰ Zie ook ST-S, par. 13.2.3 en nr. 88-90; en Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 47-49.

¹⁰¹ ST-S, nr. 88, 90; Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 49; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 10.3.1 onder (b). Zie hierover in meer detail Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, par. 10.3.

¹⁰² ST-S, nr. 440 en 711 onder b).

lock-in"-effecten.

b. De "olie- en gasindustrie" bepaalt het tempo van de energietransitie niet

38. Met haar stellingen over "carbon lock-in" schetst Milieudefensie een beeld van het energiesysteem waarin de energieproducten die door de samenleving worden gebruikt eenzijdig worden bepaald door "de olie en gasindustrie". Milieudefensie stelt zelfs dat de "olie en gasindustrie en met name haar grote systeemspelers bepalen (...) welke energiesoorten op de markt worden gebracht en van welke energiebronnen burgers en bedrijven gebruik kunnen maken".¹⁰³ Dit is duidelijk geen accurate beschrijving van het energiesysteem. Shell erkent net als Milieudefensie dat de overstap naar koolstofarme alternatieven acute uitdagingen met zich brengt. In haar spreekantekeningen bij het hof heeft Shell toegelicht dat de keuzes van eindgebruikers over welke energiebronnen zij gebruiken (of dat nou olie, gas, elektriciteit of een andere bron is) onlosmakelijk verbonden zijn met de infrastructuur aan de vraagzijde waarmee energie wordt verbruikt.¹⁰⁴ Bijvoorbeeld:¹⁰⁵
- een huishouden kan voor het verwarmen van het huis pas van gas op elektriciteit overschakelen na het vervangen van de cv-ketel door een warmtepomp;
 - een eigenaar van een voertuig met een brandstofmotor kan pas van benzine of diesel naar elektriciteit overschakelen na aankoop van een elektrisch voertuig; en
 - een onderneming die kolen voor industriële processen gebruikt, kan alleen overschakelen op elektriciteit als het proces zich daarvoor leent¹⁰⁶ en een aansluiting op het elektriciteitsnet kan worden verkregen.
39. Zoals Shell heeft betoogd, moet deze infrastructuur aan de vraagzijde veranderen om de doelen van het Akkoord van Parijs te behalen.¹⁰⁷ Zoals deze voorbeelden laten zien, zal het nieuwe, koolstofarme energiesysteem van de toekomst moeten worden gebouwd voordat het huidige energiesysteem kan worden ontmanteld.¹⁰⁸
40. In tegenstelling tot Milieudefensie's stelling in hoofdstuk VI van de ST-M dat "de klanten van Shell" door investeringen in olie- en gasvelden "enkel [worden] tegengehouden om een eigen transitie te maken"¹⁰⁹, wordt de snelheid waarmee elektrische voertuigen voertuigen met een brandstofmotor vervangen, of de snelheid waarmee warmtepompen cv-ketels vervangen (of de andere manieren waarop energie wordt verbruikt en die moeten veranderen) niet bepaald door de hoeveelheid olie en gas die Shell verkoopt (of produceert).¹¹⁰ In plaats daarvan wordt de snelheid waarmee die veranderingen zullen plaatsvinden (zoals Shell bij het hof heeft uitgelegd) uiteindelijk bepaald door verschillende factoren, waaronder overheidsbeleid, schaalbaarheid, technologische ontwikkelingen, consumentenvoorkeuren, en bredere infrastructurele beperkingen (zoals tekorten aan ruimte op het

¹⁰³ ST-M, nr. 842.

¹⁰⁴ Zie bijvoorbeeld Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.31-1.5.32.

¹⁰⁵ Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.3.11 onder (a)(iii) en 7.3.11 onder (b); Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 3 van 4, nr. 8.2.7; en ST-S, nr. 72 onder ii).

¹⁰⁶ Zie ST-S, nr. 28.

¹⁰⁷ Zie bijvoorbeeld Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.31-1.5.32.

¹⁰⁸ Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 10.2.4.

¹⁰⁹ Vgl. ST-M, nr. 1039.

¹¹⁰ Vgl. ST-M, nr. 158 en 841.

elektriciteitsnet).¹¹¹ Hoewel Shell koolstofarme alternatieven zoals elektrisch laden voor auto's en waterstof voor trucks aanbiedt, beslissen eindgebruikers uiteindelijk zelf welke energiebronnen zij gebruiken, in welke hoeveelheden en van welke leveranciers.¹¹²

41. Bovendien miskent Milieudefensie dat investeringen in olie en gas nodig zijn om investeringen in koolstofarme energiebronnen in het energiesysteem aan te vullen, onder meer om aan de groeiende mondiale energievraag te voldoen (zie ook nr. 26 onder iv hierboven, nr. 26 van de ST-S en pleidooi bij de Hoge Raad, nr. 19 en 20).¹¹³ In veel sectoren zijn koolstofarme alternatieven voor olie en gas nog niet op voldoende schaal beschikbaar, of nog onvoldoende concurrerend.¹¹⁴ Ook waar nu al wél schaalbare en betaalbare alternatieven bestaan, zullen olie en gas nog geruime tijd nodig blijven terwijl verschillende sectoren verduurzamen. Deze feitelijke situatie zou daarom niet zo moeten worden gepresenteerd dat de indruk wordt gewekt dat olie en gas noodzakelijkerwijs met koolstofarme alternatieven concurreren.¹¹⁵ De ontwikkeling van elektrische voertuigen illustreert dat opnieuw treffend. Deze ontwikkeling, die decennia heeft geduurd, is in de VS ontstaan, een land met zeer lage benzineprijzen en een zeer hoog en groeiend binnenlands olieaanbod, en niet in Europa met haar hoge benzineprijzen en beperkt lokaal olieaanbod.

c. Investerings in olie en gas blijven noodzakelijk om gedurende de energietransitie aan de energievraag van de samenleving te voldoen

42. Milieudefensie betoogt dat Shells investeringen in olie en gas, via het vermeende “carbon lock-in”-effect, bijdragen aan het *onnodig* lang afhankelijk houden van de maatschappij van olie en gas.¹¹⁶ Dat is onjuist. Shell heeft in feitelijke instanties reeds toegelicht dat de energievraag toeneemt en dat investeringen in *nieuwe* velden noodzakelijk zullen blijven om de olie- en gasproductie op peil te houden. Dit is het geval omdat de productieniveaus van *bestaande* velden van nature sneller afnemen dan wat nodig is om aan de vraag te kunnen voldoen.¹¹⁷ Zonder die investeringen zou de productie op natuurlijke wijze continu afnemen. Het IEA heeft dit herhaaldelijk bevestigd.¹¹⁸ Met de stelling dat Shells aanbod van olie en gas “*de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen in stand [houdt]*”¹¹⁹ en ervoor zorgt dat “*de wereld daarvan dus ook op lange termijn afhankelijk [blijft]*”,¹²⁰ gaat Milieudefensie ervan uit dat het aanbod van olie en gas hoger is (of zal zijn) dan gedurende de energietransitie voor de samenleving noodzakelijk is om aan haar energievraag te voldoen of dat de

¹¹¹ Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.20 onder (a) en (c), 1.5.31 en 1.5.37 onder (b); Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.1.4 onder (d) en 7.3.11 onder (a)(iii); Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 11.2.3 onder (c); en ST-S, nr. 435 onder a. Uiteraard gaat dit ervan uit dat de elektriciteit door koolstofarme energiebronnen wordt opgewekt.

¹¹² Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 47-49.
¹¹³ CvA, nr. 147.

¹¹⁴ Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21, 22; en ST-S, nr. 435 onder b.

¹¹⁵ Vgl. ST-S, nr. 435 onder b.

¹¹⁶ ST-M, nr. 154-169, 171, 184, 493 onder (c), 494, 504, 509 onder (b), 518(b), 513, 1005 en 1355. Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 96-97.

¹¹⁷ ST-S, nr. 711 onder a). Zie ook: Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – Bijlage bij de spreekaantekeningen, nr. 1.6 en Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 9.2.16.

¹¹⁸ Zie bijvoorbeeld IEA, ‘Declines in output from existing oil and gas fields have gathered speed, with implications for markets and energy security’, te raadplegen via: <https://www.iea.org/news/declines-in-output-from-existing-oil-and-gas-fields-have-gathered-speed-with-implications-for-markets-and-energy-security>: “Only a small portion of upstream oil and gas investment is used to meet increases in demand while nearly 90% of upstream investment annually is dedicated to offsetting losses of supply at existing fields,” said IEA Executive Director Fatih Birol. “Decline rates are the elephant in the room for any discussion of investment needs in oil and gas, and our new analysis shows that they have accelerated in recent years. In the case of oil, an absence of upstream investment would remove the equivalent of Brazil and Norway’s combined production each year from the global market balance. The situation means that the industry has to run much faster just to stand still. And careful attention needs to be paid to the potential consequences for market balances, energy security and emissions.” (onderstreping advocaat). Vgl. ST-M, nr. 285.

¹¹⁹ Vgl. ST-M, nr. 509 onder (b).

¹²⁰ Vgl. ST-M, nr. 841. Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 99.

samenleving ook zonder deze bronnen zou kunnen. Zoals Shell in hoger beroep en in de ST-S heeft uiteengezet, kan Shell een rol spelen om klanten te helpen verduurzamen en doet zij dat ook. Tegelijkertijd wordt het tempo van de transitie naar koolstofarme alternatieven bepaald door factoren als effectief overheidsbeleid, technologische ontwikkelingen en het opschalen van de noodzakelijke infrastructuur, en kosten de noodzakelijke veranderingen in het energiesysteem tijd. Op macroniveau vereisen geloofwaardige beoordelingen over het investeringsniveau in olie en gas dat nodig is om gedurende de energietransitie aan de vraag te voldoen onder andere een analyse van energiemarkten, overheidsbeleid, afwegingen omtrent energiezekerheid, regionale afwegingen en realistische verwachtingen over energievraag en alternatieve energiebronnen. Milieudefensie heeft in dit verband geen enkel bewijs overgelegd ter ondersteuning van haar aannames.

43. Bovendien heeft Milieudefensie daar in feitelijke instanties niets over gesteld en zelfs geen begin van een behoorlijk debat mogelijk gemaakt. Haar algemene stellingen gebaseerd op abstracte bronnen over “carbon lock-in”-effecten, zonder enige overweging of er alternatieven bestaan (waarover nr. 26 onder iv hierboven, nr. 26 van de ST-S en pleidooi bij de Hoge Raad, nr. 19 en 20), kunnen niet bijdragen aan de daarvan geheel losstaande vraag naar het bestaan en de inhoud van een op Shell rustende emissiereductieplicht.¹²¹

3.5 Coal-to-gas

44. Volgens Milieudefensie vormt de substitutie van kolen door gas geen rechtvaardiging voor de verhoging van de gasproductie.¹²² Zij onderbouwt die stelling met het argument dat geen enkel reductiescenario tot uitgangspunt neemt dat het gasgebruik zou mogen stijgen. Zij suggereert dat alle objectieve aanknopingspunten hierop wijzen. Verder stelt Milieudefensie dat “*gas niet als transitiebrandstof kan worden ingezet*”.¹²³
45. De stellingen van Milieudefensie zijn direct in strijd met het beleid van de Europese Unie. In de door de Europese Unie opgestelde Taxonomieverordening wordt uitdrukkelijk erkend dat gas een belangrijke rol kan spelen als transitiebrandstof.¹²⁴ Ook het Gerecht van de Europese Unie heeft bevestigd dat er ruimte moet zijn om gas als transitiebrandstof te beschouwen.¹²⁵ Milieudefensie bespreekt of weerlegt wat Shell hierover heeft gesteld niet. Milieudefensie bestrijdt ook niet dat gas minder koolstofintensief is dan kolen en de groei van kolen kan vervangen.¹²⁶ Terwijl de daling van de mondiale emissies als gevolg van een groei in het aanbod van gas juist het fundament vormde voor het oordeel van het hof in rov. 7.74 en 7.75.
46. De positie van Milieudefensie berust op drie onjuiste aannames:
 - (i) *Geen enkel scenario neemt tot uitgangspunt dat het gasgebruik zou mogen stijgen.* Alleen de ‘normatieve’ 1,5 graad Celsius-scenario’s zoals het IEA NZE-scenario, die uitgaan van hypothetische veranderingen waarvan hoogst onzeker is of zij zich zullen voordoen, doen dat niet. Andere scenario’s, zoals de scenario’s die zijn gebaseerd op het huidige traject van het

¹²¹ Vgl. ST-S, hoofdstuk 11.

¹²² ST-M, nr. 1003. Zie ook ST-M, nr. 1043.

¹²³ ST-M, nr. 162.

¹²⁴ Zie Verweerschrift, nr. 47 onder h.

¹²⁵ Zie Verweerschrift, nr. 41.

¹²⁶ Zie bijvoorbeeld ST-S, nr. 28.

energiesysteem, gaan ervan uit dat “[n]atural gas remains the second-largest source of electricity into the 2030s, and its use continues to rise through to 2050 in the CPS, providing both bulk power and flexibility in many markets”.¹²⁷

- (ii) *Het totale gasgebruik mag niet stijgen, dus de gasproductie van een individuele onderneming ook niet.* Ook als het totale, wereldwijde gasgebruik tot 2030 niet zou mogen stijgen, betekent dit niet dat de gasproductie van iedere individuele onderneming moet worden verminderd. Gasproductie door ondernemingen met een lagere koolstofintensiteit is per saldo gunstiger, omdat dit leidt tot minder wereldwijde emissies.¹²⁸
- (iii) *Een daling van het wereldwijde gasaanbod reduceert emissies.*¹²⁹ Verstoringen van de bevoorrading van wereldwijde gasmarkten, zoals recent veroorzaakt door de afsluiting van de Straat van Hormuz, tonen aan dat beperkingen in het aanbod van gas onmiddellijk kunnen leiden tot een toename van het gebruik van kolen, en dus tot hogere wereldwijde emissies.¹³⁰

3.6 Beleid Shell

- 47. Op verschillende plekken in de ST-M en tijdens haar pleidooi bij de Hoge Raad uit Milieudefensie kritiek op Shells strategie voor de energietransitie. Shell heeft daar in hoger beroep en cassatie al veel over gezegd.¹³¹ Milieudefensie verwijt Shell ten onrechte dat zij “niet voornemens” zou zijn om “haar CO₂-uitstoot op korte termijn te beperken”.¹³² Bovendien steunen de stellingen van Milieudefensie in de ST-M in belangrijke mate op artikelen en/of ontwikkelingen na het appelleidooi.¹³³ Dat is processueel onaanvaardbaar. Shell wenst desalniettemin kort te reageren op enkele punten van kritiek.
- 48. Volgens Milieudefensie zet Shell “haar geld in op een toekomst zonder effectieve klimaataanpak”.¹³⁴ Dat is niet het geval. Shell blijft lobbyen voor beleid dat de energietransitie bevordert, werkt samen met klanten om hen te helpen met decarboniseren, en investeert in de ontwikkeling van koolstofarme alternatieven.¹³⁵ Zo bedroegen de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling aan projecten die bijdragen aan decarbonisatie in 2025 bijna 500 miljoen USD, wat neerkomt op ongeveer 41% van Shells totale R&D-uitgaven.¹³⁶ Shell werkt ook aan de reductie van haar eigen emissies: het hof heeft onderkend dat Shell haar doelstelling voor Scope 1- en 2-emissies “al voor een belangrijk deel [heeft] gerealiseerd”

¹²⁷ IEA, World Energy Outlook 2025, p. 140. Het IEA CPS scenario waarnaar wordt verwezen is het *Current policies scenario*, dat wil zeggen het scenario dat uitgaat van ongewijzigd beleid. Zie ook rov. 3.11 van het Arrest. Vgl. ST-M, nr. 1003.

¹²⁸ Zie MvG, nr. 3.2.20; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 10.3.5-10.3.6; Verweerschrift, nr. 51 en 143.

¹²⁹ ST-M, nr. 1209 en 1210.

¹³⁰ ST-S, nr. 438. Zie daarover ook ST-S, par. 11.2.4. Zie ook M. de Boer, ‘China wakkert met lng-aankopen brandstofstrijd tussen Europa en Azië aan’, *Financieel Dagblad*, 8 juni 2026, te raadplegen via: <https://fd.nl/financieel-markten/1599164/china-wakkert-met-lng-aankopen-brandstofstrijd-tussen-europa-en-azie-aan>.

¹³¹ ST-S, hoofdstuk 10 en par. 11.3.3 onder d; Verweerschrift, subonderdelen 2.7 en 3.3, en paragraaf 3.1.1 onder a; Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (i) en 50; Schriftelijke pleitnota zijdens Shell, nr. 5.2.1; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.30; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 2 van 2, nr. 2.3.1 en 3.2.4-3.2.5; en Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 10.3.5.

¹³² ST-M, nr. 504. Zie daarvoor o.m. ST-S, nr. 393-395 en 403; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.28-1.5.40; en Schriftelijke pleitnota zijdens Shell, par. 5. Zie ook rov. 3.25-3.46 en 7.58-7.62 van het Arrest.

¹³³ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 139, 171, 172, 847 en 1315.

¹³⁴ ST-M, nr. 180.

¹³⁵ Zie bijvoorbeeld de investeringen van Shell in Holland Hydrogen I; zie Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (i), en nr. 50 voor andere voorbeelden. Zie ook Verweerschrift, nr. 143; Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 4 – repliek, par. 2.1; en ST-S, nr. 15.

¹³⁶ Zie Shell Annual Report 2025, toegankelijk via: https://www.shell.com/investors/results-and-reporting/annual-report/_jer_content/root/main/section_2113846431/link_list/links/item0.stream/1774544186011/5727c329a58b5eb7a54442e0a03f562a5aef1159/s-hell-annual-report-2025-interactive.pdf (laatst geraadpleegd op 15 juli 2026), p. 3. Onjuist is dan ook de stelling van Milieudefensie in Spreekaantekeningen zijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 75, dat Shell “in het geheel” geen investeringsstromen zou verleggen naar alternatieve energiebronnen.

door haar Scope 1- en 2-emissies per eind 2023 met 31% te reduceren ten opzichte van 2016.¹³⁷ Daarbij geldt dat Shell in haar strategie rekening houdt met verschillende mogelijke toekomstige ontwikkelingen van het energiesysteem, onder meer door de inzet van interne en externe scenario's. Hoewel dergelijke scenario's geen voorspelling van de toekomst zijn,¹³⁸ ondersteunen zij Shell bij het inschatten van de variabelen en de mogelijke richting en snelheid van de energietransitie.¹³⁹

49. Milieudefensie verwijt Shell ook ten onrechte dat zij LNG als transitiebrandstof en Shells belangrijkste bijdrage aan de energietransitie presenteert,¹⁴⁰ en daarmee een "carbon lock-in" vergroot.¹⁴¹ LNG is een transitiebrandstof en wordt ook als zodanig erkend, zoals hierboven uiteengezet.¹⁴² Gas, en met name LNG dat eenvoudig kan worden getransporteerd, is echter een betrouwbare partner voor hernieuwbare energiebronnen in elektriciteitssystemen en biedt zowel flexibiliteit als leveringszekerheid.¹⁴³ Bovendien is LNG een koolstofarme alternatief voor olie in het zwaar transport en de scheepvaart, sectoren die op korte termijn niet kunnen overschakelen op koolstofarme energiebronnen. Evenmin bestaan in landen zoals China schaalbare en technologisch haalbare koolstofarme alternatieven voor veel toepassingen van kolen, zoals staal en cementproductie.¹⁴⁴ In die gevallen kan het gebruik van LNG leiden tot een netto vermindering van de mondiale emissies.¹⁴⁵
50. Het is algemeen aanvaard dat olie en gas de komende decennia nog nodig zijn om de samenleving van energie te voorzien, ook in het IEA NZE-scenario.¹⁴⁶ Die energie kan het beste worden geleverd door een betrouwbare en relatief minder emissie-intensieve partner zoals Shell. Shells huidige en toekomstige LNG-portfolio heeft een van de laagste koolstofintensiteiten in de sector, en zal die naar verwachting ook behouden. Shells investeringen in ARC in Canada – een betrouwbare partner van Nederland en Europa – vormen hiervan een treffend voorbeeld. ARC behoort in Canada tot de top 25% van de producenten met de laagste koolstofintensiteit. Voorts heeft Shell routinematig affakkelen van gas bij haar upstream-activiteiten beëindigd en is zij koploper bij het terugdringen van methaanemissies.¹⁴⁷

3.7 Harder to abate-sectoren

51. Volgens Milieudefensie mag tot slot niet (te veel) rekening worden gehouden met de mate waarin Shell *harder to abate*-sectoren bedient, omdat het daarmee voor een onderneming "aantrekkelijk" zou worden haar klantenportefeuille in belangrijke mate met die sectoren te vullen.¹⁴⁸ Volgens Milieudefensie heeft Shell een beperkt aandeel in *harder to abate*-sectoren.¹⁴⁹ Dat is onjuist. Shell is vooral actief in sectoren die moeilijker of langzamer te verduurzamen zijn, en in mindere mate in de

¹³⁷ Rov. 7.62-7.66 van het Arrest.

¹³⁸ ST-S, nr. 429 en 435.

¹³⁹ CvA, nr. 14, 51 (voetnoot 27) en 217.

¹⁴⁰ ST-M, nr. 170, 172 en 504.

¹⁴¹ ST-M, nr. 171 en 504.

¹⁴² Zie nr. 45 hierboven.

¹⁴³ Spreekantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 22. Zie ook Schriftelijke pleitnota zijdens Shell, nr. 2.4.13; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.10.

¹⁴⁴ Spreekantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (ii).

¹⁴⁵ M. de Boer, 'China wakkert met lng-aankopen brandstofstrijd tussen Europa en Azië aan', *Financieel Dagblad*, 8 juni 2026, te raadplegen via: <https://fd.nl/financiele-markten/1599164/china-wakkert-met-lng-aankopen-brandstofstrijd-tussen-europa-en-azie-aan>.

¹⁴⁶ Spreekantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 22; ST-S, nr. 9, 27 en 159; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 1 van 2, nr. 1.5.7, 1.5.10 en 1.5.12; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – Bijlage bij de spreekantekeningen, nr. 1.13; en Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 9.2.16.

¹⁴⁷ ST-S, nr. 78; Spreekantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 50; Verweerschrift, nr. 119 onder ii); Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 1 van 2, nr. 1.5.30; Spreekantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 10.3.5.

¹⁴⁸ ST-M, nr. 1005.

¹⁴⁹ ST-M, nr. 1013.

elektriciteitssector, die sneller verduurzaamt. Haar decarboniseringstraject zal daardoor waarschijnlijk langzamer verlopen dan het wereldwijd gemiddelde in enig scenario.¹⁵⁰ Shell levert ook geen kolen, waarvan algemeen wordt erkend dat deze aanzienlijk sneller moeten worden teruggebracht dan andere energiebronnen zoals olie en gas.¹⁵¹ Shell heeft daar al veel over gezegd. Zij reageert op enkele punten in de ST-M.

52. Milieudefensie stelt ten onrechte dat het bedienen van *harder to abate*-sectoren “aantrekkelijk” is, in die zin dat ondernemingen die die sectoren bedienen “*geen of veel minder klimaatmatregelen hoeven te treffen*.”¹⁵² *Easier to abate*-sectoren kunnen snel verduurzamen, wat betekent dat “*grote reducties haalbaar en schaalbaar zijn*”.¹⁵³ Het is, aldus nog steeds Milieudefensie, voor een individuele onderneming daarom gemakkelijker om in die sectoren de door Milieudefensie verlangde reducties in gerapporteerde Scope 1-, 2- en 3-emissies te bereiken.¹⁵⁴ Er zijn echter minder koolstofarme alternatieven beschikbaar voor de *harder to abate*-sectoren dan voor de *easier to abate*-sectoren.¹⁵⁵ Bovendien schiet het klimaat met het negeren van *harder to abate*-sectoren niets op: deze zullen van energie moeten blijven worden voorzien, zonder dat Shell klanten in die sectoren kan helpen bij de transitie naar en ontwikkeling van koolstofarme alternatieven om hun totale emissies te verlagen.¹⁵⁶
53. Milieudefensie stelt ook dat de klanten in de *harder to abate*-sectoren zelf hun uitstoot moeten reduceren, hetgeen zou “*leiden tot een lagere scope 3-uitstoot van Shell*”.¹⁵⁷ Het is voor Shell niet duidelijk welke gevolgtrekking Milieudefensie hieraan wil verbinden. Het laat wat Shell betreft in ieder geval duidelijk zien waarom de focus van Milieudefensie op aanbodbeperkingen verkeerd is. Als de vraag van klanten daalt, dalen het aanbod en de door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies, vanzelf.

4 HET ONGESCHREVEN RECHT BIEDT GEEN BASIS VOOR EEN MD-REDUCTIEPLICHT (MET EEN SHELL-SPECIFIEK PERCENTAGE)

54. In de ST-M, hoofdstuk IV, V en VI werkt Milieudefensie haar standpunt uit dat op Shell een MD-Reductieplicht rust, en dat de rechter een specifiek (minimum) reductiepercentage aan Shell op dient te leggen. Shell heeft in het Verweerschrift¹⁵⁸ en de ST-S¹⁵⁹ uiteengezet dat er geen basis in het ongeschreven recht bestaat voor het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage), en evenmin voor een ongespecificeerde algemene rechtsplicht tot reductie van emissies, die de basis zou vormen voor zo’n MD-Reductieplicht. In hoofdstuk 2 heeft Shell al beknopt gereageerd op een aantal algemene thema’s in de ST-M. Shell reageert hieronder nog op een aantal andere punten.
55. De door Milieudefensie aangevoerde omstandigheden in de ST-M par. V.2 en V.3 betreffen,¹⁶⁰ anders

¹⁵⁰ Spreek aantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 33 onder (i). Zie ook Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.1.4 onder (c).

¹⁵¹ Zie bijvoorbeeld Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.3.2 – 7.3.8.

¹⁵² ST-M, nr. 1005.

¹⁵³ Spreek aantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 33 onder (i). Vgl. ST-M, nr. 1012.

¹⁵⁴ De stelling van Milieudefensie in ST-M, nr. 1012, dat juist in *harder to abate*-sectoren grote reducties “*haalbaar en schaalbaar*” zouden zijn, bevestigt dat Milieudefensie zich niet heeft verdiept in de realiteit van de energietransitie. Zie bijvoorbeeld ST-S, nr. 26-30.

¹⁵⁵ Vgl. ST-S, nr. 29.

¹⁵⁶ Verweerschrift, nr. 68. Vgl. Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.33; ST-S, nr. 15; en Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 – deel 1 van 2, nr. 1.5.35–1.5.40. Zie ook MvG, nr. 8.5.1 onder (c).

¹⁵⁷ ST-M, nr. 1009.

¹⁵⁸ Verweerschrift, onderdeel 2.

¹⁵⁹ ST-S, hoofdstuk 2-7.

¹⁶⁰ Die in het verleden daarvan (gedeeltelijk) ook worden genoemd in onder meer ST-M, nr. 536.

dan Milieudefensie suggereert, geen zaakspecifieke omstandigheden die invulling kunnen geven aan het contextgebonden en relationele karakter van de zorgvuldigheidsplicht. Het zijn veeleer omstandigheden die direct raken aan bredere verdelings- en ordeningskwesties, zoals ook wordt geïllustreerd door Milieudefensie's erkenning dat onder die omstandigheden bijvoorbeeld “*de eigenschappen van de olie- en gasindustrie in algemene zin*”¹⁶¹ vallen. Daarmee tracht Milieudefensie een generieke rechtsplicht tot emissiereductie voor individuele ondernemingen in de mal van artikel 6:162 lid 2 BW te persen. Daarvoor biedt de zorgvuldigheidsplicht, die naar haar aard contextgebonden en relationeel is, echter geen grondslag. Dat heeft Shell in hoofdstuk 2 van de ST-S uiteengezet en aan die uiteenzetting doet de opsomming van omstandigheden in de ST-M par. V.2 en V.3 principieel niet af.

56. Volledigheidshalve wijst Shell erop dat zij op verschillende plaatsen in de dupliek (voor zover nodig) reageert op door Milieudefensie in de ST-M par. V.2 en V.3 gestelde omstandigheden.¹⁶² Zo gaat Shell bijvoorbeeld in op de stellingen van Milieudefensie: (i) over de historische uitstoot en verantwoordelijkheid die het hof lijkt te associëren met en/of te verbinden aan de activiteiten van Shell in paragraaf 4.8;¹⁶³ (ii) over de door Shell gerapporteerde huidige en toekomstige CO₂-emissies in de hoofdstukken 3 en 6, en paragraaf 4.7;¹⁶⁴ en (iii) over Shells vermeende invloed op en/of controle over de vraag naar energieproducten en de door haar gerapporteerde CO₂-emissies in de paragrafen 3.3 en 3.4.¹⁶⁵ Bovendien treedt Milieudefensie buiten de rechtsstrijd in cassatie met haar stellingen met de strekking dat: (a) de “olie- en gasindustrie” de aanpak van klimaatverandering actief tegen zou werken;¹⁶⁶ en (b) Shell een significante mondiale machtspositie zou hebben en een grote barrière voor de (verdere) opschaling van duurzame energie zou vormen.¹⁶⁷

4.1 Milieudefensie miskent dat een MD-Reductieplicht niet past in het stelsel van de wet en dat zowel de Europese als de Nederlandse wetgever andere keuzes hebben gemaakt

57. Vooropgesteld: een MD-Reductieplicht past niet in, sluit niet aan bij en interfereert met het bestaande stelsel van Europese en Nederlandse energietransitie- en klimaatwetgeving en de beleidskeuzes die daaraan ten grondslag liggen.¹⁶⁸ De Europese en Nederlandse wetgevers hebben andere keuzes gemaakt om de energietransitie vorm te geven en een MD-Reductieplicht zou het daartoe gecreëerde stelsel ontoelaatbaar doorkruisen. Milieudefensie miskent dit met haar verweer tegen voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.1.¹⁶⁹ Zoals hieronder wordt uiteengezet, zijn de gemaakte keuzes en belangenafwegingen van zowel de Europese als de nationale wetgevers vanzelfsprekend relevant, waaronder het vaststaande gegeven dat het mechanisme van een individuele, absolute toekomstgerichte civielrechtelijke reductieplicht door die wetgevers niet is ingevoerd en zelfs nadrukkelijk is afgewezen.
58. Milieudefensie miskent het voorgaande door, ten aanzien van de door Shell gepresenteerde nationale bronnen, in de ST-M nr. 739-748 te betogen dat daaruit “*geen enkel serieus aanknopingspunt*” voor haar betoog zou volgen. Uit de door Shell aangehaalde bronnen blijkt echter dat de Nederlandse en

¹⁶¹ ST-M, nr. 492.

¹⁶² Dat geldt ook voor de – in het verlengde van par. V.2 en V.3 – genoemde omstandigheden in onder meer ST-M, nr. 536.

¹⁶³ ST-M, par. V.3.4 en V.3.10. Zie ook Verweerschrift, voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.7.

¹⁶⁴ ST-M, par. V.3.5.

¹⁶⁵ ST-M, par. V.3.8 en V.3.9 en nr. 536 onder (c).

¹⁶⁶ ST-M, par. V.2. Zie hierboven de paragrafen 3.3 en 3.6.

¹⁶⁷ ST-M, par. V.3.6. Zie hierboven onder hoofdstuk 2 en paragraaf 3.1.

¹⁶⁸ Verweerschrift, nr. 80.

¹⁶⁹ ST-M, nr. 730-748.

Europese wetgevers een zorgvuldig geanalyseerd en gekalibreerd beleid hebben ingevoerd, waarbij bewust geen maatregelen zijn getroffen van de soort die Milieudefensie wil (specifieke absolute reductiedoelstellingen voor individuele ondernemingen).¹⁷⁰ De Europese bronnen bespreekt Shell hieronder in hoofdstuk 5. Shell heeft verder onder meer gewezen op de Nederlandse Klimaatwet en het daarbij behorende Klimaatplan en het Nationaal Plan Energiesysteem, waarin de wetgever de noodzakelijke bredere belangenafweging heeft gemaakt.¹⁷¹ Ook heeft Shell gewezen op het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie, waarbij rekening is gehouden met een breed scala aan belangen.¹⁷² Milieudefensie laat zich ten onrechte geringschattend uit over deze (en andere door Shell genoemde) bronnen in de ST-M nr. 742-748 en gaat daarmee voorbij aan het springende punt: steeds is de keuze gemaakt om de energietransitie op een andere manier vorm te geven dan Milieudefensie wil in deze procedure. Dat blijkt te meer, nu het invoeren van een individuele reductieplicht meermaals voorwerp is geweest van wetsvoorstellen en van politieke beraadslaging, maar steeds is geschrapt en/of van de hand is gewezen.¹⁷³ Milieudefensie tracht ook deze bronnen te bagatelliseren, door bijvoorbeeld aan te voeren dat de door Shell aangehaalde moties¹⁷⁴ en de reactie van de Minister van Economische Zaken en Klimaat op Kamervragen¹⁷⁵ moeten worden gezien in de context van discussies over de begroting in de Tweede Kamer en dat een reactie van de Minister van Klimaat en Groene Groei op Kamervragen onmogelijk iets kan zeggen over het stelsel van de wet.¹⁷⁶ Milieudefensie ziet evenwel over het hoofd dat het alleszins van gewicht is dat consequent, in allerlei verschillende contexten en door allerlei verschillende actoren (ministers, de Tweede Kamer, de Raad van State), welbewust niet is gekozen voor het invoeren van specifieke absolute reductiedoelstellingen voor individuele ondernemingen.¹⁷⁷

59. Shell heeft er verder op gewezen dat de Nederlandse wetgever er in de consultatieversie van het concept wetsvoorstel voor de implementatie van de CSDDD uitdrukkelijk voor heeft gekozen om geen strengere maatregelen te introduceren dan vervat in de CSDDD, ter voorkoming van “*het risico op 'nationale koppen'*”.¹⁷⁸ Dit strookt met het consistent door de Nederlandse regering uitgedragen standpunt dat de CSDDD op een lastenluwe manier moet worden omgezet en dat strengere maatregelen moeten worden voorkomen. Tegelijkertijd heeft het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken in dit concept, in de memorie van toelichting bij het voorstel, het standpunt ingenomen dat klimaatverplichtingen vallen onder de algemene verplichtingen inzake gepaste zorgvuldigheid onder de CSDDD.¹⁷⁹ Dit contrasteert met het door de Europese Commissie gedurende de wetgevingsprocedure van de CSDDD ingenomen standpunt dat klimaatverplichtingen niet vallen onder de algemene verplichting inzake gepaste zorgvuldigheid onder de CSDDD,¹⁸⁰ hetgeen ook is

¹⁷⁰ ST-S, par. 1.2.2. Zie ook Verweerschrift, voorwaardelijk incidenteel onderdeel 1 en subonderdeel 2.1.

¹⁷¹ ST-S, nr. 46.

¹⁷² ST-S, nr. 48.

¹⁷³ Verweerschrift, nr. 86 onder d en daar opgenomen verwijzingen. Zie ook ST-S, nr. 366.

¹⁷⁴ Verweerschrift, nr. 86 onder d en daar opgenomen verwijzingen. Zie ook ST-S, nr. 366.

¹⁷⁵ Verweerschrift, nr. 86 onder d en daar opgenomen verwijzingen. Zie ook ST-S, nr. 366.

¹⁷⁶ ST-M, nr. 744.

¹⁷⁷ Verweerschrift, nr. 86.

¹⁷⁸ Verweerschrift, nr. 47 onder j; ST-S, nr. 209. Zie ook Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 37, zie ook p. 22.

¹⁷⁹ Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 15-17.

¹⁸⁰ Europese Commissie, 'Minutes of the 2408th meeting of the Commission held in Brussels on Wednesday 23 and Thursday 24 February 2022', PV(2022) 2408 finaal, p. 21: “[g]iven that climate change mitigation commitments varied around the world and were linked to Member States’ commitments, it was more difficult to translate them into clear obligations for companies and their value chains. For that reason, climate change was not covered by the due diligence proposal.” Zie ook ST-S, nr. 102.

opgemerkt in de Nederlandse literatuur.¹⁸¹ Wat daar ook van zij, het is in ieder geval belangrijk om op te merken dat de concept memorie van toelichting vermeldt dat voor de concrete invulling van een verplichting om uit een risicoanalyse gebleken negatieve klimaateffecten aan te pakken, kan “worden aangesloten bij bestaande verplichtingen die op de onderneming rusten”.¹⁸² Als voorbeeld wordt gewezen op “het plaatsen van filters om schadelijke emissies of waterverontreiniging tegen te gaan”.¹⁸³ Over het in deze zaak gewezen Arrest benadrukt de concept memorie van toelichting dat het aan de onderneming zelf is om vast te stellen hoe zij aan enige klimaatverplichting voldoet.¹⁸⁴ Dit alles staat ver af van de inhoud van het geschrapte artikel 22 CSDDD en de vorderingen van Milieudefensie in deze zaak en onderstreept duidelijk dat, zoals Smeehuijzen heeft betoogd, bij klimaatverplichtingen voor ondernemingen die zijn gebaseerd op een open norm moet worden aangesloten bij specifieke wettelijke verplichtingen.¹⁸⁵

60. Het proces van voortdurend herijken van klimaat- en energiebeleid is en blijft aan de orde van de dag. Hierboven onder nr. 13 is al gewezen op de Kamerbrief van 1 juni 2026, waarin de minister het Kabinetsstandpunt heeft benadrukt van een gecoördineerde, integrale benadering van de energietransitie, die in de Nationale Energieverkenning na de zomer 2026 zal worden vastgelegd. De Nederlandse regering zal een routekaart opstellen voor de afbouw van fossiele brandstoffen en daarbij een scala van politieke keuzes moeten gaan maken, waarbij het voortdurend te herijken belang van energiezekerheid zwaar zal wegen.¹⁸⁶
61. De Kamerbrief van 6 december 2021 van de Minister van Economische Zaken¹⁸⁷ wijst niet op aanvaarding van een MD-Reductieplicht. De brief concludeert dat het vonnis van de rechtbank niet leidt tot directe juridische verplichtingen voor de Nederlandse Staat en dat het vonnis “als zodanig” geen directe aanleiding geeft tot aanpassing van het klimaatbeleid.¹⁸⁸ Uit de brief blijkt niet, zoals Milieudefensie stelt, dat de Nederlandse wetgever een zorgvuldigheidsplicht voor Shell niet zou verwerpen, laat staan dat zij die dus verenigbaar acht met het wettelijk stelsel.¹⁸⁹ Daarbij komt dat de brief slechts was bedoeld als een analyse van de toenmalige stand van zaken, waarbij nadrukkelijk werd opgemerkt dat de zaak nog onder de rechter was.¹⁹⁰
62. Milieudefensie voert verder aan dat het arrest *Quint/Te Poel*¹⁹¹ niet relevant zou zijn bij de zorgvuldigheidsverplichting van artikel 6:162 BW.¹⁹² Dit arrest vormt echter een belangrijk ankerpunt voor de verhouding tussen geschreven en ongeschreven recht.¹⁹³ Het brengt tot uitdrukking dat

¹⁸¹ Zie bijvoorbeeld E. Engelhard, ‘Naast woorden meer daden’, *NJB* 2023/1239, par. 3.2. Het Akkoord van Parijs is niet opgenomen in Annex II bij de CSDDD, waarin milieu-instrumenten worden opgesomd waarvan de verboden en verplichtingen invulling geven aan het soort milieueffect waarop de zorgvuldigheidsverplichting zich moet richten. Het Akkoord van Parijs was wel opgenomen in het oorspronkelijke concept van deze Annex II dat als bijlage 17 bij de *Impact Assessment* was gevoegd; het is dus nadien geschrapt. Zie ook R. Bloemberg, ‘Wordt de Shell-uitspraak ingehaald met de komst van de CSDDD? Een vergelijking tussen de reductieplicht uit het Shell-vonnis en de CSDDD’, *Ondernemingsrecht* 2024/42 en T. Arons en M. Lokin, ‘The Corporate Climate Transition Plan: How to Ensure Companies are Paris-Proof’, *Ondernemingsrecht* 2023/35.

¹⁸² Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 17.

¹⁸³ Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 17.

¹⁸⁴ Consultatieversie memorie van toelichting wet(svoorstel) internationaal verantwoord ondernemen van 3 juli 2026, p. 49.

¹⁸⁵ L. Smeehuijzen, ‘Milieudefensie tegen Shell in hoger beroep: Energietransitie te complex voor reductiebevel’, *NJB* 2025/2389, p. 2672.

¹⁸⁶ Vgl. recent nog bijvoorbeeld een publicatie van Energie Beheer Nederland van 13 mei 2026, te raadplegen via: www.ebn.nl/feiten-en-cijfers/kennisbank/position-paper-een-brede-blik-op-energiezekerheid/.

¹⁸⁷ ST-M, nr. 682 en 741.

¹⁸⁸ Kamerbrief d.d. 6 december 2021 (*Productie MD-341*), p. 4.

¹⁸⁹ Hetzelfde geldt voor de Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 106, waarin staat dat “het aansprakelijkheidsrecht door de wetgever niet terzijde is gesteld voor vorderingen rondom het klimaatvraagstuk.” Hieruit kan echter niet worden afgeleid dat de Nederlandse wetgever een MD-Reductieplicht verenigbaar acht met het wettelijk stelsel.

¹⁹⁰ Kamerbrief d.d. 6 december 2021 (*Productie MD-341*), p. 1 en 2.

¹⁹¹ HR 30 januari 1959, ECLI:NL:HR:1959:AI1600, *NJ* 1959/548 (*Quint/Te Poel*).

¹⁹² ST-M, nr. 732-736.

¹⁹³ R. de Graaff, ‘Zestig jaar Quint/Te Poel: ruimte voor rechterlijke rechtsvorming in het verbintenissenrecht’, *NTBR* 2019/2.

verbintenissen uit ongeschreven recht moeten passen in het systeem van de wet. In die gedachte ligt een duidelijke begrenzing besloten van wat via ongeschreven recht – en dus ook binnen een wettelijk kader als dat van artikel 6:162 lid 2 BW – kan worden bereikt.

63. Zowel in het specifieke geval van *Quint/Te Poel*, dat zag op de vraag hoe een rechtsplicht buiten het wettelijk kader kan worden ontwikkeld, als in deze zaak, die ziet op de vraag hoe binnen het wettelijk kader een open norm moet worden ingevuld, dient de rechter bij zijn rechtsvormende taak rekening te houden met en aan te sluiten bij het bestaande wettelijk kader. Milieudefensie betoogt dat ten aanzien van rechtsplichten die op de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm worden gebaseerd, vanwege het bestaan van artikel 6:162 BW, al vaststaat dat zij uit de wet voortvloeien. Het is juist dat artikel 6:162 BW in de wet is opgenomen en dat lid 2 mede verwijst naar hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. Daaruit volgt echter niet dat iedere denkbare ongeschreven zorgvuldigheidsverplichting reeds “uit de wet voortvloeit” in de zin dat verenigbaarheid met het stelsel van het recht daarmee gegeven is. Anders dan Milieudefensie stelt, moet de rechter ook bij zijn ‘binnenwettelijke’ rechtsvormende taak – bij het toepassen van open normen – rekening houden met het bestaande wettelijke kader en daarbij aansluiten.¹⁹⁴
64. Ook uit de andere door Shell in het Verweerschrift aangehaalde bronnen blijkt, anders dan Milieudefensie heeft betoogd,¹⁹⁵ wel degelijk steun voor Shells standpunt:
 - In *De Rooyse Wissel* kijkt de Hoge Raad wel degelijk of een nieuwe, ongeschreven rechtsplicht op grond van artikel 7:611 BW past binnen het bestaande wettelijke stelsel. De Hoge Raad wijst de voorgestelde rechtsplicht daar af omdat die het wettelijke systeem van werkgeversaansprakelijkheid te veel zou aantasten.¹⁹⁶ Milieudefensie ‘volstaat’ met een ontkenning, maar legt niet uit waarom deze expliciete systeemtoets toch niet als zodanig relevant is of zo moet worden begrepen;
 - In hun conclusie vóór *Urgenda* schrijven P-G Langemeijer en A-G Wissink dat “de Nederlandse rechter [pleegt] te zoeken naar een oplossing die past in het stelsel van de wet en aansluit bij de wél in de wet geregelde gevallen.”¹⁹⁷ Deze passage kan niet anders worden opgevat dan dat zij erop doelen dat ook bij de toepassing van artikel 6:162 BW het vereiste uit *Quint/Te Poel* geldt.
65. Milieudefensie tracht vervolgens vergeefs het stelsel van de wet te beperken tot wetgeving in formele zin. Ten eerste betoogt zij dat voor de toetsing aan het wettelijk stelsel geen betekenis zou mogen toekomen aan niet van de formele wetgever afkomstige algemeen verbindende voorschriften.¹⁹⁸ Dat is onjuist. Als het gaat om de analyse van het stelsel van de wet en van wat daarbinnen zou passen, kunnen andere bronnen die de bedoeling van de wetgever aantonen daarvoor wel degelijk aanknopingspunten bieden. Ten tweede voert Milieudefensie aan dat Europees recht niet relevant zou zijn, omdat *Quint/Te Poel* alleen betrekking zou hebben op het Nederlandse stelsel van de wet en de daarin geregelde

¹⁹⁴ Steun voor deze opvatting is te vinden in: Ontwerp Meijers 6.1.1.1, p. 458; R. de Graaff, ‘Zestig jaar Quint/Te Poel: ruimte voor rechterlijke rechtsvorming in het verbintenissenrecht’, *NTBR* 2019/2; en I. Giesen, *Rechtsvorming in het privaatrecht* (Monografieën BW nr. A-3), Deventer: Kluwer 2020, par. 26. Vgl. ook HR 2 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX0348, *NJ* 2012/700 (*HTM*), rov. 3.4.2-3.4.4; en HR 24 oktober 1997, ECLI:NL:HR:1997:AM1905, *NJ* 1998/257 (*HAL/Van Werkhoven*), rov. 5.1.

¹⁹⁵ ST-M, nr. 732, voetnoot 1227.

¹⁹⁶ HR 11 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BR5223, *NJ* 2011/598 (*De Rooyse Wissel*).

¹⁹⁷ Conclusie P-G Langemeijer en A-G Wissink voor HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, *NJ* 2020/41 (*Urgenda*), par. 5.22.

¹⁹⁸ ST-M, nr. 734.

gevallen.¹⁹⁹ Ook dat is onjuist. Voor de beantwoording van de vraag of een MD-Reductieplicht past in het stelsel van de wet is vanzelfsprekend ook het Unierecht van belang. Op grond van het arrest *Van Gend & Loos*²⁰⁰ en *Costa/ENEL*²⁰¹ werkt het Unierecht immers rechtstreeks door in de Nederlandse rechtsorde en maakt het daarvan onderdeel uit.²⁰²

4.2 Milieudefensie miskent dat andere door de wetgever erkende belangen moeten worden betrokken in de zorgplichtanalyse van de rechter

66. Milieudefensie neemt het standpunt in dat de door Shell genoemde (door de wetgever onderkende) maatschappelijke belangen (i) pas een rol zouden kunnen spelen bij de vaststelling van de hoogte van een voor Shell geldend reductiepercentage²⁰³ en, in dat beperkte verband, (ii) eerst van belang zouden kunnen zijn bij de vraag of er een rechtvaardigingsgrond bestaat voor het aan Shell verweten gedrag in de zin van artikel 6:162 lid 2 BW (slotzin) en artikel 6:168 lid 1 BW.²⁰⁴ In paragraaf 2.1 hierboven is Shell hierop ingegaan. Shell maakt hieronder nog enkele aanvullende opmerkingen.
67. Ad (i). Milieudefensie stelt ten onrechte dat Shell “*voorbij [ziet] aan de in twee delen uiteenvallende beoordelingswijze van het hof*” ten aanzien van (i) de vraag of op Shell een rechtsplicht rust om de door haar gerapporteerde CO₂-emissies te reduceren; en (ii) de vraag welk reductiepercentage precies van Shell mag worden verwacht.²⁰⁵ Milieudefensie miskent dat Shell niet alleen voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep heeft ingesteld, maar ook dat Shell heeft aangevoerd dat Milieudefensie geen belang heeft bij haar principaal cassatieberoep. Dat is het geval, omdat een afweging van alle met elkaar samenhangende relevante belangen in deze zaak tot de conclusie leidt dat de algemene maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm geen grondslag biedt voor het opleggen van een MD-Reductieplicht, laat staan met een Shell-specifiek percentage.²⁰⁶ Shell heeft zich daarmee dus wel degelijk ook gericht op de onmogelijkheid van het vaststellen van een Shell-specifiek reductiepercentage. Milieudefensie bouwt ten onrechte voort op de door haar verdedigde en onjuiste en in elk geval veel te beperkte interpretatie van de *Kelderluik*-vereisten in deze zaak.²⁰⁷ Los van het feit dat deze zaak zich niet leent voor de toepassing van de *Kelderluik*-criteria,²⁰⁸ is er geen reden om, zoals Milieudefensie wil, het criterium van de bezwaarlijkheid van te nemen voorzorgsmaatregelen alleen toe te passen bij de vaststelling van een concreet reductiepercentage.
68. Ad (ii). Milieudefensie stelt ten onrechte dat er een juridische basis bestaat voor haar standpunt dat “[d]eze belangenafweging (...) zich dus steeds [richt] op de eigen belangen van de laedens en de gelaedeerde” en dat maatschappelijke belangen alleen een rol zouden kunnen spelen als mogelijke rechtvaardigingsgrond.²⁰⁹ In het randnummer van de Asser waarnaar Milieudefensie op dit punt zelf verwijst, staat juist het tegenoverstelde van het standpunt van Milieudefensie: “*Soms neemt de belangenafweging de vorm aan van een afweging van tegenover elkaar staande maatschappelijke of*

¹⁹⁹ ST-M, nr. 733 en 737-738.

²⁰⁰ HvJ 5 februari 1963, C-26/62, ECLI:EU:C:1963:1.

²⁰¹ HvJ 15 juli 1964, C-6/64, ECLI:EU:C:1964:66.

²⁰² Asser/Hartkamp 3-1 2023/8.

²⁰³ ST-M, nr. 750.

²⁰⁴ ST-M, nr. 751-758. In reactie op voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.2. Milieudefensie herhaalt dit verweer o.a. in ST-M, nr. 807.

²⁰⁵ ST-M, nr. 750.

²⁰⁶ Verweerschrift, nr. 89.

²⁰⁷ ST-M, nr. 518 onder (d).

²⁰⁸ ST-S, par. 3.

²⁰⁹ ST-M, nr. 751-753.

*algemene (eventueel in grondrechten belichaamde) belangen.*²¹⁰ Datzelfde blijkt onder meer uit het arrest *Stikke Trui*, waarin de Hoge Raad het bestreden arrest vernietigde omdat het hof een beroep op het algemeen belang alleen als beroep op een rechtvaardigingsgrond had behandeld en daarmee een onjuiste maatstaf had aangelegd.²¹¹ En het blijkt ook uit *OVb/Staat*,²¹² waarover Bauw en Krans opmerken: “Het hof had dit alles terecht in zijn oordeel omtrent de onrechtmatigheid van de gedragingen van de staat betrokken, aldus de Hoge Raad. Het bestaan van art. 6:168 BW neemt dus niet weg – en waarom zou het ook? – dat een bepaald ‘zwaarwegend maatschappelijk belang’ ook bij de onrechtmatigheidsvraag ten voordele van gedaagde kan worden meegewogen.”²¹³ Zoals uiteengezet in de ST-S nr. 132-134 zijn ook in de gevaarzettingsleer maatschappelijke belangen inpasbaar, bijvoorbeeld waar het gaat om de aard van de gedraging en de bezwaarlijkheid van te nemen maatregelen.²¹⁴ Zo beïnvloeden juist de aard en het nut van een gedraging (en daardoor dus ook de met die gedraging gediende maatschappelijke belangen) in belangrijke mate de zorgvuldigheid die iemand in het maatschappelijk verkeer moet betrachten.

69. De bronnen waarnaar Milieudefensie verwijst in de ST-M nr. 753 ondersteunen haar standpunt bovendien niet. Zo gaat de vergelijking met het *Kalimijnen*-arrest²¹⁵ in de ST-M nr. 753 mank. In dat arrest was sprake van een duidelijk af te bakenen, bilaterale rechtsbetrekking en een duidelijk verband tussen de lozingen en de schade, waarbij een concrete afweging van de over en weer betrokken belangen kon plaatsvinden ten aanzien van concrete (vermogens)schade.²¹⁶ In deze zaak gaat het echter om een daarmee onvergelijkbaar gevalstype,²¹⁷ waarbij de aard en insteek van de vordering de rechter juist noodzaken tot een bredere afweging van de betrokken, door de wetgever erkende belangen. De verwijzing naar de annotatie van Nieuwenhuis bij het *Kalimijnen*-arrest (*NJ* 1989, 743) biedt (dan) ook geen steun voor de door Milieudefensie in deze zaak verdedigde opvatting. Nog los daarvan interpreteert Milieudefensie het *Kalimijnen*-arrest – dat in ieder geval een wezenlijk andere gevalstype betreft – niet correct, nu daarin is geoordeeld dat voor de *onrechtmatigheidsvraag* “rekening [moet] worden gehouden (...) met de aard en het gewicht van de door de lozingen gediende belangen”.²¹⁸ Daarbij gaat het dus niet om de vraag of algemene belangen zich verzetten tegen een in beginsel, wegens al vastgesteld onrechtmatig handelen, toewijsbaar verbod.²¹⁹ Ook de parlementaire geschiedenis en arresten waarnaar Milieudefensie verwijst, ondersteunen haar standpunt niet.²²⁰

²¹⁰ *Asser/Sieburgh 6-IV 2023/75*; ST-M, nr. 752. Zie ook *Asser/Sieburgh 6-IV 2023/161*. Zie over het maken van een belangenafweging ook C.A.J.M. Kortmann, *Constitutioneel recht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, par. 11.6.4, die niet het door Milieudefensie verdedigde voorbehoud maakt. ST-M, nr. 752 verwijst nog naar ST-M, par. IV.3, maar ook daarin is een juridische basis voor het standpunt van Milieudefensie niet te vinden.

²¹¹ HR 16 maart 1973, ECLI:NL:HR:1973:AC5308, *NJ* 1975/74, m.nt. B. Wachter (*Stikke Trui*). Zie ook annotatie Wachter onder (2); K.J.O. Jansen, *GS Onrechtmatige daad*, art. 6:162 BW, aant. 7.3.7.1. Zie ook recent Hof Arnhem-Leeuwarden 17 december 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:10717, rov. 7.27.

²¹² HR 15 februari 1991, ECLI:NL:HR:1991:ZC0150, *NJ* 1992/639, m.nt. Brunner (*OVb/Staat*).

²¹³ E. Bauw & E.H.P. Brans, *Milieuprivatrecht* (Monografieën Privatrecht nr. 21), Deventer: Wolters Kluwer 2023, par. 8.5.

²¹⁴ C.C. van Dam, *Aansprakelijkheidsrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2023, nr. 211-1, 212, 212-1 en 212-2.

²¹⁵ HR 23 september 1988, ECLI:NL:HR:1988:AD5713 (*Kalimijnen*).

²¹⁶ ST-S, nr. 104.

²¹⁷ Vgl. J.L. Smeehuijzen, ‘Milieudefensie tegen Shell in hoger beroep. Energietransitie te complex voor reductiebevel’, *NJB* 2025/32, p. 2667.

²¹⁸ HR 23 september 1988, ECLI:NL:HR:1988:AD5713 (*Kalimijnen*), rov. 3.3.2.

²¹⁹ Vgl. voor deze lezing ook C.C. van Dam, *Aansprakelijkheidsrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2023, nr. 212-2; en (impliciet) G.E. van Maanen, ‘Aansprakelijkheid voor eigen gedrag op grond van art. 6:162’, in: J. Spier, T. Hartlief e.a., *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer: Kluwer 2012, nr. 56.

²²⁰ *Kamerstukken II 1976/77*, 4572, nr. 10, p. 3 en 4 (punten 3 onder g en 8). Deze verwijzing betreft de ontwerpbeplanning: “Het toebrengen aan een ander van hinder die volgens artikel 6.3.1 onrechtmatig zou zijn, is geoorloofd voor zover die ander in het algemeen belang deze hinder behoort te dulden.” In deze niet ingevoerde bepaling wordt het algemeen belang inderdaad als rechtvaardigingsgrond gepositioneerd. Dat het algemeen belang in die context zo is gepositioneerd, zegt evenwel niets over de betekenis die maatschappelijke belangen in het kader van de zorgvuldigheidsnorm kunnen hebben. In het arrest *Holland Nautic/Decca* (HR 27 juni 1986, ECLI:NL:HR:1986:AD7158, rov. 4.2) ligt juist besloten dat de belangenafweging voor een oordeel over de zorgvuldigheid de vorm kan aannemen van een afweging van tegenover elkaar staande maatschappelijke belangen. Zie ook *Asser/Sieburgh 6-IV 2023/75*. Ook *Sonnifjen/Solubarb* (HR 24 december 1937, ECLI:NL:HR:1937:262, *NJ* 1938/601) en *Consumentenbond/Gehag* (HR 19 april 1968, ECLI:NL:HR:1968:AC4844, *NJ* 1968/263, waarover *Asser/Sieburgh 6-IV 2023/97*) bieden geen steun aan het door Milieudefensie verdedigde standpunt.

70. De mogelijkheid dat maatschappelijke belangen fungeren als rechtvaardigingsgrond doet er dus niet aan af dat in een rechterlijk oordeel over het bestaan van een zorgvuldigheidsplicht (onder omstandigheden) ook maatschappelijke belangen kunnen en dienen te worden meegewogen. Maatschappelijke belangen passen naar hun aard bovendien vaak beter in de zorgvuldigheidsbeoordeling zelf dan als rechtvaardigingsgrond. Vanwege hun algemene en voortdurende karakter zullen zij immers naar hun aard minder snel als uitzonderlijke, gevalsspecifieke omstandigheden kwalificeren die kunnen fungeren als rechtvaardigingsgrond.²²¹
71. Nog los van het feit dat de stelplicht en de bewijslast op Milieudefensie rusten en dat Shell ook een belang-verweer heeft gevoerd op dit punt, is onterecht het door Milieudefensie gemaakte verwijt²²² dat Shell in feitelijke instanties niet zou hebben aangevoerd dat (en waarom) maatschappelijke belangen bij de vaststelling van een zorgvuldigheidsverplichting moeten worden meegewogen.²²³ Voor de goede orde: Shell betoogt in cassatie dat het opleggen van een MD-Reductieplicht aan Shell en vergelijkbare ondernemingen in strijd komt met de door de rechter te betrachten terughoudendheid ten opzichte van de wetgevende en uitvoerende macht en de grenzen van het burgerlijk materieel- en procesrecht overschrijdt (voorwaardelijk incidentele subonderdelen 5.1 en 5.2 in het bijzonder). Uitsluitend voor zover daar geen blokkerende werking van uitgaat, dient een oordeel over het bestaan en de inhoud van een reductieplicht een bredere afweging van door de wetgever erkende maatschappelijke belangen te betrekken, wat het hof ten onrechte niet heeft gedaan.²²⁴ Milieudefensie stelt ten onrechte dat Shell het standpunt heeft ingenomen dat deze belangen niet allemaal tegelijkertijd kunnen worden gediend en zelfs tegenstrijdig aan elkaar zijn.²²⁵ Integendeel: Shell heeft juist het standpunt ingenomen dat deze belangen gelijktijdig kunnen en moeten worden gediend.²²⁶
72. Milieudefensie kan verder niet worden gevolgd in haar betoog dat voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.2 faalt omdat Shell nooit zou hebben laten zien *“in welke mate de olie- en gasleveringen van Shell verantwoordelijk zijn voor de Europese en Nederlandse energievoorziening”*.²²⁷ Shell heeft in beide feitelijke instanties voortdurend bronnen aangehaald die de belangen van leveringszekerheid en betaalbaarheid van energie ondersteunen²²⁸, en zij heeft bij wijze van voorbeeld concreet laten zien in welke mate de activiteiten van Shell in de raffinaderij in Pernis zijn verweven met de civiele en militaire leveringszekerheid. Dit illustreert dat een reductieplicht op uiteenlopende manieren kan ingrijpen in zwaarwegende maatschappelijke belangen die, net als klimaatmitigatie, gelijktijdig moeten worden gediend.²²⁹
- 4.3 Milieudefensie miskent dat mensenrechten geen steun en rechtvaardiging bieden voor een op Shell rustende MD-Reductieplicht of een daaraan ten grondslag liggende algemene rechtsplicht tot reductie van emissies**
73. De in de ST-M paragrafen IV.4, IV.5.2, V.4.2 en VI.3.5, alsmede nr. 759-777 (reactie op

²²¹ Zie ook K.J.O. Jansen, *GS Onrechtmatige daad*, art. 6:162 BW, aant. 7.1.9.1.

²²² ST-M, nr. 757.

²²³ Shell verwijst naar Verweerschrift, nr. 90-93 en de daar opgenomen verwijzingen. Zie in het bijzonder het Proces-verbaal van de mondelinge behandeling in hoger beroep, p. 13; en Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 3 van 4, nr. 5.1.3.

²²⁴ Zie daarvoor Verweerschrift, nr. 88-93, en de daar opgenomen verwijzingen naar Shells processtukken uit feitelijke instanties.

²²⁵ ST-M, nr. 259.

²²⁶ Verweerschrift, subonderdeel 2.2.

²²⁷ ST-M, nr. 758.

²²⁸ CvA, par. 2.1, 2.2.1 en 2.2.3; MvG, nr. 2.2.1-2.2.9 en 2.8.1; en Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 1 van 2, nr. 1.4.2-1.4.5, 1.5.2-1.5.5 en 1.5.7-1.5.12.

²²⁹ ST-S, nr. 33 en Verweerschrift, nr. 226. Zie ook Spreek aantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 3 van 4, nr. 9.3.6.

voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.3) aangevoerde stellingen van Milieudefensie over mensenrechten zijn weinig steekhoudend in het licht van de door Shell in voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.3, par. 3.2.2 onder a van het Verweerschrift, in hoofdstuk 4 van de ST-S en hierna aangevoerde argumenten. Shell beperkt zich tot de belangrijkste punten.

74. Milieudefensie miskent het essentiële uitgangspunt dat een private onderneming wezenlijk verschilt van een staat en evenmin als zodanig kan worden behandeld. Zoals Shell in par. 4.3.1 van de ST-S heeft uiteengezet en ook volgt uit de door Milieudefensie aangehaalde rechtspraak ter onderbouwing van de door haar voorgestane indirecte horizontale werking,²³⁰ berusten vorderingen tegen staten in verband met klimaatverandering in essentiële mate op bindende verdragsverplichtingen. In uitspraken als *Urgenda* biedt dat zowel juridische grondslag als constitutionele legitimatie voor beslissingen op verschillende niveaus: het bestaan van een statelijke deelverantwoordelijkheid, de effectiviteit binnen de verdragsgemeenschap van het rechterlijk oordeel en de taakafbakening van de rechter tegenover het politieke domein.²³¹ Dit geldt gelijkelijk voor internationaal verdragsrecht en internationaal gewoonterecht. In dat verband miskent Milieudefensie dat de gewoonterechtelijke status van een norm²³² niet meebrengt dat private ondernemingen daaraan zijn gebonden, of dat daaraan in horizontale geschillen (meer) rechtens relevant gewicht kan worden toegekend. De dwingende aard van deze normen vloeit voort uit statenpraktijk en *opinio juris* van staten onderling, en ziet dus in de kern op de verplichtingen van staten in hun onderlinge verhoudingen en jegens hun ingezetenen. Bovendien heeft het IGH niet vastgesteld of gesuggereerd dat de normen en beginselen, die in de Advisory Opinion zijn behandeld, de status van *ius cogens* hebben.
75. Met haar beroep op de bescherming van de door haar aangehaalde mensenrechten probeert Milieudefensie Shell feitelijk met een staat gelijk te stellen door aan te voeren dat Shell een grote juridische, economische en feitelijke macht heeft over individuen. Zij baseert dit argument op de omvang van de door Shell gerapporteerde CO₂-emissies, waarover Milieudefensie ten onrechte²³³ stelt dat die groter zou zijn dan de uitstoot van vrijwel alle nationale staten behoudens China, de Verenigde Staten, India en Rusland, alsook op enkele andere Shell-specifieke omstandigheden die zij in dat verband noemt.²³⁴ Milieudefensie miskent met haar stellingen het basale uitgangspunt dat (i) meer dan 90% van de emissies die Shell rapporteert emissies van eindgebruikers zijn; en (ii) staten, anders dan private ondernemingen, door uitoefening van staatsmacht en een scala van mogelijke wettelijke en beleidsmaatregelen, controle hebben over de samenstelling van de nationale energiemix en de keuzes beïnvloeden van eindgebruikers met betrekking tot de energieproducten die zij gebruiken.²³⁵ Daardoor kunnen zij het aanbod van en de vraag naar energie in onderling verband en samenhang in de gehele mondiale economie controleren. In dat verband laat Milieudefensie in het midden op welke wijze van ondernemingen zoals Shell wordt verwacht dat zij hetzelfde doen. De herhaalde stelling dat Shell “*bij uitstek invloed heeft op de vraag naar, en het aanbod van olie- en gasproducten*” is duidelijk onvoldoende om een onderneming zoals Shell met een staat gelijk te stellen. Die stelling berust op niet onderbouwde aannames over een vermeend “vliegwieleffect” dat geen enkele basis heeft in de realiteit van het mondiale energiesysteem.

²³⁰ Zie o.a. ST-M, nr. 344 en 345.

²³¹ ST-S, nr. 4, 182, 328 en 347.

²³² ST-M, nr. 317.

²³³ Milieudefensie schrijft de Scope 3-emissies die Shell rapporteert uitsluitend toe aan Shell, terwijl door landen gerapporteerde emissies uitsluitend betrekking hebben op emissies van hun grondgebied, d.w.z. Scope 1-emissies. Zie ook Spreekaantekeningen zijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 82.

²³⁴ ST-M, nr. 763, par. V.3.1-V.3.11.

²³⁵ Verweerschrift, par. 2.3.1 en 3.1.1; en ST-S, par. 4.3.1.

76. Milieudefensie miskent ook de beperkingen die het EHRM heeft geformuleerd ten aanzien van de aan de artikelen 2 en 8 EVRM ontleende rechten. De door Milieudefensie voorgestane indirecte horizontale werking van mensenrechten berust op een fundamentele misvatting dat een mensenrechtelijke bescherming tegen de gevolgen van klimaatverandering een geïsoleerd recht is waaraan in horizontale verhoudingen indirecte werking kan toekomen, zonder die beperkingen in acht te hoeven nemen. In dat verband stelt Milieudefensie in haar reactie op voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.3 dat de door het EHRM in *Klimasenioren Schweiz e.a./Zwitserland* zorgvuldig gebalanceerde procedurele invulling van de *margin of appreciation* als beperking van de aan artikel 8 EVRM ontleende rechten geen rol speelt in horizontale gevallen.²³⁶ Deze rechtsopvatting vindt geen steun in het recht en ontbeert overigens logica. Zij komt er immers op neer dat zonder enige beperking of terughoudendheid ondernemingen als Shell via privaatrechtelijke weg gedwongen kunnen worden tot vergaande maatregelen die aan vele belangen raken, terwijl de rechter niet kan treden in de *margin of appreciation* van de Staat bij de keuze van middelen voor het behalen van toereikende reductiedoelstellingen. Het wekt dan ook geen verbazing dat Milieudefensie voor dit argument geen onderbouwing aandraagt. Anders dan Milieudefensie suggereert, moeten de aan de artikelen 2 en 8 EVRM ontleende rechten dus worden geclausuleerd door de daartegenover staande begrenzing van de positieve verplichtingen van staten en de mate waarin rechterlijke toetsing is toegestaan. Hiermee geconfronteerd bij pleidooi bij de Hoge Raad, reageerde Milieudefensie door te benadrukken dat de rechtspraak over mensenrechten tegen staten helemaal niet relevant is voor vorderingen tegen ondernemingen. Die stelling veroordeelt zichzelf: er blijft dan niets over van een centrale pijler onder het oordeel van het hof dat op ondernemingen als Shell een algemene rechtsplicht rust tot reductie van emissies.
77. In dat verband is veelzeggend dat Milieudefensie het arrest *Fliegenschnee/Oostenrijk* onvermeld heeft gelaten. In dat arrest heeft het EHRM ondubbelzinnig geoordeeld dat artikel 8 EVRM geen recht geeft op het treffen van een specifieke maatregel, zoals een (gedeeltelijk) verbod op de verkoop van fossiele brandstoffen. Dat oordeel staat rechtstreeks in de weg aan hetgeen Milieudefensie bepleit, namelijk dat de artikelen 2 en 8 EVRM (in samenhang met de artikelen 1 en 13 EVRM) de rechter verplichten om specifieke, kwantificeerbare reductiedoelstellingen in lijn met de klimaatdoelstellingen van het Akkoord van Parijs aan Shell op te leggen.²³⁷ Met andere woorden, waar de rechter geen grondslag kan vinden in het EVRM voor het opleggen van een specifieke reductieplicht, kan een indirecte horizontale werking dat zeker niet rechtvaardigen over de band van een privaatrechtelijke rechtsplicht voor ondernemingen zoals Shell.
78. In lijn met het voorgaande kan het recht op effectieve rechtsbescherming in horizontale situaties niet de door Milieudefensie gewenste functie vervullen. Het betoog van Milieudefensie is circulair: zij vraagt op grond van artikel 13 EVRM de vaststelling van een specifieke norm, terwijl artikel 13 EVRM niet is bedoeld om een dergelijke norm vast te stellen maar nu juist het bestaan daarvan veronderstelt. Daarmee miskent Milieudefensie ook dat het recht op effectieve rechtsbescherming fundamenteel niet is bedoeld ter vaststelling van een dergelijke norm. Shell verwijst naar de ST-S par. 4.2.3 voor de overige redenen waarom effectieve rechtsbescherming geen grondslag kan bieden voor een MD-Reductieplicht.
79. In haar summiere reactie op Verweerschrift par. 2.3.3 miskent Milieudefensie dat, nu in deze procedure

²³⁶ ST-M, nr. 765 en 766.

²³⁷ ST-M, nr. 946-947. Zie ook EHRM 18 november 2025, ECLI:CE:ECHR:2025:1118DEC004005423 (*Fliegenschnee/Oostenrijk*), rov. 33.

de nationale rechter wordt gevraagd een reductiebevel op te leggen aan een individuele onderneming, de Bosphorus-doctrine ook in de onderhavige procedure tegen Shell van toepassing is.²³⁸ Shell verwijst in dit verband specifiek naar de ST-S par. 4.3.5, in het licht waarvan de stellingen van Milieudefensie geen standhouden.

4.4 Milieudefensie miskent dat de door haar aangehaalde internationale beginselen geen grondslag bieden voor het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage)

80. In de ST-M par. IV.5.3, V.4.3 en VI.3.7 beoogt Milieudefensie uit het voorzorgsbeginsel, het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid en het CBDR-beginsel objectieve aanknopingspunten af te leiden voor het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage). Shell heeft in de ST-S par. 4.2 en 11.3 reeds toegelicht dat een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage) niet kan worden afgeleid uit de internationale beginselen ingeroepen door Milieudefensie. Bovendien zijn zij naar hun aard niet geschikt om te dienen als objectieve aanknopingspunten voor een oordeel over het bestaan van een zorgplicht in een horizontaal geschil tussen twee private partijen. Milieudefensie komt in de ST-M uiteindelijk niet verder dan de abstracte verhandeling dat de beginselen relevant zijn of een leidraad vormen voor zowel de vaststelling van het bestaan van een algemene zorgvuldigheidsplicht als voor concrete reductiemaatregelen.²³⁹ Daarmee is echter de vertaalslag van de beginselen naar een reductieplicht voor een individuele onderneming, laat staan een reductieplicht met een concreet percentage (van bijvoorbeeld 45%), nog steeds niet gemaakt.

4.5 Milieudefensie miskent dat de door haar aangehaalde vrijwillige initiatieven het opleggen van een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage) niet ondersteunen

81. Milieudefensie betoogt dat uit de verschillende door haar aangehaalde (door Shell bij ST als “vrijwillige initiatieven” aangeduide) publicaties en “instrumenten” een reductieverplichting voor Shell met een concreet (minimum) reductiepercentage volgt.²⁴⁰ Daartoe besteedt zij op diverse plekken in de ST-M aandacht aan deze vrijwillige initiatieven.²⁴¹ In het bijzonder in haar verweer tegen voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.4 voert Milieudefensie aan dat “*alle soft law-bronnen*” erop wijzen dat ondernemingen zoveel als zij kunnen tot procentuele reducties van CO₂-emissies zouden moeten overgaan en dat daarin met name een belangrijke rol zou zijn weggelegd voor de “olie- en gasindustrie”.²⁴² Ook stelt Milieudefensie dat voor de procentuele reducties van Scope 1-, 2- en 3-emissies als uitgangspunt steeds het mondiaal gemiddelde reductiepercentage van 45% geldt.²⁴³
82. Ter ondersteuning van haar standpunt heeft Milieudefensie zich beroepen op een breed scala aan juridisch niet-bindende bronnen, die geen grondslag bieden voor een dergelijke rechtsplicht voor een individuele onderneming en die bovendien niet allemaal hetzelfde gezag hebben.
83. De door Milieudefensie genoemde vrijwillige initiatieven ondersteunen en rechtvaardigen geen MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage), en ook geen algemene rechtsplicht tot reductie

²³⁸ ST-M, nr. 776-777.

²³⁹ Zie, onder meer, ST-M, nr. 375, 387, 410, 419, 443 en 449.

²⁴⁰ ST-M, par. IV.3, IV.5.4, V.4.4 en VI.3.6.

²⁴¹ ST-M, par. II.2, III.1.3 en VI.3.6.

²⁴² ST-M, nr. 780.

²⁴³ ST-M, nr. 781.

van emissies die zo'n specifieke rechtsplicht ondersteunt.²⁴⁴ Zij laten zich niet vertalen naar een (objectief aanknopingspunt voor of consensus over een) specifieke absolute procentuele reductieplicht voor een onderneming als Shell; hoogstens sporen sommige ervan statelijke en niet-statelijke actoren aan om zelf doelen te stellen. Milieudefensie merkt op dat “*de soft law-bronnen (...) logischerwijs geen specifieke reductiepercentages [bevatten] voor specifieke bedrijven of sectoren (geen top down-verdeling), maar een mechanisme om tot een passende bijdrage te komen*”.²⁴⁵ De aangehaalde vrijwillige initiatieven bevatten echter beide niet. Milieudefensie reageert verder niet specifiek op Shells argumenten in Verweerschrift nr. 106-115 *waarom* de vrijwillige initiatieven geen aanknopingspunt kunnen vormen voor een MD-Reductieplicht (met een Shell-specifiek percentage) en *waarom* daarin gehanteerde globale normen niet kunnen worden vertaald naar individuele ondernemingen zoals Shell.²⁴⁶

84. In de loop van deze procedure is Milieudefensie steeds meer van de vrijwillige initiatieven waarop zij zich heeft beroepen gaan aanduiden als *soft law*, met als eindpunt de ST-M par. IV.5.4 en nr. 954.²⁴⁷ Dat is onjuist. Ook los daarvan doet Milieudefensie door deze initiatieven over één kam te scheren geen recht aan de grote diversiteit ervan in status, draagvlak, wijze van totstandkoming en inhoud.²⁴⁸ Essentieel is echter met een reële blik te blijven bekijken wat die vrijwillige initiatieven nu eigenlijk behelzen. Zo is en blijft bijvoorbeeld (i) Race to Zero uiteindelijk een campagne (ook al wordt die ondersteund door de VN) waaraan niet-statelijke actoren vrijwillig kunnen deelnemen;²⁴⁹ (ii) het VN-Expertrapport een rapport met aanbevelingen van zestien experts uit de praktijk om greenwashing door niet-statelijke actoren te voorkomen;²⁵⁰ en (iii) het Oxford rapport een algemene samenvatting van standpunten die naar voren zijn gekomen uit een enquête.²⁵¹ Hieruit volgt al dat de genoemde vrijwillige initiatieven in ieder geval niet (laat staan in dezelfde mate) kunnen worden gebruikt als objectief aanknopingspunt bij de invulling van de maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm. Milieudefensie suggereert verder ten onrechte dat uit alle vrijwillige initiatieven dezelfde (niet-bindende) uitgangspunten zouden volgen.²⁵² Dat is voor de UNGP²⁵³ niet en voor de OESO-richtlijnen slechts zeer beperkt het geval.
85. Cruciaal is dat de genoemde vrijwillige initiatieven exclusief zijn gericht op het klimaatbelang. Anders dan overheidsbeleid en regelgeving berusten zij niet op een analyse, laat staan een afweging, van de bredere belangen die betrokken zijn bij reductieplichten voor individuele ondernemingen zoals Shell. Dat past ook niet bij het karakter van veel van de aangehaalde vrijwillige initiatieven: het zijn naar hun aard ambitieuze en vrijwillige initiatieven die statelijke en niet-statelijke actoren trachten te mobiliseren. Daardoor biedt geen van deze vrijwillige initiatieven een adequaat antwoord op de werkelijke uitdaging: hoe de energietransitie te versnellen en emissies zo snel mogelijk te reduceren *en*

²⁴⁴ Verweerschrift Shell, nr. 106-115. Zie ook ST-S, par. 11.3.3 onder c.

²⁴⁵ ST-M, nr. 111. Van dezelfde strekking: ST-M, nr. 955-957.

²⁴⁶ Ook bijvoorbeeld Milieudefensie's opmerkingen hierover in ST-M, par. III.1.3, vormen daarop geen afdoende reactie.

²⁴⁷ In ST-M, nr. 954, spreekt Milieudefensie ook ten onrechte van “*verplichtingen*” die uit de vrijwillige initiatieven zouden volgen. De vrijwillige initiatieven creëren echter uitdrukkelijk geen juridisch bindende verplichtingen, zie o.a. ST-S, par. 11.3.3 onder c.

²⁴⁸ Verweerschrift, nr. 114.

²⁴⁹ Verweerschrift, nr. 114 onder d. Datzelfde geldt voor de ISO Net Zero Guidelines, het 1.5°C Business Playbook van het ERI en de SBTi, die elk een vrijwillig kader vormen voor de transitieplanning van ondernemingen. Zie ST-S, nr. 493 onder d.

²⁵⁰ Report of 8 November 2022 of the United Nations High-Level Expert Group on the Net Zero Emissions Commitments of Non-State Entities, Integrity Matters: Net Zero Commitments by Businesses, Financial Institutions, Cities and Regions ([Productie MD-487](#)), p. 9-10 en 12.

²⁵¹ Verweerschrift, nr. 114 onder g; MvG, nr. 8.3.24-8.3.27; en Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 3 van 4, nr. 8.4.3-8.4.6.

²⁵² Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 113-114, 482, 537, 953-954 en 957.

²⁵³ Datzelfde geldt voor de in ST-M, nr. 122 en 457 aangehaalde Information Note on Climate Change and the Guiding Principles on Business and Human Rights van de Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, uit juni 2023 ([Productie MD-493](#)).

tegelijkertijd alle maatschappelijke belangen en fundamentele rechten te waarborgen die ten nauwste samenhangen met het kunnen blijven voldoen aan een groeiende, diverse energievraag.²⁵⁴

86. Ten slotte nog het volgende. Hoewel Shell erkent dat niet-statelijke actoren een rol hebben in het bevorderen van de energietransitie, merkt zij op dat Milieudefensie in de ST-M par. II.2 te ver gaat met haar betoog dat *soft law*-bronnen zouden zijn ontwikkeld onder de vlag van de Verenigde Naties en dat zij uitgangspunten zouden geven voor de formulering van zelfstandig klimaatbeleid door bedrijven in lijn met de ambitieuzere 1,5 graad Celsius-doelstelling van de Akkoord van Parijs.²⁵⁵ Ook de manier waarop de ST-M nr. 102 het boek van Klein²⁵⁶ gebruikt, wekt ten onrechte die suggestie. Datzelfde geldt voor door Milieudefensie ingenomen stellingen zoals “[d]e *gemeenschap van staten heeft de aanbevelingen van de VN-expertgroep tijdens COP27, de klimaatconferentie van Sharm-el-Sheikh, in 2022 onderschreven*”,²⁵⁷ terwijl de realiteit veel genuanceerder is.²⁵⁸ Milieudefensie creëert op deze manier een onevenwichtig beeld van de status van de door haar aangehaalde vrijwillige initiatieven. Meer in algemene zin merkt Shell nog op dat Milieudefensie in de ST-M par. II.2 ontoelaatbare nieuwe feitelijke stellingen inneemt over (de totstandkoming van) deze vrijwillige initiatieven.²⁵⁹ Deze passages dienen dan ook buiten beschouwing te worden gelaten.

4.6 Milieudefensie miskent de plicht van het bestuur van Shell om de verschillende belangen die een rol spelen bij Shells bedrijfsactiviteiten tegen elkaar af te wegen

87. Milieudefensie presenteert Shells voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.9²⁶⁰ als illustratie voor het feit dat Shell het klimaatbelang ondergeschikt zou maken aan de andere door Shell nagestreefde belangen en beargumenteert dat juist daarom een zorgvuldigheidsverplichting aan Shell moet worden opgelegd.²⁶¹ Milieudefensie gaat daarmee ten onrechte voorbij aan het feit dat, naar Engels recht, Shells bestuurders een algemene plicht hebben om rekening te houden met de verschillende belangen ten aanzien van de wijze waarop het succes van Shell het best kan worden bevorderd ten behoeve van haar aandeelhouders.²⁶² Milieudefensie heeft hierop in haar verweer in het geheel niet gereageerd. Hetzelfde geldt naar Nederlands recht: het vennootschappelijk belang omvat niet alleen het aandeelhouders- en werknemersbelang, en de belangen van crediteuren, toeleveranciers en klanten, maar ook maatschappelijke belangen zoals het klimaatbelang en het continueren van de onderneming (nu Shell actief is in een sector die van maatschappelijk belang is).²⁶³ Bovendien gaat Milieudefensie eraan voorbij dat zij de rechter niet alleen vraagt te treden in een door het bestuur te maken belangenafweging,

²⁵⁴ ST-S, nr. 489 onder a).

²⁵⁵ Zie o.a. ST-M, nr. 101 en 112, dat is ook niet wat uit voetnoot 134 blijkt.

²⁵⁶ D. Klein e.a., *The Paris Agreement on Climate Change. Analysis and Commentary*, Oxford: Oxford University Press 2017.

²⁵⁷ ST-M, nr. 116.

²⁵⁸ In de verklaring staat: “*Welcomes the recommendations of the High-Level Expert Group on the Net-Zero Emissions Commitments of Non-State Entities, launched by the United Nations Secretary General in March 2022, which are designed to enhance transparency and accountability related to, and progress in achieving, the climate pledges of businesses, investors, cities and regions*” (onderstreping advocaat). Zoals Milieudefensie ook zelf in haar dupliek aangaf: Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – dupliek, nr. 64 onder verwijzing naar Decision -/CP.27, Sharm el-Sheikh Implementation Plan, beschikbaar via https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cop27_auv_2_cover%20decision.pdf, nr. 60.

²⁵⁹ De vrijwillige initiatieven (zelfs als zij als *soft law* zouden kwalificeren) zijn immers geen recht. HR 18 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:942, *NJ* 2015/20, m.nt. M.M. Mendel en H.B. Krans (Interpolis), rov. 5.2.1: “Opmerking verdient nog dat de Gedragscode berust op zelfregulering en niet kan worden aangemerkt als ‘recht’ in de zin van art. 79 RO, zodat de uitleg daarvan in cassatie niet op juistheid kan worden onderzocht.” Zie ook A.G. Castermans, *De gelede normstelling in het aansprakelijkheids- en schadevergoedingsrecht* (VASR nr. 5), 2021/IV.3.

²⁶⁰ Voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.9: een MD-Reductieplicht staat op gespannen voet met de verplichting van het bestuur van Shell om de verschillende belangen die een rol spelen bij Shells bedrijfsactiviteiten tegen elkaar af te wegen.

²⁶¹ ST-M, nr. 813-815.

²⁶² Verweerschrift, nr. 128. *ClientEarth v Shell plc* [2023] EWHC 1137 (Ch) ([Productie S-233](#)) en *ClientEarth v Shell plc* [2023] EWHC 1897 (Ch) ([Productie S-234](#)).

²⁶³ *Asser/Nieuwe Weme & Salemink 2-IIb* 2025/132. Ook T. Salemink & M. Nieuwe Weme, ‘Corporate governance en rechtsvorming door de Ondernemingskamer. Een bespreking van ontwikkelingen naar aanleiding van Asser 2-IIb 2025’, *Ondernemingsrecht* 2026/53, par. 2.

maar ook om voor het bestuur te bepalen *hoe* aan bepaalde belangen tegemoet moet worden gekomen.

4.7 Milieudefensie miskent dat het reductiebevel zich richt op gedragingen van Shell die niet in de toekomst onrechtmatig zijn en legt het *Kernwapens*-arrest niet goed uit

88. Het door Milieudefensie gevorderde reductiebevel kan niet worden opgelegd, nu het zich richt op toekomstige gedragingen van Shell waarvan niet kan worden vastgesteld dat zij (onder alle omstandigheden) onrechtmatig zijn. Dit volgt uit het arrest *Kernwapens*,²⁶⁴ zoals Shell heeft toegelicht in voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.10 en de ST-S par. 6. Dit is ook logisch: als van bepaald gedrag niet kan worden gezegd dat het onrechtmatig is, kan een partij onmogelijk worden verboden om dat gedrag te vertonen en dus ook niet worden bevolen om daartoe bepaald beleid op te stellen.²⁶⁵ In deze zaak kan niet op voorhand worden gezegd dat de door Shell gerapporteerde CO₂-emissies in de toekomst onrechtmatig zullen zijn, omdat dat afhangt van een veelheid aan onzekere externe toekomstige omstandigheden en ontwikkelingen die buiten haar macht liggen en niet voor haar risico komen.²⁶⁶
89. Milieudefensie neemt het tegenovergestelde standpunt in dat het *Kernwapens*-arrest niet in de weg zou staan aan toewijzing van het reductiebevel. Deze zaak zou spiegelbeeldig zijn aan het *Kernwapens*-arrest, aldus Milieudefensie, omdat het huidige gedrag van Shell zeer bedreigend is en omdat Shell op dit moment op grond van artikel 6:162 BW tot CO₂-reducties zou moeten overgaan om haar bijdrage aan de voorkoming of beperking van de impact van klimaatverandering te leveren.²⁶⁷ Daarmee gaat Milieudefensie eraan voorbij dat ook om eventuele huidige verplichtingen (ten aanzien van beleid) op grond van artikel 6:162 BW vast te stellen, ingevolge het *Kernwapens*-arrest zal moeten worden vastgesteld dat het toekomstige gedrag (namelijk de uitstoot boven een bepaald percentage van de Scope 1-, 2- en 3-emissies die Shell rapporteert), dat de grondslag van die rechtsplicht vormt, onder alle omstandigheden in de toekomst onrechtmatig is.
90. Ook gaat Milieudefensie voorbij aan dit fundamentele principe in de ST-M nr. 820 (en 818 en par. VI.7.3) waar zij betoogt dat, als de omstandigheden in de periode tot 2030 zodanig zouden wijzigen dat van Shell een lagere of zelfs geen CO₂-reductie kan worden verlangd, dat ertoe zou leiden dat het bevel in zoverre komt te vervallen. Dat is de omgekeerde wereld. Er is geen sprake van een situatie waarin gedrag dat voorheen onrechtmatig was, zijn onrechtmatigheid verliest. Er is juist sprake van een situatie (zoals in het *Kernwapens*-arrest) waarin de onrechtmatigheid van toekomstig gedrag niet kan worden vastgesteld. De rechtbank heeft beslist dat Shells activiteiten thans rechtmatig zijn.²⁶⁸ Of nu wordt gekeken naar het beleid of naar de daadwerkelijke toekomstige CO₂-emissies die Shell rapporteert, maakt geen relevant verschil. Uiteindelijk moet ook het bevel tot het voeren van bepaald beleid naar de toekomst toe zijn gegrond in de onrechtmatigheid van de toekomstige CO₂-emissies die Shell rapporteert. Anders kan ook huidig aan die CO₂-emissies gerelateerd beleid geen grondslag voor

²⁶⁴ HR 21 december 2001, ECLI:NL:HR:2001:ZC3693 (*Kernwapens*).

²⁶⁵ Vgl. ST-S, nr. 289. In zoverre is dan ook, voor zover Milieudefensie dat zou betogen in ST-M, nr. 819, niet relevant of het gebruik van kernwapens al dan niet daadwerkelijk werd overwogen. In de in ST-S, nr. 293 genoemde lagere jurisprudentie is het *Kernwapens*-arrest ook niet op die manier toegepast.

²⁶⁶ Verweerschrift, nr. 129.

²⁶⁷ ST-M, nr. 816-820. In reactie op voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.10: het door Milieudefensie gevorderde bevel kan hoe dan ook niet worden toegewezen, omdat het zich richt tegen gedragingen van Shell die niet, of in ieder geval niet onder alle omstandigheden, in de toekomst onrechtmatig zijn.

²⁶⁸ Rov. 4.5.8 van het Vonnis: "Met de hiervoor vastgestelde dreigende schending van de reductieverplichting – die ziet op het beleid voor eind 2030, dat RDS nog niet vast heeft vormgegeven – is niet gegeven dat de CO₂-uitstoot van de Shell-groep nu onrechtmatig is. Ook overigens is er geen grond voor dat oordeel." Milieudefensie heeft geen grief gericht tegen dit oordeel.

dat bevel vormen. Milieudefensie roept de rechter dus in feite op om een bevel te geven zonder dat daarvoor een juridische grondslag bestaat. Zoals Shell in de ST-S nr. 295²⁶⁹ heeft uiteengezet, zou dat op onjuiste wijze geschillen doorschuiven naar een executierechter, hetgeen voor beide partijen onaanvaardbare gevolgen zou hebben in termen van rechtsonzekerheid en een permanent systeem van rechterlijk toezicht zou vereisen. Shell zou waarschijnlijk terechtkomen in een (reeks van) kort gedingprocedure(s) om deze onzekerheid weg te nemen. Om als kortgedingrechter in staat te zijn een oordeel te vellen, zou hij zich moeten verdiepen in het volledige debat tussen partijen, met name over het energiesysteem. Rechters zijn er niet voor en zijn er ook niet voor toegerust om een dergelijk permanent systeem van (inhoudelijk) rechterlijk toezicht uit te voeren.

4.8 Milieudefensie negeert Shells betoog dat het hof op onjuiste en/of ontoereikende gronden heeft geoordeeld dat op Shell een bijzondere verantwoordelijkheid rust

91. De ST-M nr. 802-807 reageert op voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.7 (*“het hof heeft op onjuiste en/of ontoereikende gronden geoordeeld dat op Shell een bijzondere verantwoordelijkheid rust”*). Het valt in het bijzonder op dat Milieudefensie daar en in de ST-M par. V.3.1 niet reageert op de klacht geformuleerd in Verweerschrift nr. 121 onder ii) tweede insprinking (p. 83 bovenaan) dat het hof heeft miskend dat het zijn van een “belangrijke speler” op de olie- en gasmarkt niets zegt over de vraag hoe Shell, haar activiteiten en de door haar gerapporteerde emissies zich verhouden tot andere spelers in de olie- en gassector en dat het als zodanig geen of onvoldoende onderscheidend en/of normerend vermogen heeft. Shell heeft in dat kader aangevoerd dat zij slechts 1,5 tot 2% van de wereldwijd geproduceerde olie of gas voor haar rekening neemt, dat zij verschillende reductiedoelstellingen en een ambitie heeft en binnen haar sector vooroploopt met het aanpakken van methaanemissies.²⁷⁰ Het hof heeft ten onrechte niet (kenbaar) acht geslagen op deze belangrijke context.
92. De ST-M nr. 803 stelt ten onrechte dat historische emissies een zorgvuldigheidsverplichting kunnen rechtvaardigen, op de grond dat *“in het VN-klimaatregime, door de algemene rechtsbeginselen en in een groot aantal soft law-bronnen wordt onderkend dat partijen met een historische verantwoordelijkheid voor het klimaatprobleem ook aan de oplossing daarvan moeten bijdragen”*. Milieudefensie verwijst hiervoor naar eerdere delen van de ST-M, maar die bieden geen, althans niet voldoende, steun voor dat standpunt.²⁷¹ Van de door Milieudefensie genoemde vrijwillige initiatieven verwijst Milieudefensie zelf alleen naar het Oxford rapport (waarover ook hiervoor hoofdstuk 4 onder e).²⁷² Shell voegt daaraan toe dat de UNGP en de OESO-richtlijnen het standpunt van Milieudefensie niet ondersteunen. Het recente vonnis van de Rechtbank Parijs in *TotalEnergies* bevat een verdere contra-indicatie voor het standpunt van Milieudefensie. Daarin wordt namelijk overwogen dat *“la loi sur le devoir de vigilance des sociétés mères donneuses d'ordre n'est pas destinée à rendre les entreprises concernées responsables des risques liés au changement climatique qui résultent de l'ensemble de l'activité humaine sur la planète depuis la révolution industrielle”*.²⁷³

²⁶⁹ Zie Verweerschrift, nr. 131.

²⁷⁰ Zie voor deze stellingen: Verweerschrift, nr. 121 ii) onder ten tweede (p. 83 bovenaan).

²⁷¹ Van de in ST-M, voetnoot 1320 opgenomen verwijzingen gaan echter alleen de volgende over historie en zorgplicht in het geval van ondernemingen: (i) ST-M, nr. 114 onder e zonder enkele vorm van toelichting of bronvermelding; en (ii) ST-M, par. IV.5.3.3.3 met in dit opzicht als enige onderbouwing het Oxford Report.

²⁷² ST-M, nr. 441-442. Dat niet kan dienen ter invulling van de maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm, nu het een algemene samenvatting van standpunten behelst die naar voren zijn gekomen uit een enquête. Zie hierboven onder 81.

²⁷³ Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*), rov. 135.

5 HET VERWEER VAN MILIEUDEFENSIE INZAKE HET UNIERECHT BERUST OP EEN ONJUISTE WEERGAVE VAN DE ARGUMENTEN VAN SHELL

93. Shell heeft in onderdeel 1 van het Verweerschrift toegelicht dat het Unierecht op verschillende gronden aan toewijzing van de vorderingen van Milieudefensie in de weg staat.²⁷⁴ Zij heeft hier ook bij schriftelijke toelichting en tijdens het pleidooi bij de Hoge Raad nadrukkelijk de aandacht voor gevraagd. Wat Milieudefensie in deze zaak, in de zaak tegen ING en zeker ook in de nieuwe procedure tegen Shell van een lidstaatrechter vraagt, zet de bijl aan de wortel van een effectief klimaat- en energiebeleid met de daarvoor strikt noodzakelijke schaal en coördinatie op nationaal en Europees niveau. Doordat Milieudefensie de ten nauwste samenhangende vraagstukken van klimaat en energie vanuit een veel te beperkte lens bekijkt, heeft zij geen oog voor de enorme problemen die op de loer liggen als elke lidstaatrechter zelf zou gaan uitmaken of en onder welke voorwaarden ondernemingen een civielrechtelijke reductieplicht hebben en wat dan het reductiepad voor die ondernemingen moet zijn. Unilateraal opgelegde absolute reductieplichten, die voor Scope 3-emissies in wezen neerkomen op aanbodbeperkingen, zouden de fundamentele van de Europese orde – de interne markt, eerlijke concurrentie, industriebeleid, energiesolidariteit en veiligheid – in de kern raken. Dat geldt, zoals bij pleidooi bij de Hoge Raad nogmaals benadrukt, voor een verplichting tot reductie van emissies binnen en buiten Europa.²⁷⁵ In beide gevallen heeft de gevorderde verplichting impact op het gelijke speelveld en de concurrentiepositie van Shell als een binnen de Europese interne markt actieve onderneming, evenals op andere fundamentele door de Europese wetgever nagestreefde belangen. In beide gevallen raakt de gevorderde verplichting aan politieke besluitvorming inzake de energietransitie in meer dan zeventig landen binnen en buiten Europa.

94. De reactie van Milieudefensie in par. V.6 van de ST-M op dit betoog steunt in belangrijke mate op een aantal misvattingen over (de stellingen van Shell over) het Unierecht. Shell gaat hieronder eerst in op deze misvattingen. Daarnaast reageert Shell op een klein aantal nadere specifieke punten uit par. V.6. Voor het overige, waaronder het voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 1.2, verwijst zij naar haar eerdere processtukken in dit verband.

5.1 Milieudefensie stelt ten onrechte dat Shell heeft aangevoerd dat de relevante Europese regelgeving uitputtend is bedoeld

95. Een terugkerend thema in de ST-M par. V.6 is dat Shell zou betogen dat de Europese regelgeving inzake de energietransitie steeds uitputtend is²⁷⁶ en/of berust op een uitputtende belangenafweging van de bij de energietransitie betrokken belangen²⁷⁷ en/of de Europese energiemix uitputtend reguleert.²⁷⁸ Milieudefensie besteedt een aanzienlijk deel van par. V.6 aan het weerleggen van dit vermeende betoog van Shell. Volgens Milieudefensie heeft de Europese wetgever gekozen voor minimumharmonisatie, zodat het Unierecht strengere nationale maatregelen zoals de gevorderde reductieplicht toelaat en zelfs zou “ondersteunen (...) dat nationaal klimaatbeleid verder gaat”.²⁷⁹

96. Milieudefensie gaat hiermee voorbij aan de strekking van de stellingen van Shell. Shell heeft in het

²⁷⁴ Zie hierover ook ST-S, hoofdstuk 5.

²⁷⁵ Zoals uitgewerkt in ST-S, nr. 258-259 met verwijzingen t.a.p.

²⁷⁶ ST-M, nr. 558 onder (a), 567, 623, 627 onder (c) en 650.

²⁷⁷ ST-M, nr. 558 onder (c), 596-597, 599-601, 621-622 en 650.

²⁷⁸ ST-M, nr. 621-624.

²⁷⁹ ST-M, nr. 570. Zie verder nr. 558 onder (a), 568, 573-574, 577, 590, 596, 599-600, 620, 624, 627, 704-705, 710 en 718.

Verweerschrift erop gewezen dat het Unierecht ruimte laat voor strengere nationale maatregelen wanneer sprake is van minimumharmonisatie, zoals bij regelgeving inzake het milieu die is aangenomen op basis van artikel 192 VWEU.²⁸⁰ Shell heeft niet betoogd dat de Europese regels inzake de energietransitie en het klimaat onder geen beding strengere nationale regels toelaten. Zij heeft betoogd dat een zeer verstrekkende maatregel als een MD-Reductieplicht de goede werking van die Europese regels en het bijbehorende beleid doorkruist. Daarom is het opleggen van een MD-Reductieplicht aan een individuele onderneming volgens Shell met die regels niet verenigbaar, en komt dat tevens in strijd met de verplichtingen van de Nederlandse rechter uit hoofde van het beginsel van loyale samenwerking van artikel 4 lid 3 VEU.

97. Over het beginsel van loyale samenwerking merkt Shell het volgende op. In de ST-M nr. 665 stelt Milieudefensie dat toetsing aan het beginsel van loyale samenwerking niet mogelijk is, omdat Shell *“in het midden laat met welke EU-doelstelling een verplichting tot CO₂-reductie precies zou strijden”*. In nr. 666 stelt zij dat Shell *“in feitelijke instanties niet onderbouwd heeft aangevoerd dat sprake is van strijd met het beginsel van loyale samenwerking”*, en dat de klacht ook *“geen enkele stelling aan[wijst]”*. Deze stellingen hebben geen basis in het procesdossier. Het beginsel van loyale samenwerking van artikel 4 lid 3 VEU is een wezenlijk onderdeel van de klachten van Shell. Zij heeft hierop in appel en in het Verweerschrift uitgebreid een beroep gedaan,²⁸¹ waarbij concreet is gewezen op de doelstellingen van het Europese beleid die in het gedrang komen.²⁸² Daarom is eveneens moeilijk te volgen waarom Milieudefensie verschillende van die doelstellingen – te weten het behoud van een gelijk speelveld en het Europese concurrentievermogen en het bevorderen van investeringen in hernieuwbare energie – geïsoleerd behandelt in de ST-M nr. 677 e.v., waarbij zij deze wegzet als *“perspectieven”* die *“geen onderdeel [vormen] van de in middelonderdeel 1.1 geformuleerde klachten”*²⁸³ en waaraan *“niet zelfstandig [kan] worden getoetst”*.²⁸⁴ Dit betreft bij uitstek belangrijke doelstellingen van Europees beleid die, in strijd met het beginsel van loyale samenwerking, worden doorkruist door het door de rechter opleggen van een MD-Reductieplicht aan een individuele onderneming als Shell.²⁸⁵
98. Met het door Shell ingeroepen pakket aan regelgeving en beleid heeft de Europese wetgever de Europese bijdrage aan het Akkoord van Parijs vormgegeven.²⁸⁶ Daarmee strookt niet de door Milieudefensie gepresenteerde gedachte van een *“fundamentele minimumverhouding van de EU-maatregelen tot de klimaatverplichtingen van de lidstaten”*.²⁸⁷ Milieudefensie stelt wat verdekt in een voetnoot dat het bestaande Europese beleid niet toereikend is voor het behalen van de doelstellingen van het Akkoord van Parijs.²⁸⁸ Dat is een verstrekkende en ongegronde stelling, die uitdrukkelijk afwijkt van de positie van de Europese Unie zelf.²⁸⁹ Deze stelling komt in feite erop neer dat de

²⁸⁰ Verweerschrift, par. 1.1.1. Zie ook ST-S, nr. 248.

²⁸¹ MvG, nr. 1.5.1 onder (d), 6.1.2-6.1.6 en par. 6.4; Schriftelijke pleitnota zijdens Shell, m.n. hoofdstuk 2; en Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 3 van 4, nr. 9.1.2 onder (b) en par. 9.6.

²⁸² Verweerschrift, nr. 16, 22, 26 (met uitgebreide verwijzing naar de doelstellingen van Europees beleid die worden ondermijnd), 28 onder iii), 32, 37-39 en 49 e.v.

²⁸³ ST-M, nr. 677.

²⁸⁴ ST-M, nr. 678.

²⁸⁵ Zie voor het verweer en de klachten van Shell specifiek over deze doelstellingen: Verweerschrift, nr. 26 onder c), d) en f), 28, en par. 1.1.3 onder d, e en g.

²⁸⁶ Zie bijvoorbeeld ST-S, nr. 234-235.

²⁸⁷ ST-M, nr. 568.

²⁸⁸ ST-M, voetnoot 998.

²⁸⁹ Verweerschrift, nr. 23; ST-S, nr. 45, 220, 230 onder a) en 245-246, met verwijzing naar Europese Commissie, 19 mei 2021, *Written Observations of the European Commission - Case: Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others (Productie S-208)*, par. 77-78; Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 59.

Nederlandse rechter dit vermeende tekortschieten van de Europese wetgever in een procedure tegen een individuele onderneming zou moeten corrigeren. Zij impliceert bovendien dat het Europese pakket aan regelgeving en beleid niet geschikt is voor het daarmee nagestreefde doel en dus nietig of ongeldig is omdat het niet voldoet aan het Europese evenredigheidsbeginsel²⁹⁰

5.2 Milieudefensie verdedigt ten onrechte dat een strengere nationale maatregel slechts kan worden getoetst op het specifieke niveau van een specifieke bepaling uit een specifiek instrument van het Unierecht

99. Milieudefensie duidt het door Shell uitgelichte pakket van Europese regelgeving en beleid als een door Shell geweven “*king size lappendeken*”,²⁹¹ die gelet op de door Milieudefensie geformuleerde maatstaf “*niet op juiste wijze toetsbaar [is]*”.²⁹² Milieudefensie betoogt dat de vraag of een strengere nationale maatregel verenigbaar is met het Unierecht in plaats daarvan steeds zal moeten worden beantwoord “*op het specifieke niveau van een specifieke bepaling van een specifiek instrument van secundair EU-recht*”.²⁹³ Deze stellingname is onjuist. Het Unierecht vereist dat wordt beoordeeld of een strengere nationale maatregel²⁹⁴ de goede werking van het Unierecht ondermijnt. Deze toetsing is niet noodzakelijkerwijs beperkt tot specifieke bepalingen uit specifieke instrumenten. Er is geen basis voor een dergelijke vernauwing. Het gaat er eenvoudigweg om welk effect een strengere nationale maatregel heeft, en dat effect kan zich – zeker bij verstrekkende landsgrensoverschrijdende maatregelen, die zich tevens uitstrekken tot Scope 3-emissies, zoals door Milieudefensie hier gevorderd – ook verwezenlijken op het niveau van een of meer instrumenten binnen (of belangrijke doelstellingen van) een samenhangend pakket van Europese instrumenten.²⁹⁵

In de uitspraken van het Bundesgerichtshof van 24 maart 2026 lag de vraag voor of de Duitse rechter een snellere uitfasering van voertuigen met verbrandingsmotoren kon voorschrijven aan BMW en Mercedes dan voorzien in Verordening (EU) 2023/851. Deze Verordening is aangenomen op grond van artikel 192 VWEU, en betreft dus minimumharmonisatie. Toch oordeelde het Bundesgerichtshof dat het aannemen van de gevorderde strengere nationale maatregel – die net als de in de onderhavige zaak zeer verstrekkend was en zou doorwerken in alle Europese lidstaten – de beslissing van de Europese wetgever zou ondermijnen.²⁹⁶ Daarvoor hoefde de Duitse hoogste rechter niet te toetsen aan een specifieke bepaling van secundair Unierecht.

100. Milieudefensie zet de door Shell beschreven regels – die zij zelf kort daarvoor nog aanduidt als “*king size*”²⁹⁷ – ten onrechte weg als “*een zeer selectieve en onjuiste schets van het EU-recht*”.²⁹⁸ De door Shell in par. 1.1.2 van het Verweerschrift beschreven instrumenten maken deel uit van de Green Deal²⁹⁹ en EU Fit for 55. Dit is een nauw gecoördineerd en sterk geïntegreerd pakket aan regelgeving en beleid. De Europese wetgever heeft onderkend dat dit nodig is om op een eerlijke en geordende wijze economiebrede emissiereducties te bewerkstelligen en vorm te geven aan de energietransitie. Shell

²⁹⁰ Zie hierover ST-S, nr. 200 (en voetnoot 370), 246 (en voetnoot 428) en 287 (en voetnoot 500).

²⁹¹ ST-M, nr. 556.

²⁹² ST-M, nr. 652.

²⁹³ ST-M, nr. 652.

²⁹⁴ Een ‘strengere’ nationale maatregel kan een maatregel zijn die afwijkt wat betreft het gekozen type instrument of een maatregel die gebruik maakt van hetzelfde instrument als de Europese wetgever, zij het met een strengere standaard om aan te voldoen, zie Verweerschrift, voetnoot 41.

²⁹⁵ Zie ook ST-S, par. 5.2.2.

²⁹⁶ Bundesgerichtshof 23 maart 2026, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 42.

²⁹⁷ ST-M, nr. 556.

²⁹⁸ ST-M, nr. 558.

²⁹⁹ Waar in deze dupliek wordt gesproken van de Green Deal, wordt mede de Clean Industrial Deal bedoeld. Vgl. ST-S, voetnoot 380.

heeft deze instrumenten niet “geselecteerd”. Zij heeft deze ontleend aan de Europese wetgever:³⁰⁰ de Europese Commissie verwees in haar interventie bij het EHRM in de zaak *Duarte Agostinho* niet voor niets naar dit geheel van onderling samenhangende instrumenten.³⁰¹ Milieudéfensie miskent deze noodzakelijke samenhang tussen de relevante Europese instrumenten, althans wil hieraan voorbijgaan met de hiervoor genoemde zeer beperkte toets.

101. Daarvoor bestaat geen grond. Het Europese pakket aan regelgeving is het resultaat van een veelomvattend wetgevingsproces, gebaseerd op uitgebreide *impact assessments* en raadpleging van burgers, bedrijven en andere belanghebbenden. De Europese wetgever heeft niet gekozen voor het aan individuele ondernemingen opleggen van absolute tijdgebonden reductieplichten die, in het bijzonder voor wat betreft Scope 3-emissies, in feite neerkomen op eenzijdige aanbodrestricties. Milieudéfensie bepleit dat in deze zaak wel, waarmee zij via een vermeend “vliegwieleffect” uiteindelijk economiebrede emissiereducties beoogt te bewerkstelligen, in overeenstemming met de doelstellingen van het Akkoord van Parijs. Zeker gelet op die brede insteek van de vorderingen van Milieudéfensie en het daarmee nagestreefde doel, is het wenselijk en juist dat wordt getoetst of deze verenigbaar zijn met (i) de door de Europese wetgever met zijn regels en beleid nagestreefde doelstellingen; en (ii) specifieke instrumenten die van dat beleid deel uitmaken. De door Milieudéfensie verdedigde reductieverplichting houdt op beide punten geen stand.
102. Shell heeft gewezen op de vijf pijlers van de Europese energie-unie, zoals neergelegd in de Governance Verordening, en het feit dat de Europese Klimaatwet voorschrijft dat de Europese wetgever en de lidstaten de belangen die hierin besloten liggen bij het vormgeven van klimaatbeleid in het oog moeten houden.³⁰² Milieudéfensie gaat op de Governance Verordening en de relevante passages uit de Europese Klimaatwet in het geheel niet in. Wel merkt zij op dat de Europese wetgever “ook oog heeft voor andere algemene doelstellingen die de EU nastreeft, zoals de werking van de interne markt, het welzijn van burgers en het concurrentievermogen van de EU”, waarbij zij verder opmerkt dat de Europese regels in dit verband nog “ruime vrijheid” aan de lidstaten laten om strengere maatregelen te treffen.³⁰³ Milieudéfensie gaat zo voorbij aan het cruciale punt: lidstaten kunnen de “ruime vrijheid” die zij hebben om nationale maatregelen te treffen niet gebruiken op een manier “die de verwezenlijking van de doelstellingen van de Unie in gevaar [kan] brengen”.³⁰⁴ Dat is precies wat er gebeurt bij het door een lidstaat opleggen van verstrekkende restricties aan individuele ondernemingen, waaronder ten aanzien van Scope 3-emissies, met werking in alle lidstaten van de Europese Unie. Shell lichtte dat in deze procedure al uitgebreid toe.³⁰⁵
103. Maar de door Milieudéfensie gevorderde verplichting doorkruist het Unierecht ook op het niveau van specifieke instrumenten. Shell heeft dit onder meer toegelicht aan de hand van rechtspraak van het HvJEU over nationale maatregelen die strenger zijn dan Europese regelgeving inzake het milieu

³⁰⁰ ST-S, nr. 236-240.

³⁰¹ Europese Commissie, 19 mei 2021, *Written Observations of the European Commission - Case: Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others (Productie S-208)*, waarin de Europese regels inzake de energietransitie op veelomvattende wijze en in onderlinge samenhang worden besproken, uitmondend in de conclusie in par. 77 dat deze regels “are in line with the EU’s obligations deriving from the Paris Agreement.”

³⁰² Verweerschrift, nr. 44 en 46; ST-S, nr. 241-244; en Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 55.

³⁰³ ST-M, nr. 568. Het klopt overigens dat de Europese wetgever ook oog heeft voor (onder meer) de door Milieudéfensie genoemde doelstellingen. Dat zullen nationale wetgevers evengoed (moeten) doen bij het vormgeven van (strengere) nationale maatregelen, anders dan Milieudéfensie lijkt te impliceren, en deze doelstellingen of belangen zullen, zeker gelet op de aard van het gevorderde, ook moeten worden betrokken bij het invullen van de ongeschreven betamelijkheidsnorm.

³⁰⁴ Artikel 4 lid 3 VEU.

³⁰⁵ Verweerschrift, par. 1.1.3; en ST-S, par. 5.2.2.

(aangenomen op basis van artikel 192 VWEU), zoals het EU-ETS.³⁰⁶ Daarin heeft het HvJEU herhaaldelijk geoordeeld dat het Unierecht in de weg staat aan nationale maatregelen die op zichzelf kunnen bijdragen aan het verbeteren van het milieu, omdat deze maatregelen te zeer interfereren met andere doelstellingen van Unierecht, zoals een goed werkende interne markt,³⁰⁷ de concurrentiepositie van het Europese bedrijfsleven³⁰⁸ of het bevorderen van investeringen in verduurzaming.³⁰⁹

104. Ook de door Milieudefensie gevorderde reductieverplichting zou de goede werking van het EU-ETS ontoelaatbaar doorkruisen. De maatregel zou vanwege het substitutie-effect niet effectief zijn in het terugdringen van de wereldwijde uitstoot en kan zelfs schadelijk blijken, terwijl de impact op verschillende belangrijke doelstellingen van het handelssysteem, zoals het waarborgen van een gelijk speelveld en de concurrentiepositie van het bedrijfsleven, gegeven is.³¹⁰ De suggestie van Milieudefensie in de ST-M nr. 575 dat het zogenaamde waterbedeffect – d.w.z. andere aanbieders nemen de door het EU-ETS gedekte activiteiten van Shell over – zich in ieder geval tot 2050 niet zal voordoen vanwege de inzet van de marktstabiliteitsreserve, is onjuist. Ten eerste voorkomt deze reserve niet dat andere aanbieders het aanbod van Shell zouden overnemen binnen de ruimte die het EU-ETS biedt (het emissieplafond). Daarvoor is irrelevant of er binnen die ruimte een overschot bestaat.³¹¹ Ten tweede is de verwachting dat de marktstabiliteitsreserve in de nabije toekomst – in ieder geval ruim voor 2050 – juist nodig zal zijn om in een te grote vraag naar emissierechten te voorzien.³¹²

5.3 Milieudefensie maakt selectief gebruik van passages uit (de totstandkomingsgeschiedenis van) de CSDDD in een poging aan te tonen dat een MD-Reductieplicht verenigbaar zou zijn met Unierecht

105. Het feit dat de door Milieudefensie gevorderde reductieverplichting niet strookt met de relevante Europese regels en de daaraan ten grondslag liggende doelstellingen wordt verder bevestigd door (de totstandkomingsgeschiedenis van) de CSDDD. Milieudefensie doet daarop in de ST-M veelvuldig een beroep. Volgens haar volgt hieruit dat de door Milieudefensie gevorderde reductieverplichting zich volgens de Europese wetgever zeer wel verstaat met het Europese pakket en regelgeving, omdat de Europese wetgever in de CSDDD zelf ook een reductieverplichting voor ondernemingen had aangenomen, inclusief voor Scope 3-emissies.³¹³ Ook tijdens het pleidooi bij de Hoge Raad heeft Milieudefensie, onder verwijzing naar de *Impact Assessment* die aan de CSDDD is voorafgegaan, de positie ingenomen dat het opleggen van reductieverplichtingen aan individuele ondernemingen ook volgens de Europese wetgever noodzakelijk is. Deze stellingname gaat om ten minste twee redenen mank.

³⁰⁶ ST-S, nr. 251-252.

³⁰⁷ HvJEU 15 april 2010, C-64/09, ECLI:EU:C:2010:197 (*Commissie/Frankrijk*), rov. 35-38.

³⁰⁸ HvJEU 26 februari 2015, C-43/14, ECLI:EU:C:2015:120 (*Sko-Energia*), rov. 28; en HvJEU 16 april 2026, C-519/24, ECLI:EU:C:2026:297 (*Nitrogénművek*), rov. 38.

³⁰⁹ HvJEU 12 april 2018, C-302/17, ECLI:EU:C:2018:245 (*PPC Power*), rov. 23.

³¹⁰ Zie onder meer Verweerschrift, nr. 56; ST-S, nr. 252; en MvG, par. 6.4.

³¹¹ Zie C.J.H. Cozijnsen, Expert opinion of Mr. C.J.H. Cozijnsen, 3 maart 2024 (*Productie S-241*), nr. 1.6 en par. 3.

³¹² Zie ook C.J.H. Cozijnsen, Expert opinion of Mr. C.J.H. Cozijnsen, 3 maart 2024 (*Productie S-241*), nr. 3.4. Vgl. Kopernikus-Projekt Ariadne 6 december 2023, 'MSR through 2030: impact on market liquidity and considerations for the 2026 reform', te raadplegen via: https://ariadneprojekt.de/media/2023/12/Ariadne-Dokumentation_ETSWorkshopBrussel_December2023.pdf (laatst geraadpleegd op 13 juli 2026), p. 5-6; Veyt 2025, 'EU ETS Market Stability Reserve review: Flexibility is the magic word', te raadplegen via: <https://veyt.com/wp-content/uploads/2025/10/EU-ETS-Market-Stability-Reserve-review-Flexibility-is-the-magic-word-4.pdf> (laatst geraadpleegd op 13 juli 2026), p. 4-5; en recent J. Delbeke 6 februari 2026, 'Preparing the 2026 EU ETS/MSR Review', te raadplegen via: https://table.media/assets/europe/20260206_europe_eu-ets-review.pdf (laatst geraadpleegd op 13 juli 2026), p. 4, waarin steeds wordt gewezen op de aannemelijkheid dat de marktstabiliteitsreserve op korte termijn nodig zal zijn om aan een overmatige vraag tegemoet te komen, in plaats van nog jaren overtollige emissierechten te absorberen zoals Milieudefensie impliceert in ST-M, nr. 575.

³¹³ Zie ST-M, nr. 589, 591, 599, 658, 684 en 705.

106. Ten eerste was de verplichting voor ondernemingen om een klimaatplan op te stellen en uit te voeren, zoals deze ten tijde van het Arrest in artikel 22 van de CSDDD was opgenomen, van geheel andere aard dan de door Milieudefensie gevorderde reductieverplichting. Dit heeft Shell in eerdere stukken toegelicht: de CSDDD voorzagt niet in een aan ondernemingen opgelegd, op de toekomst gericht, statisch en tijdgebonden absoluut reductiepercentage, maar in een niet civielrechtelijk afdwingbare inspanningsverplichting tot het opstellen en uitvoeren van een klimaattransitieplan met daarin zelf vastgestelde doelstellingen, waarvan kon worden afgeweken.³¹⁴ De herhaalde veronderstelling dat het feit dat de Europese wetgever deze verplichting verenigbaar heeft geacht met het Unierecht zou betekenen dat hetzelfde geldt voor een door de rechter aan een individuele onderneming op te leggen statische en absolute reductieplicht, is dus fundamenteel onjuist.
107. Ten tweede en bovenal geldt dat de betreffende bepaling in het kader van de Omnibus-revisie uit de CSDDD is geschrapt. Milieudefensie doet op deze bepaling in cassatie desondanks terugkerend een beroep als objectief aanknopingspunt bij de invulling van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm, nu als “niet-rechtstreeks toepasselijke wetgeving”.³¹⁵ Dat gaat niet aan, zoals Shell hierboven onder nr. 7 en in ST-S par. 5.3³¹⁶ heeft toegelicht.
108. In nr. 582 e.v. van de ST-M gaat Milieudefensie uitgebreid in op de *Impact Assessment* bij de CSDDD. Ook bij pleidooi bij de Hoge Raad heeft zij deze aangehaald, omdat deze zou aantonen dat de Europese wetgever ruimte ziet voor het aan individuele ondernemingen opleggen van verplichtingen zoals in de onderhavige procedure gevorderd. Deze *Impact Assessment* is opgesteld bij aanvang van het wetgevingsproces aangaande de CSDDD, en behandelt zowel de in de CSDDD neergelegde bepalingen inzake *human rights due diligence* als de aanvankelijk in artikel 22 CSDDD vervatte bepalingen inzake het klimaattransitieplan. Deze bepalingen zijn verschillend van aard en kennen een eigen handhavingsregime. Milieudefensie gaat voorbij aan dit onderscheid, en citeert uit het hele document, ongeacht over welke verplichting wordt gesproken. Dit heeft tot gevolg dat Milieudefensie conclusies trekt uit dit document die daaruit niet kunnen worden getrokken. Volgens Milieudefensie volgt uit de aangehaalde passages dat de Europese wetgever ruimte ziet voor civielrechtelijk afdwingbare verplichtingen zoals in deze procedure gevorderd en dit zelfs zou “aanmoedigen”.³¹⁷ Zij laat onvermeld dat de *Impact Assessment*, waar deze ingaat op de voor deze procedure relevante verplichting inzake het klimaattransitieplan, juist stelt dat “[m]eeting the target will not be a legally binding obligation”.³¹⁸ In het wetgevingstraject van de CSDDD, waarvan de *Impact Assessment* slechts het startschot was, zijn voorstellen om op dit punt een strengere bepaling op te nemen bovendien herhaaldelijk van de hand gewezen.³¹⁹ De (totstandkomings)geschiedenis van de CSDDD biedt geen steun aan de positie van Milieudefensie, niet in de situatie voor de Omnibus-revisie (zoals door het hof beoordeeld) en niet in de situatie daarna.

5.4 Verdere opmerkingen inzake het Unierecht

109. In de ST-M nr. 654 e.v. gaat Milieudefensie in op het beginsel van energiesolidariteit. Zij stelt dat dit

³¹⁴ Verweerschrift, nr. 47 onder j, met verwijzingen t.a.p.; en ST-S, par. 5.3.

³¹⁵ ST-M, nr. 485, 541, 543, 546, 547 onder (e) en 939.

³¹⁶ Zie i.h.b. ST-S, nr. 270.

³¹⁷ ST-M, nr. 707. Zie ook ST-M, nr. 591 en 704.

³¹⁸ Europese Commissie 23 februari 2022, *Impact Assessment Report*, SWD(2022) 42, p. 194.

³¹⁹ Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 5.2.3 en 5.4.3.

beginsel slechts gericht zou zijn op nood- en crisissituaties en dus toepassing mist.³²⁰ Dat is een onjuiste weergave van het beginsel, dat volgens het HvJEU “*niet alleen inhoudt dat [de instellingen van de Unie en de lidstaten] het hoofd moeten bieden aan noodsituaties wanneer deze zich voordoen, maar ook dat maatregelen worden vastgesteld om crisissituaties te voorkomen*”.³²¹ Milieudefensie stelt verder dat het beginsel niet uitsluit dat nationale maatregelen negatieve effecten hebben op de energiebelangen van andere lidstaten.³²² Shell heeft niet anders betoogd. Maar het beginsel schrijft wel voor dat bij het nemen van nationale maatregelen zoveel mogelijk aan de hand van specifieke informatie moet worden getoetst of er risico's bestaan voor de energiebelangen van (andere) lidstaten en de EU als geheel. Shell heeft in de ST-S nr. 262 toegelicht dat de denkbare impact van het opleggen van een MD-Reductieplicht aan Shell op energiebelangen van andere lidstaten allesbehalve een drogbeeld is. Milieudefensie stelt daar slechts tegenover dat het Unierecht beoogt weg te bewegen van olie en gas, zodat het opleggen van een MD-Reductieplicht strookt met de (energie)belangen van de EU.³²³ Op vergelijkbare wijze stelt Milieudefensie elders in hoofdstuk V.6 dat de op te leggen reductieplicht strookt met het Unierecht omdat deze nog voldoende ruimte laat aan Shell om olie en gas te leveren.³²⁴ Milieudefensie laat na deze stelling cijfermatig te onderbouwen (concreet: hoeveel ruimte is er volgens haar nog voor het gebruik van olie en gas in de EU tot 2030), terwijl zij hiermee tevens de enorme verschillen miskent tussen de energiesystemen van lidstaten en hun onderlinge verbondenheid (zodat bijvoorbeeld het door een Nederlandse rechter opleggen van een MD-Reductieplicht aan Shell, als veronderstellenderwijs effectief, de mogelijkheid voor Shell zou kunnen beperken bij te dragen aan de voor Duitsland in het licht van de afschaling van kernenergie en kolen benodigde extra gasleveranties³²⁵). De stelling van Milieudefensie dat het beginsel van energiesolidariteit slechts geldt voor lidstaten en de instellingen van de Unie,³²⁶ gaat eraan voorbij dat Milieudefensie een maatregel vraagt van de rechterlijke instanties van een lidstaat.

110. In nr. 667 e.v. gaat Milieudefensie in op het Europeesrechtelijke evenredigheidsbeginsel. Onder verwijzing naar de uitspraak *Deponiezweckverband* van het HvJEU betoogt zij dat dit beginsel niet van toepassing is op strengere nationale maatregelen over een kwestie die door de Europese wetgever met gebruikmaking van minimumharmonisatie is gereguleerd.³²⁷ Volgens Milieudefensie volgt uit de door Shell ingeroepen latere jurisprudentie van het HvJEU niet anders, omdat deze slechts zou zien op de Milieurichtlijn. Daarmee geeft Milieudefensie aan deze jurisprudentie een eigen, zeer beperkte uitleg. De literatuur (Milieudefensie verwijst zelf niet naar ondersteunende bronnen) denkt daar anders over:

*“In a judgment on the Environmental Liability Directive the Court seemed to have departed from the Deponiezweckverband case (...) The importance of this judgment goes well beyond the application of the proportionality principle. In exercising powers under Article 193 TFEU Member States must observe all general principles of EU law, including fundamental rights. Also it must be assumed that this is not only relevant for the interpretation of Article 193 TFEU, but seems to us to be significant for all other cases of minimum harmonisation.”*³²⁸

³²⁰ ST-M, nr. 656.

³²¹ HvJEU 15 juli 2021, C-848/19, ECLI:EU:C:2021:598 (*OPAL*), rov. 69 (onderstreping advocaat).

³²² ST-M, nr. 657.

³²³ ST-M, nr. 658. Vgl. ST-M, nr. 558 onder (b), 602 e.v. en 627 onder (b).

³²⁴ ST-M, nr. 627 onder (d).

³²⁵ Spreek aantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 62 onder (iii).

³²⁶ ST-M, nr. 660.

³²⁷ ST-M, nr. 670.

³²⁸ J.H. Jans & H.H.B. Vedder, *European Environmental Law*, Zutphen: Europa Law Publishing 2024, p. 119 en 120, aangehaald in ST-S, voetnoot 461. Waar in het citaat wordt gesproken van “a judgment on the Environmental Liability Directive”, doelen de auteurs op de door Shell ingeroepen uitspraak HvJEU 13 juli 2017, C-129/16, ECLI:EU:C:2017:547 (*Türkevei Tejtermelő*).

111. De stelling in de ST-M nr. 676 dat de evenredigheidstoets zou “ontsporen”, omdat niet duidelijk is in verhouding waartoe de evenredigheid van de nationale maatregel getoetst moet worden, faalt. Beoordeeld dient te worden of de met de nationale maatregel (hier: een MD-Reductieplicht) te bewerkstelligen effecten op klimaatverandering in evenredige verhouding staan tot de inbreuk die daarmee wordt gemaakt op de rechten van Shell en andere doelstellingen van Unierecht.³²⁹ Dat is niet het geval, zoals Shell al heeft toegelicht.

6 GEEN MD-REDUCTIEPLICHT VOOR DOOR SHELL GERAPPORTEERDE SCOPE 3-EMISSIONS

112. In onderdeel 3 van het Verweerschrift heeft Shell, bij wijze van principaal verweer en voorwaardelijk incidentele klacht, uiteengezet dat om een aantal aanvullende fundamentele redenen geen MD-Reductieplicht kan worden aangenomen met betrekking tot de Scope 3-emissies die een individuele onderneming zoals Shell rapporteert. De ST-M par. V.8.2 bevat een reactie op dat onderdeel. Die reactie miskent de kern van de door Shell aangevoerde argumenten en overtuigt ook overigens niet, zoals Shell hieronder zal uiteenzetten. Shell zal zich daarbij, gelet op omvang van hetgeen Milieudefensie in haar reactie naar voren brengt, beperken tot de belangrijkste punten.

6.1 Shell heeft geen controle over de daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer

113. In de ST-M, par. V.8.2 stelt Milieudefensie herhaaldelijk dat Shell “wél belangrijke invloed heeft op haar scope 3-uitstoot”.³³⁰ Dat is niet het geval. Onderdeel 3 van het Verweerschrift stelt onder meer aan de orde dat Shell het niet in haar macht heeft om de emissies van haar klanten en eindgebruikers met een (minimum)percentage op een in de toekomst gefixeerde datum te reduceren. Ook als Shell gedwongen zou worden de door haar gerapporteerde Scope 3-emissies te reduceren, brengt dat als zodanig niet mee dat de daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer zullen afnemen.³³¹ Dit is door Shell in feitelijke instanties uitvoerig gemotiveerd uiteengezet.³³² Overigens, voor zover Milieudefensie een beroep zou doen op de hierboven in nr. 10 bedoelde *TotalEnergies*-uitspraak van de Rechtbank Parijs, blijkt niet dat een dergelijke uiteenzetting in die procedure aan de rechter is voorgehouden en het oordeel van de Rechtbank Parijs bevat ook geen reflectie op een dergelijke uiteenzetting.³³³ Bovendien bestaat ook volgens de Rechtbank Parijs in elk geval geen grond voor het opleggen van een specifieke maatregel.³³⁴
114. Het gegeven dat een reductie van de door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies als zodanig niet meebrengt dat daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer zullen afnemen, verzet zich tegen het opleggen aan Shell van een op gerapporteerde Scope 3-emissies gericht reductiebevel. De reden hiervoor is dat een dergelijk reductiebevel nu juist beweerdelijk zijn rechtvaardiging vindt in de afname van daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer die daar volgens Milieudefensie het gevolg van zou zijn.³³⁵ Dat is, anders dan de ST-M nr. 861 stelt, geen kwestie van een in deze context irrelevante vraag

³²⁹ ST-S, nr. 264 met verwijzing naar K. Lenaerts & P. van Nuffel, *Europees recht*, Antwerpen: Intersentia 2023, p. 99.

³³⁰ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 844, 848, 849 en 857.

³³¹ Vgl. Verweerschrift, nr. 147.

³³² Zie Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 1 van 2, nr. 1.4.6; Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 2 van 2, nr. 2.3.1 onder (c); en Spreekantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 4 van 4, par. 10.4. Zie ook nr. 150 en de bronnen in de voetnoten bij nr. 150.

³³³ Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*) rov. 181.

³³⁴ Rechtbank Parijs (34^e Kamer) 25 juni 2026, 22/03403 (*TotalEnergies*) rov. 215.

³³⁵ Het is in dit verband opmerkelijk dat een MD-Reductieplicht volgens Milieudefensie geen betrekking heeft op methaanemissies, en dus niet op CO₂-equivalenten (ST-M, nr. 597 onder (j)).

naar de effectiviteit van een op gerapporteerde Scope 3-emissies gericht reductiebevel. Zoals Shell in par. 3.1.1 van het Verweerschrift en in par. 8.2.1 van de ST-S heeft uiteengezet, raakt het voorgaande direct aan de (conceptuele) ondeugdelijkheid van gerapporteerde Scope 3-emissies als grondslag voor een MD-Reductieplicht en daarmee aan de toewijsbaarheid van het door Milieudefensie gevorderde reductiebevel ten aanzien van gerapporteerde Scope 3-emissies.

115. Hiertegenover stelt de ST-M bij herhaling dat Shell “*bij uitstek invloed heeft op de vraag naar, en het aanbod van, olie- en gasproducten*”.³³⁶ De gedachte is kennelijk dat, indien Shell eenzijdig haar aanbod reduceert, de mondiale energievraag daarmee eveneens zal afnemen. Die gedachte, die in de ST-M veelvuldig de vorm aanneemt van niet onderbouwde aannames over een vermeend “vliegwieleffect”, heeft echter geen basis in de realiteit van het mondiale energiesysteem.
116. Bij pleidooi bij de Hoge Raad heeft Shell uitgebreid stilgestaan bij het algemeen aanvaarde feit dat olie en gas voorlopig noodzakelijk zullen blijven om aan een groeiende, diverse mondiale energievraag te voldoen.³³⁷ Een afgedwongen reductie van het olie- en gasaanbod van Shell doet aan die vraag niet af en leidt er hoogstens toe – indien al wordt aangenomen dat andere leveranciers van olie- en gasproducten niet in het daardoor ontstane gat springen (wat zij wel zouden doen) – dat aan die vraag niet wordt voldaan, met alle bijzonder ingrijpende gevolgen voor de brede maatschappij van dien.³³⁸ Voor veel maatschappelijk zeer essentiële toepassingen van olie en gas bestaan nog geen schaalbare en commercieel haalbare alternatieve energiebronnen, zodat in die vraag simpelweg niet op andere wijze kan worden voorzien. Bij wijze van voorbeeld heeft Shell daarbij onder meer gewezen op industriële processen waarvoor energiebronnen met een hoge energiedichtheid en hoge temperaturen nodig zijn, en waarvoor ondanks alle huidige inspanningen van overheden en bedrijven zeker nog in 2030 voldoende schaalbare en betaalbare alternatieve energiebronnen ontbreken.³³⁹
117. Een aan Shell opgelegde, op gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte MD-Reductieplicht brengt niet mee dat de marktcondities, schaalbaarheid en betaalbaarheid van alternatieve energiebronnen wel gaan ontstaan. Daarvoor is, zoals Shell heeft uiteengezet, gedurende langere tijd significante steun en regulering van overheden nodig.³⁴⁰ Daarmee zegt Shell zeker *niet* dat alleen overheden een belangrijke rol dienen te spelen in de energietransitie, zoals Milieudefensie suggereert, laat staan dat die verantwoordelijkheid vooral bij de burger ligt.³⁴¹ Ook ondernemingen zoals Shell hebben daarbij een rol te spelen, bijvoorbeeld door bij te dragen aan de uitvoering van de keuzes en afwegingen die door overheden zijn gemaakt met betrekking tot de wijze waarop de energietransitie wordt vormgegeven.³⁴² De *realiteit* is gewoonweg dat er markten moeten worden gecreëerd waarbij overheidsregulering- en beleid essentieel zijn om nu nog duurdere alternatieve energievormen, zoals groene waterstof, concurrerend te maken en aantrekkelijk voor klanten. Shell streeft dergelijke alternatieven reeds na waar dat strategisch en economisch haalbaar is, bijvoorbeeld met de bij pleidooi bij de Hoge Raad genoemde groene waterstoffabrieken HH1, REFHYNE 1 en 2. Dit weerspiegelt het feit dat Shell als beursgenoteerde onderneming de verplichting heeft om op verantwoorde wijze te investeren en daarbij een evenwicht te vinden tussen verschillende overwegingen (zoals kapitaalrendementen en de levensvatbaarheid van investeringen op lange termijn) in een dynamische, mondiale context. Maar een

³³⁶ ST-M, nr. 843. Vgl. bijvoorbeeld ST-M, nr. 509, 536 onder (c) en 833.

³³⁷ Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21-22.

³³⁸ Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21.

³³⁹ Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (i).

³⁴⁰ Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 21 onder (i).

³⁴¹ Vgl. ST-S, nr. 15.

³⁴² Vgl. ST-S, nr. 15; en Spreekaantekeningen zijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 2.

daarop gerichte rechtsplicht – een rechtsplicht tot ambitie, die haar dwingt vooruit te lopen op systeemveranderingen die nog moeten gaan plaatsvinden – is onjuist, ongerechtvaardigd en ineffectief.

118. Een MD-Reductieplicht bevordert de door Milieudefensie gewenste systeemveranderingen ook helemaal niet. Het gevolg van een dergelijke MD-Reductieplicht zou veeleer zijn dat de individuele onderneming waarop die plicht rust wordt gedwongen te krimpen, terwijl het onwaarschijnlijk is dat haar mondiale concurrenten, zonder internationale coördinatie, aan dezelfde norm zullen worden onderworpen.³⁴³ Nu, zoals hierboven is uiteengezet, niet valt in te zien hoe een dergelijke krimp van een individuele onderneming tot een afname van de vraag naar olie en gas zou leiden, ligt het zeer voor de hand dat in die vraag simpelweg zal worden voorzien door haar concurrenten, waarmee het klimaat uiteraard op geen enkele manier is geholpen.
119. Deze fundamentele ongeschiktheid van een op door een individuele onderneming zoals Shell gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte MD-Reductieplicht als middel om daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer te reduceren, geldt ongeacht of die plicht wordt geformuleerd als een (zwaarwegende) inspanningsverplichting of als een resultaatsverplichting. In beide gevallen geldt immers dat zonder controle over de daadwerkelijke emissies van eindgebruikers geen grondslag bestaat om aan een individuele onderneming een dergelijke verplichting op te leggen en dat een onderneming zonder controle daarop niet relevant kan sturen. Bovendien is het onaanvaardbaar om, zoals Milieudefensie voorstaat, die onderneming op grond van vergaande, ongerealiseerde aannames over onder meer mondiaal energieverbruik, technologische ontwikkelingen, en gedrag van eindgebruikers in een positie te brengen waarin zij vervolgens (in een executiegeschil) zou moeten aantonen dat zij voldoende inspanningen heeft betracht om een minimumreductiepercentage te realiseren.
120. Op dit alles bevat de ST-M geen inhoudelijke respons. De stelling van Milieudefensie dat de door Shell aangevoerde argumenten over haar gebrek aan controle over daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer “juist [nopen] tot aanvaarding van een zorgvuldigheidsverplichting voor scope 3”³⁴⁴ is op niets gebaseerd en illustreert het gebrek aan inhoudelijke respons op de door Shell aangedragen argumenten. Hetzelfde geldt voor de blote bewering dat, niettegenstaande de onderbouwde stellingen van Shell dat gerapporteerde Scope 3-emissies niet overeenkomen met reducties van daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer, “daling van de eigen scope 3-uitstoot als uitgangspunt óók leidt tot een daling van de CO₂-uitstoot naar de atmosfeer”.³⁴⁵

6.2 Er bestaan geen objectieve aanknopingspunten voor het aanvaarden van een MD-Reductieplicht met betrekking tot de door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies

121. De herhaaldelijk in par. V.8.2 aangevoerde stelling dat een op gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte MD-Reductieplicht “voort[vloeit] uit de verschillende relevante objectieve aanknopingspunten, waaronder en aansluitend op het VN-klimaatregime en de daarop gebaseerde soft law-bronnen”³⁴⁶ is van serieuze onderbouwing gespeend. Geen van de ‘aanknopingspunten’ waarnaar Milieudefensie in dit verband verwijst, ondersteunt het bestaan van bindende verplichtingen ten aanzien van gerapporteerde Scope 3-emissies.³⁴⁷ Een op dergelijke gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte

³⁴³ Vgl. ST-S, nr. 75.

³⁴⁴ ST-M, nr. 858.

³⁴⁵ ST-M, nr. 878-879 en 1181.

³⁴⁶ ST-M, nr. 865.

³⁴⁷ Zie ook Spreekaantekeningen tijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 3 van 4, par. 8.4.

MD-Reductieplicht kent wereldwijd nergens een basis in bestaande wet- en regelgeving, waarop Shell in subonderdeel 3.2 van het Verweerschrift heeft gewezen en waarop Milieudefensie in de ST-M in wezen verzuimt te responderen.

122. Ook artikel 22 CSDDD bevatte een dergelijke verplichting niet. Los daarvan valt niet in te zien hoe een bepaling die door de Europese wetgever bewust is geschrapt volgens Milieudefensie desondanks een relevant aanknopingspunt kan zijn voor de door Milieudefensie gestelde ongeschreven reductieplicht.³⁴⁸ In werkelijkheid is het tegendeel het geval: het feit dat artikel 22 CSDDD is geschrapt vormt juist een bevestiging van het ontbreken van een grondslag in bestaande wet- en regelgeving voor het aannemen van een op gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte MD-Reductieplicht.³⁴⁹
123. In het verlengde van het voorgaande verzuimt Milieudefensie in par. V.8.2 van de ST-M ook in te gaan op het hoogst problematische en ongekennde karakter van een op gerapporteerde Scope 3-emissies gerichte reductieplicht.³⁵⁰ Dat karakter is ook in de literatuur opgemerkt, waarin immers eveneens de fundamentele bezwaren klinken die Shell in het Verweerschrift tegen het opleggen van een dergelijke reductieplicht heeft geformuleerd.³⁵¹

6.3 De Scope 3-emissies die een onderneming rapporteert zijn ook overigens (technisch) ondeugdelijk als grondslag voor een MD-Reductieplicht

124. In het Verweerschrift heeft Shell daarnaast uiteengezet dat door een onderneming gerapporteerde Scope 3-emissies ook overigens (technisch) ondeugdelijk zijn als grondslag voor een MD-Reductieplicht.³⁵² Daarbij heeft Shell gewezen op het feit dat methodologieën voor het meten en rapporteren van zulke emissies uiteenlopen tussen verschillende ondernemingen en noodzakelijkerwijs leiden tot dubbeltellingen.
125. Op dat betoog reageert Milieudefensie in par. V.8.2 van de ST-M ten eerste met een uiteenzetting over de consistentie in wijze van rapportage waartoe *een bepaalde onderneming* op grond van het GHG Protocol beweerdelijk is gehouden.³⁵³ Meet- en rapportageconsistentie ten aanzien van Scope 3-emissies *binnen ondernemingen* laat echter onverlet dat methodologieën voor het rapporteren van Scope 3-emissies uiteenlopen *tussen ondernemingen*. Om die reden verschilt elke door de rechter opgelegde MD-Reductieplicht met betrekking tot Scope 3-emissies in inhoud en reikwijdte, afhankelijk van de meet- en rapportagekeuzes van de betrokken onderneming. Dat is, zoals Shell heeft gesteld, vanuit het oogpunt van rechtszekerheid c.q. kenbaarheid en vanzelfsprekendheid niet aanvaardbaar.³⁵⁴
126. Ten tweede stelt Milieudefensie dat dubbeltellingen in dit verband geen probleem vormen, omdat het feitelijk alleen maar toe te juichen valt dat een succesvolle reductie van emissies door een bepaalde

³⁴⁸ Zie ST-M, nr. 840, 894 en ook par. IV.5.5 en V.4.5.

³⁴⁹ Vgl. ST-S, nr. 102, 209 en 335.

³⁵⁰ J. Spier, 'Milieudefensie v. Shell: een sirenenzang? Suggesties voor een beter alternatief', in: W.M.J. van Veen e.a., *De klimaatzaak tegen Shell (ZIFO-reeks nr. 35)*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 55-62; en J. Spier, 'SDGs: tussen droom en daad: een processie van Echernach', *TvOB* 2021/6, p. 177 en 180.

³⁵¹ L. Smeehuijzen, 'De veroordeling van Shell tot 45% CO₂ reductie in 2030: over legitimiteit en effectiviteit', *NJB* 2022/458, p. 547; J. Spier, 'Rechtsvinding in klimaatzaken: zoeken naar de kwadratuur van de cirkel', *TvOB* 2025/6, p. 148; J. Spier, 'SDGs: tussen droom en daad: een processie van Echernach', *TvOB* 2021/6, p. 180; en E.H.P. Brans en M.W. Scheltema, 'Aansprakelijkheid Shell voor klimaatverandering. Een 'carbon major' geconfronteerd met een reductiebevel', *M en R* 2021/80, p. 566.

³⁵² Verweerschrift, par. 3.1.3.

³⁵³ ST-M, nr. 875-877 en 883.

³⁵⁴ Verweerschrift, subonderdeel 3.4; en ST-S, nr. 336.

onderneming in de waardeketen “ook [leidt] tot een verlaging van de scope 3-uitstoot van andere ondernemingen”.³⁵⁵ Opnieuw gaat de reactie van Milieudefensie voorbij aan het door Shell gemaakte punt. Dubbeltellingen zijn inherent aan de rapportage van Scope 3-emissies, aangezien dezelfde emissies door meerdere partijen binnen een waardeketen kunnen worden gerapporteerd, als gevolg waarvan gerapporteerde Scope 3-emissies fundamenteel ongeschikt zijn om *daadwerkelijke* emissies naar de atmosfeer te meten. Op vergelijkbare wijze kan het afgaan op reducties van gerapporteerde Scope 3-emissies de daadwerkelijke vermindering van emissies naar de atmosfeer groter doen lijken dan deze in werkelijkheid is, aangezien dezelfde reductie theoretisch door meerdere partijen binnen een waardeketen zou kunnen worden gerapporteerd. De Scope 3-emissies die een onderneming rapporteert kunnen daarom niet een aanvaardbare basis vormen van een op reductie van daadwerkelijke emissies naar de atmosfeer gerichte rechtsplicht.³⁵⁶

6.4 Uit vrijwillig gestelde doelstellingen met betrekking tot gerapporteerde Scope 3-emissies volgt niet dat Shell controle heeft over de emissies van eindgebruikers

127. In par. V.8.2 van de ST-M stelt Milieudefensie voorts nog dat, anders dan Shell in subonderdeel 3.4 van het Verweerschrift heeft uiteengezet, uit het feit dat Shell doelstellingen heeft geformuleerd voor de Scope 3-emissies die zij rapporteert volgt “dat zij invloed heeft op de vraagzijde”.³⁵⁷ Deze stelling is onjuist. Het enkele feit dat Shell streeft naar het verhogen van de verkoop van koolstofarme producten impliceert geenszins dat zij controle heeft over de emissies van eindgebruikers van de producten die zij levert.³⁵⁸ Zoals Shell heeft uiteengezet, heeft zij bij het formuleren van haar doelstellingen en ambities voor de Scope 3-emissies die zij rapporteert ook gecommuniceerd dat zij naar hun aard rekening houden met externe omstandigheden van onder meer regulatoire, economische en technische aard. Voorts heeft Shell erop gewezen dat, om als samenleving netto nul emissies tegen 2050 te bereiken, beleid, investeringen, innovaties en infrastructurele voorzieningen aanzienlijk zullen moeten worden opgeschroefd en versneld om de benodigde technologieën op de markt te brengen en ook het gedrag aan de vraagkant tijdig te veranderen.³⁵⁹

7 DE CONSTITUTIONELE ROL VAN DE RECHTER EN DE GRENZEN VAN HET BURGERLIJK MATERIEEL- EN PROCESRECHT

128. In onderdeel 5 van het Verweerschrift heeft Shell, bij wijze van principaal verweer en voorwaardelijk incidentele klacht, uiteengezet dat het opleggen van een MD-Reductieplicht aan individuele ondernemingen zoals Shell de grenzen van de rechtsvormende taak van de rechter en de grenzen van het burgerlijk materieel- en procesrecht te buiten gaat. Par. VIII.2.2 van de ST-M bevat daarop een reactie. Die reactie gaat voorbij aan de aard van deze zaak en de in deze zaak voorliggende vorderingen en is bovendien gebaseerd op een onjuiste opvatting over de staatsrechtelijk gewenste terughoudendheid van de rechter. Shell zal zich bij de bespreking van par. VIII.2.2 van de ST-M, gelet op de omvang van hetgeen Milieudefensie in haar reactie naar voren brengt, opnieuw beperken tot de belangrijkste punten.

³⁵⁵ ST-M, nr. 881.

³⁵⁶ Verweerschrift, nr. 163.

³⁵⁷ ST-M, nr. 895.

³⁵⁸ Vgl. Verweerschrift, nr. 185. Zie ook Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 - deel 3 van 4, nr. 8.4.7 onder (c).

³⁵⁹ Verweerschrift, nr. 186. Zie ook Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, nr. 10.2.3.

7.1 De reactie van Milieudefensie gaat voorbij aan de aard van deze zaak en de in deze zaak voorliggende vorderingen

129. Par. VIII.2.2 van de ST-M wordt gekenmerkt door het ontbreken van een respons op het betoog van Shell dat deze specifieke zaak, gelet op de aard van de voorliggende vorderingen en de verdelingsvraagstukken die met die vorderingen verband houden, zich vanuit staatsrechtelijk en burgerlijk materieel- en procesrechtelijk perspectief niet leent voor een rechterlijke interventie. Shell heeft bij Verweerschrift en in de ST-S, op de grondslag van haar stellingen in feitelijke instanties, uiteengezet dat de vragen hoe emissies moeten worden verminderd en hoe de verdeling van het resterende koolstofbudget vorm moet krijgen zowel op nationaal als op Europees en mondiaal niveau een complexe afweging vergen van de vele – soms tegengestelde – belangen die door de energietransitie worden geraakt.³⁶⁰ Daarbij heeft Shell erop gewezen dat toewijzing van de vorderingen van Milieudefensie daarop – bedoeld of onbedoeld – ingrijpt, nu daarmee individuele, op een bepaald moment in de toekomst gefixeerde reductieplichten een centrale rol zullen krijgen in het Nederlandse klimaatbeleid.³⁶¹ Dat zijn concrete stellingen over hoe de in deze zaak voorliggende vorderingen zich verhouden tot de door de Nederlandse en Europese wetgevers verrichte en te verrichten wetgevings- en beleidskeuzes. Bovendien heeft Shell erop gewezen dat een door de Nederlandse rechter op te leggen reductiebevel Shells activiteiten zou raken in meer dan zeventig landen waarin zij actief is, waarmee de Nederlandse rechter feitelijk zou bepalen op welke wijze en in welk tempo al die soevereine landen hun fossiele brandstoffen zouden moeten uitfasen.³⁶² Dat Milieudefensie inderdaad op die wijze mondiale gevolgen tot stand tracht te brengen wordt door haar in de ST-M met zoveel woorden erkend, nu zij de territoriaal beperkte wetgevende bevoegdheid van de Nederlandse wetgever uitdrukkelijk contrasteert met het in deze zaak door de rechter op te leggen reductiebevel met mondiaal effect.³⁶³
130. Tegenover voornoemde concrete stellingen van Shell herhaalt Milieudefensie in de ST-M par. VIII.2.2 haar standpunt dat dit alles niet eraan kan afdoen dat de rechter op grond van artikel 6:162 BW een zorgvuldigheidsverplichting kan (en, gelet op het belang van effectieve rechtsbescherming, onder omstandigheden moet) vaststellen, dus ook in deze zaak.³⁶⁴ Het is evident dat Milieudefensie daarmee voorbijgaat aan wat deze zaak nu juist zo uitzonderlijk maakt, namelijk dat toewijzing van de vorderingen van Milieudefensie en, meer specifiek, het opleggen van een MD-Reductieplicht aan een individuele onderneming naar zijn aard een zaaksoverstijgende beleidskeuze van politieke aard zou vormen.

7.2 Milieudefensie miskent de grondslag van de staatsrechtelijk gewenste terughoudendheid van de rechter

131. In par. VIII.2.2 van de ST-M verdedigt Milieudefensie de rechtsopvatting dat de constitutionele rol van de rechter wel relevant kan zijn in op artikel 6:162 BW gebaseerde procedures tegen de Nederlandse Staat³⁶⁵, maar *“in horizontale verhoudingen nooit de vraag speelt of de rechter zijn rechtsvormende taak te buiten gaat in verband met overheidsbeleid, bredere maatschappelijke belangen, beleidsmatige*

³⁶⁰ Verweerschrift, nr. 211; en ST-S, nr. 344. Zie ook Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 2 van 2, nr. 3.2.4 en 3.2.5. Vgl. J. Sumption, *The challenges of democracy and the rule of law*, London: Profile books 2025, p. 147.

³⁶¹ ST-S, nr. 342 en 354-363.

³⁶² ST-S, nr. 385; en Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 2 april 2024, zittingsdag 1 - deel 2 van 2, nr. 3.3.1.

³⁶³ Zie ST-M, nr. 740. Overigens zou de Nederlandse wetgever (anders dan de rechter, zie Verweerschrift, nr. 228-229) binnen de grenzen van internationaal publiekrecht wel de verantwoordelijkheid voor emissies kunnen reguleren van bedrijven die in Nederland zijn gevestigd.

³⁶⁴ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 1368 en 1369.

³⁶⁵ Zie ST-M, nr. 1371 en de in voetnoot 1807 aangehaalde rechtspraak, waaronder HR 3 oktober 2025, ECLI:NL:HR:2025:1435 (*F-35*).

keuzes of verdelingsvraagstukken".³⁶⁶ Die rechtsopvatting vindt geen steun in het recht. Milieudefensie miskent dat de grondslag van de 'staatsrechtelijk gewenste terughoudendheid van de rechter'³⁶⁷ is gelegen in een onderkenning van het feit dat het "*niet aan de burgerlijke rechter [is] om deze politieke afwegingen te maken*".³⁶⁸ Voor de vraag of het maken van die aldus niet toelaatbare politieke afwegingen van een rechter in een bepaalde procedure wordt gevraagd is niet bepalend of het in die procedure de Nederlandse Staat of een private partij is die op grond van artikel 6:162 BW wordt aangesproken.

132. Feitelijk zal in procedures tegen de Nederlandse Staat vaker dan in horizontale gevallen de vraag spelen of de rechter wordt gevraagd op ontoelaatbare wijze het politieke domein te betreden. Anders dan Milieudefensie suggereert, is de rechter echter ook in horizontale gevallen gehouden te verzekeren dat de gevorderde maatregel niet neerkomt op het maken van aan de wetgever voorbehouden politieke afwegingen. Het heeft geen logica en er bestaat ook geen rechtvaardiging om aan te nemen dat de rechter in horizontale gevallen geen vorm van staatsrechtelijke terughoudendheid geacht wordt te betrachten indien hem in die context feitelijk wordt gevraagd verstreckende politieke afwegingen te maken. Een dergelijke rechtvaardiging wordt door Milieudefensie in par. VIII.2.2 van de ST-M ook niet naar voren gebracht.
133. Op het in onderdeel 5 van het Verweerschrift centraal gestelde punt dat een rechterlijke interventie in deze zaak noodzakelijkerwijs meebrengt dat de rechter dergelijke verstreckende politieke afwegingen maakt, gaat Milieudefensie in par. VIII.2.2 van de ST-M zoals gezegd in het geheel niet in. Milieudefensie kan in elk geval niet worden gevolgd in haar suggestie dat dit geen bezwaar vormt omdat de wetgever, indien hij een door de rechter opgelegde "*zorgvuldigheidsverplichting uiteindelijk vanwege maatschappelijke of andere belangen te vergaand acht, (...) hij dergelijke verplichtingen door middel van wetgeving alsnog [kan] inperken of nader vormgeven*".³⁶⁹ Dat is het paard achter de wagen spannen. Rechtsplichten die diep ingrijpen op fundamentele maatschappelijke belangen en die politieke afwegingen veronderstellen behoren niet door de rechter in het kader van een bilaterale procedure in het leven te worden geroepen, zoals het Bundesgerichtshof ook heeft geoordeeld.³⁷⁰ Het feit dat de wetgever het uiteindelijk altijd in zijn macht heeft om specifiek op door de rechter in het leven geroepen rechtsplichten gerichte corrigerende wetgeving aan te nemen doet daaraan principieel niet af.

8 EEN MINIMUMREDUCTIEPERCENTAGE KAN NIET WORDEN OPGELEGD, NOCH EEN MD-REDUCTIEPLICHT IN DE VORM VAN EEN ZWAARWEGENDE INSPANNINGSVERPLICHTING

134. Met het voorgaande is Shell, voor zover passend binnen een dupliek, ingegaan op een groot deel van de ST-M hoofdstuk VI (IV.1 tot en met VI.5), dat is gewijd aan het door Shell al in twee processtukken en bij pleidooi bij de Hoge Raad bestreden betoog dat aan Shell een MD-Reductieplicht met een voor haar geldend (minimum)percentage kan en moet worden opgelegd. De toelichting op de principale onderdelen 1, 3, 4 en 5 bevat grotendeels een herhaling van zetten en de procesinleiding heeft dit onderwerp al in detail behandeld. Ook Milieudefensie erkent veelvuldig dat zij "geen nadere

³⁶⁶ ST-M, nr. 1378. Vgl. ook ST-M, nr. 1388 en 1389.

³⁶⁷ Zie HR 12 mei 1999, ECLI:NL:HR:1999:AA2756 (*Arbeidskostenforfait*), rov. 3.15.

³⁶⁸ HR 21 december 2001, ECLI:NL:HR:2001:ZC3693 (*Kernwapens*), rov. 3.3 onder (C). Zie ook Conclusie A-G Vlas vóór HR 3 oktober 2025, ECLI:NL:HR:2025:1435 (*F-35*), par. 4.22.

³⁶⁹ ST-M, nr. 1381.

³⁷⁰ Bundesgerichtshof 23 maart 2026, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 45.

toelichting” meer verschaft.³⁷¹ Op twee punten in par. VI.6 van de ST-M wenst Shell nog kort te reageren.

8.1 Geen minimumreductiepercentage

135. Volgens Milieudefensie bestaat er een absolute reductiebodem of ondergrens voor de “olie- en gasindustrie” en had het hof daarom een minimumreductiepercentage aan Shell kunnen opleggen van afgerond 30%.³⁷² De scenario’s waar dit percentage uit af te leiden zou zijn zouden de “*geringste*” inspanning belichamen die van de “olie- en gasindustrie” mag worden verwacht en “*iedere keuze ten bate van de olie- en gasindustrie*” maken.³⁷³
136. Daarmee gaat Milieudefensie voorbij aan alle door Shell uiteengezette bezwaren tegen de vaststelling van een op scenario’s gebaseerde MD-Reductieplicht. Die heeft Shell met name in de ST-S, hoofdstuk 11 uiteengezet.³⁷⁴ Shell heeft daar ook uitgelegd waarom de presentatie van Milieudefensie van deze scenario’s als het minimum wat van de “olie- en gasindustrie” mag worden verwacht onjuist is. Alle scenario’s waar Milieudefensie zich op beroept, zijn 1,5 graad Celsius-scenario’s. Deze scenario’s beschrijven zeer ambitieuze veranderingen en gaan uit van aannames die niet zijn gebaseerd op onderliggende trends in het huidige overheidsbeleid, huidige NDC’s of het huidige traject van het energiesysteem.³⁷⁵ Bovendien zijn de scenario’s niet bedoeld om te dienen als bindende reductienormen voor individuele ondernemingen en zijn zij bovendien voortdurend aan verandering onderhevig, zodat daaruit geen reductiepercentage kan worden afgeleid.³⁷⁶
137. Bovendien slaat Milieudefensie in haar betoog een cruciale stap over: de ‘normatieve’ reductiescenario’s waar zij zich op baseert zijn op het niveau van energiebronnen en sectoren. Deze reductiescenario’s zijn niet bedoeld om te worden toegepast op een individuele onderneming, en kunnen ook geen antwoord geven op de vraag welke specifieke reductie van een individuele onderneming mag worden verwacht. Een reductie van emissies binnen een sector zegt namelijk niets over de reductie van emissies door een individuele onderneming binnen die sector en kan daar tegengesteld aan zijn. Dat heeft Shell uitvoerig uiteengezet.³⁷⁷ Milieudefensie zet daar niets tegenover. De door Milieudefensie weergegeven literatuur, die er geen blijk van geeft voldoende rekening te houden met de uitdagingen van de energietransitie, onderbouwt deze stap ook niet en legt niet uit hoe het hof tot een vaststelling van een minimumreductiepercentage van een individuele onderneming had kunnen komen.³⁷⁸ Milieudefensie was ook niet in staat om dit uit te leggen tijdens de tweede termijn van haar pleidooi bij de Hoge Raad.

8.2 Geen zwaarwegende inspanningsverplichting

138. Volgens Milieudefensie zou het inspanningskarakter van een MD-Reductieplicht het “*temeer aanvaardbaar [maken] om Shell aan een gefixeerd reductiepercentage*” te houden.³⁷⁹ De bewijslast

³⁷¹ Zie bijvoorbeeld ST-M, nr. 1027, 1028, 1029, 1032, 1047, 1049 en 1080.

³⁷² ST-M, nr. 899, 960, 965, 1001, 1021, 1056 en 1092. Spreekaantekeningen zijdens Milieudefensie bij de Hoge Raad, nr. 48.

³⁷³ ST-M, nr. 964, 1000, 1021, 1056, 1092, 1096 en 1133.

³⁷⁴ Zie ook ST-S, par. 1.3.2; Verweerschrift, nr. 124; en Spreekaantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 2 van 4, nr. 7.1.3-7.1.4 en par. 7.2 en 7.3.

³⁷⁵ ST-S, nr. 432 en 433.

³⁷⁶ ST-S, nr. 57 sub (b), met verwijzing naar rov. 7.82 en 7.91-7.93 van het Arrest. Zie ook ST-S, nr. 369 en 565.

³⁷⁷ Verweerschrift, nr. 220; en ST-S, nr. 57 onder b), 61, 420, 427 en 429.

³⁷⁸ ST-M, nr. 1095 en 1111.

³⁷⁹ ST-M, nr. 1123-1126.

zou dan op Shell komen te rusten om aan te tonen dat “*zij zich daadwerkelijk en aantoonbaar zwaarwegend heeft ingespannen*”.³⁸⁰ De executierechter zou daar dan over beslissen.³⁸¹ Op die manier zou aan de bezwaren tegen een vast, voor de toekomst opgelegd absoluut reductiepercentage tegemoet kunnen worden gekomen, aldus Milieudefensie.³⁸²

139. Hieruit blijkt wat Milieudefensie voor ogen heeft: een verplaatsing van het debat naar de daarvoor niet toegeruste executierechter, met de daaraan inherente mogelijkheid van voortdurende executiegeschillen. De executierechter zou de facto tot permanente toezichthouder worden gemaakt, waarbij Shell in de positie zou worden gebracht zich steeds, achteraf, te moeten verantwoorden jegens een NGO. Shell heeft uiteengezet waarom een executieprocedure daar niet voor geschikt is en waarom zo’n permanente monitoring, waarvoor geen wettelijke grondslag bestaat, zich niet verdraagt met de taak van de rechter, een ongerechtvaardigde inmenging in de governance van Shell zou vormen en tot ontoelaatbare rechtsonzekerheid zou leiden.³⁸³ Het betoog van Milieudefensie illustreert eens te meer dat een toekomstgerichte reductieplicht voor een bepaald (minimum-)percentage intrinsiek ondeugdelijk is.³⁸⁴ En daarbij is elk minimumreductiepercentage voor een individuele onderneming als Shell arbitrair en zinloos, en wel in het bijzonder voor gerapporteerde Scope 3-emissies: een reductie van de verkoop van olie en gas door Shell als gevolg van een MD-Reductieplicht zal niet leiden tot een lager gebruik van olie en gas door klanten, waarmee een dergelijke reductie dus niet effectief zou zijn in het in de praktijk reduceren van mondiale emissies, wat het doel is van Milieudefensie’s vordering.³⁸⁵ Shell heeft hier bij Verweerschrift en de ST-S al voldoende over gezegd.³⁸⁶

9 HET HOF HEEFT TERECHT GEOORDEELD DAT NIET IS KOMEN VAST TE STAAN DAT HET GEVORDERDE BEVEL EEN RELEVANT EFFECT ZAL HEBBEN

140. Hoofdstuk VII van de ST-M bevat de uitwerking van principale onderdelen 6 t/m 8 van Milieudefensie. Daarop reageerde Shell al in hoofdstuk 13 van de ST-S. Zij beperkt zich in deze dupliek tot een aantal punten.

9.1 Het betoog van Milieudefensie berust op de onjuiste premisse dat de effectiviteit en daarmee het belang bij naleving van een zorgvuldigheidsverplichting moet worden verondersteld

141. In par. VII.2 van de ST-M doet Milieudefensie haar visie uit de doeken op de “*dogmatische verhouding tussen de zorgvuldigheidsverplichting van artikel 6:162 BW, de werking van artikel 3:296 BW en de sluitstukbepaling van artikel 3:303 BW*”.³⁸⁷ Dat doet zij ter uitwerking van haar klachten in principaal onderdeel 6, terwijl zij hiermee tevens verweer voert tegen het belangverweer en voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.6 onder (i) van Shell, met de strekking dat bij de vraag of een ongeschreven rechtsplicht bestaat de effectiviteit daarvan moet worden betrokken.³⁸⁸

³⁸⁰ ST-M, nr. 1124.

³⁸¹ ST-M, nr. 1128-1130.

³⁸² ST-M, nr. 1127.

³⁸³ Zie bijvoorbeeld ST-S, nr. 295 en 346; Verweerschrift, nr. 131; en Spreek aantekeningen zijdens Shell d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 - antwoorden Shell op vragen van het hof, par 5.4 en nr. 6.2.8.

³⁸⁴ Zie verder: ST-S, hoofdstuk 11 en met name par. 11.2.2-11.2.4.

³⁸⁵ ST-S, nr. 88, 89, 325, 685 en 718. Zie Spreek aantekeningen zijdens Shell d.d. 3 april 2024, zittingsdag 2 – deel 4 van 4, nr. 10.1.11 en 10.3-10.5; en MvG, par. 9.2. Zie ook ST-S, hoofdstuk 13.

³⁸⁶ Verweerschrift, nr. 131 en 241; en ST-S, nr. 295, 354, 358 en 633 onder a). Vgl. ook ST-S, nr. 186.

³⁸⁷ ST-M, nr. 1143.

³⁸⁸ ST-M, nr. 790-791.

142. Milieudefensie stelt dat het bestaan van een zorgvuldigheidsverplichting “veronderstelt” dat naleving van deze verplichting effectief is, in die zin dat deze kan bijdragen aan het daarmee te beschermen belang.³⁸⁹ In de context van artikel 3:303 BW verbindt Milieudefensie hieraan de conclusie dat voor het aannemen van voldoende belang bij een bevelsvordering volstaat dat toewijzing van een bevel “*kan bijdragen aan het voorkomen van de gestelde dreigende belangen aantasting*”.³⁹⁰ In dat geval “*voldoet het bevel immers aan de veronderstelling van de zorgvuldigheidsverplichting dat naleving ervan kan bijdragen aan het voorkomen van de gevaren waartegen zij bescherming biedt*”, aldus Milieudefensie.³⁹¹ In wezen stelt Milieudefensie hiermee dat omdat een ongeschreven zorgvuldigheidsverplichting effectief moet zijn, een partij altijd voldoende belang heeft bij een bevel tot nakoming van een dergelijke verplichting.
143. Milieudefensie gaat met deze klachten allereerst eraan voorbij dat het hof de vordering van Milieudefensie ten aanzien van de Scope 3-emissies die Shell rapporteert nu juist heeft afgewezen, omdat geen op Shell toepasselijk reductiepercentage kon worden gevonden. Er is dan ook geen sprake van een vaststaande rechtsplicht, waarvan de effectiviteit in het betoog van Milieudefensie moet worden verondersteld, en waarvan Milieudefensie door middel van een bevel nakoming vordert.³⁹² Reeds daarop stranden de klachten, bij gebrek aan belang.
144. Bovendien maakt Milieudefensie in haar benadering de beoordeling of een zorgvuldigheidsverplichting bestaat en of een partij bij de nakoming hiervan een voldoende belang heeft tot een en dezelfde. Daarvoor bestaat geen grond.
145. Op zichzelf is juist dat de effectiviteit van een gedraging relevant is voor zowel de vraag of een rechtsplicht met die strekking bestaat als of een partij voldoende belang heeft bij het afdwingen van die rechtsplicht. Dat is ook de strekking van het verweer en de klacht van Shell in voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.6 onder (i). Volgens Shell heeft het hof niet kunnen oordelen dat op ondernemingen als Shell een verplichting rust tot het reduceren van hun emissies, zonder de effectiviteit van een dergelijke verplichting, en de vraag of deze evenredig is aan de impact op de gedaagde van het opleggen van die verplichting, (voldoende) mee te wegen.
146. Waar partijen van mening lijken te verschillen, is of de effectiviteit van een vordering nog zelfstandig moet worden beoordeeld in de context van belang in de zin van 3:303 BW, als het bestaan van een ongeschreven rechtsplicht is vastgesteld. Zoals Shell heeft toegelicht, is dit het geval. Voor het aannemen van voldoende belang is vereist dat toewijzing van de vordering feitelijk een relevant verschil maakt. Dat belangcriterium is, ook in de literatuur over dit onderwerp, niet controversieel.³⁹³ Milieudefensie verwijst in hoofdstuk VII van de ST-M veelvuldig naar passages uit de handboeken van *Van der Helm* over het rechterlijk bevel en verbod, maar zij laat precies de passage weg waarin hij ingaat op de vraag wanneer bij een rechterlijk bevel voldoende belang bestaat. Het hof heeft in het bestreden Arrest de in die relevante passage geformuleerde toets, die Shell in de ST-S al heeft geciteerd,

³⁸⁹ Zie bijv. ST-M, nr. 1143-1155, 1161-1163 en 1172.

³⁹⁰ ST-M, nr. 1163.

³⁹¹ ST-M, nr. 1163.

³⁹² Om dezelfde reden faalt de stelling van Milieudefensie, zoals uitgewerkt in par. VII.5.1 van ST-M, dat de effectiviteit van toewijzing van haar vorderingen kan worden afgeleid uit de CSDDD en verschillende soft law bronnen. Deze bronnen spreken ieder over geheel andersoortige verplichtingen dan het opleggen van een MD-Reductieplicht aan een individuele onderneming.

³⁹³ Zie ST-S, par. 13.3.2.

woordelijk gevolgd.³⁹⁴ Omgekeerd geldt eveneens dat als de rechter vaststelt dat toewijzing van een bepaalde vordering feitelijk een relevant effect zal hebben, daarmee nog niet gegeven is dat een aan de vordering gelijke zorgvuldigheidsverplichting bestaat. Voor die vraag zal de rechter moeten nagaan hoe dat voorziene effect van toewijzing van de vordering zich verhoudt tot de impact op de met die toewijzing bezwaarde partij.

147. Het hof heeft dus terecht de vraag of Milieudefensie voldoende belang heeft bij toewijzing van een bevel jegens Shell tot reductie van de Scope 3-emissies die zij rapporteert zelfstandig getoetst, en geconcludeerd dat niet is komen vast te staan dat dit een relevant effect zal hebben. Het hof is daarom niet toegekomen aan beoordeling van de vraag of het (ten minste hoogst onzekere) effect van toewijzing van het door Milieudefensie gevorderde bevel in evenredige verhouding zou staan tot de grote impact daarvan op Shell. Zoals Shell in deze procedure heeft toegelicht, dient die vraag overigens ontkennend te worden beantwoord.³⁹⁵
148. In de ST-M nr. 1164 e.v. doet Milieudefensie in dit verband, net als in feitelijke instanties, ook een beroep op de arresten *Urgenda* en *The Pirate Bay* van de Hoge Raad. Shell lichtte in deze procedure al toe wat de onderhavige zaak van deze arresten onderscheidt.³⁹⁶ Omwille van de lengte van deze dupliek verwijst Shell naar die toelichting. Daaraan kan worden toegevoegd dat de stelling van Milieudefensie dat de Hoge Raad in *The Pirate Bay* een beroep op het substitutie-effect “voor het algemene aansprakelijkheidsrecht heeft verworpen”,³⁹⁷ en hierin een “‘stap voor stap’-benadering goed[keurde]”³⁹⁸ niet klopt. Dit arrest betrof geen toepassing van het algemene aansprakelijkheidsrecht, maar van artikel 26d Aw, een specifieke bepaling met basis in het Unierecht³⁹⁹ die rechthebbenden uitdrukkelijk de mogelijkheid biedt om een verbodsvordering in te stellen tegen internettussenpersonen, in verband met reeds vaststaande auteursrechtinbreuken. Ook om deze reden moet dit arrest worden onderscheiden van het over de boeg van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm opleggen van een MD-Reductieplicht aan een individuele onderneming, terwijl concurrenten in andere jurisdicties niet aan diezelfde verplichting worden gebonden.⁴⁰⁰

9.2 Enkele andere punten inzake de effectiviteit van het gevraagde reductiebevel

149. Par. VII.3 van de ST-M, waarin Milieudefensie principaal onderdeel 6.5 toelicht, is getiteld “*Het eventuele handelen van derden doet bij artikel 3:303 BW niet ter zake*”. Par. VII.9.1 van de ST-M, waarin Milieudefensie principaal onderdeel 8 toelicht, is getiteld “*Belangvereiste omvat effectiviteit bevel wegens het handelen van derden*”. Dit legt in een oogopslag de wel heel grote souplesse bloot waarmee Milieudefensie met het recht omgaat. Wat deze punten betreft: het hof heeft terecht onderzocht wat de feitelijke gevolgen zouden zijn van toewijzing van het gevorderde reductiebevel, waarvoor de handelingen van derden relevant kunnen zijn (zij zijn nota bene onderdeel van

³⁹⁴ ST-S, nr. 692, met verwijzing naar J.J. van der Helm, *Het rechterlijk bevel en verbod als remedie (BPP nr. XXIII)*, Deventer: Wolters Kluwer 2023, nr. 378. Zie rov. 7.102 van het Arrest: “*Of er sprake is van voldoende belang kan worden beoordeeld door een vergelijking te maken tussen de situatie met en zonder toewijzing van de vordering. Als tussen beide situaties geen relevant verschil bestaat, in die zin dat toewijzing van de vordering de eiser feitelijk geen voordeel brengt, ontbreekt het vereiste belang bij de vordering.*”

³⁹⁵ Zie Verweerschrift, voorwaardelijk incidenteel subonderdeel 2.6; en ST-S, nr. 108, par. 8.2.1 en 8.2.4 en nr. 671 onder a), met verwijzingen t.a.p.

³⁹⁶ Zie over *Urgenda* onder meer: ST-S, nr. 675-679 en 708; en Spreekaantekeningen tijdens Shell bij de Hoge Raad, nr. 62 onder (i). Zie over *The Pirate Bay*: ST-S, voetnoot 1068.

³⁹⁷ ST-M, nr. 791.

³⁹⁸ ST-M, nr. 1178.

³⁹⁹ Dit artikel vormt de implementatie van artikel 11 Handhavingsrichtlijn (Richtlijn 2004/48/EG) en artikel 8 lid 3 van de Auteursrechtlijn (Richtlijn 2001/29/EG). Voor deze specifieke bepaling was op dit punt ook al nadere richting gegeven in de rechtspraak van het HvJEU, zie HR 13 november 2015, ECLI:NL:HR:2015:3307, *NJ 2018/110 (Ziggo/Brein)*, rov. 4.2.4 en 4.4.2.

⁴⁰⁰ Zie ook Verweerschrift, nr. 61.

Milieudefensie's eigen effectiviteitsanalyse⁴⁰¹). Op basis van dit rechtens juiste uitgangspunt heeft het hof feitelijk geoordeeld dat (i) als Shell ophoudt met de verkoop van olie en gas, andere marktpartijen in het gat zullen springen dat Shell achterlaat (rov. 7.106); en (ii) de door Milieudefensie mogelijke signaalfunctie richting anderen van het opleggen van een reductiebevel aan Shell zowel te speculatief is (dat wil zeggen: feitelijk onvoldoende onderbouwd) als te ver verwijderd van Shell (rov. 7.109).⁴⁰²

150. Net als in de procesinleiding, introduceert Milieudefensie in par. VII.5 van de ST-M verschillende andere “uitvoeringsmodaliteiten” voor het reductiebevel.⁴⁰³ Zoals toegelicht in de ST-S, leiden deze door Milieudefensie opgevoerde “uitvoeringsmodaliteiten” op zichzelf niet tot een reductie van gerapporteerde Scope 3-emissies⁴⁰⁴ en kunnen zij deze zelfs verhogen.⁴⁰⁵ Het terugbrengen van de Scope 3-emissies die Shell rapporteert vergt een reductie van de verkoop van Shell.⁴⁰⁶
151. Daarbij komt het volgende. Net als in hoger beroep,⁴⁰⁷ doet Milieudefensie alsof naleving van het reductiebevel “geen nadere inspanningen [behoeft]” van Shell omdat zij het gevorderde reductiedoel “grotendeels [zou] bereiken” door te stoppen met investeren in nieuwe velden en “de huidige olie- en gasvelden te exploiteren tot zij zijn leeggelopen”.⁴⁰⁸ Milieudefensie laat na te vermelden dat het rapport waarop zij deze stelling in feitelijke instanties heeft gebaseerd,⁴⁰⁹ stelt dat als Shell haar investeringen in nieuwe velden stopzet, dit haar productie met 45% zou kunnen verlagen. Dat heeft met een reductie van de door Shell gerapporteerde Scope 3-emissies dus weinig van doen, nog los van het feit dat de cijfers in het rapport niet kloppen en het rapport bovendien miskent dat het efficiënter kan zijn te investeren in nieuwe velden dan bestaande velden helemaal op te gebruiken.⁴¹⁰ Deze suggestie van Milieudefensie is dus niet alleen veel te simplistisch; zij klopt niet. Datzelfde geldt voor de stelling van Milieudefensie in de ST-M nr. 1210 en 1242 onder (a) dat het hof de effectiviteit van een productiebeperking in rov. 7.106 en 7.107 “erkent”. Het hof benoemt in rov. 7.106 en 7.107 slechts de mogelijkheid dat een productiebeperking tot een emissieverlaging zou kunnen leiden. Bovendien heeft het hof het daar evident over territoriale productiebeperkingen door staten.⁴¹¹
152. In hoofdstuk VII.6 werkt Milieudefensie principaal subonderdeel 6.D uit. Milieudefensie stelt daarin opnieuw dat de door het hof vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting “geheel los[staat] van de eerder door de rechtbank vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting”.⁴¹² Dit is een duidelijke poging te ontkomen aan het feit dat zij geen incidenteel appel heeft ingesteld tegen de beslissing van de rechtbank dat Shell alle vrijheid heeft in het uitvoeren van de door de rechtbank vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting. Dit betoog, dat faalt om de redenen zoals toegelicht in par. 13.5.2 van de ST-S, is moeilijk te volgen. Milieudefensie beroept zich op een zorgvuldigheidsverplichting. De rechtbank en het hof hebben zich allebei uitgesproken over deze zelfde verplichting. Het is dus niet zo

⁴⁰¹ Vgl. ST-S, nr. 701.

⁴⁰² ST-S, par. 13.3.3 en nr. 756-757.

⁴⁰³ ST-M, par. VII.5.2-VII.5.3.

⁴⁰⁴ Voor zover Milieudefensie betoogt dat Shell aan het reductiebevel kan voldoen door haar investeringen in olie- en gasproductie stop te zetten, zie ST-S, nr. 711 onder a).

⁴⁰⁵ Voor zover Milieudefensie betoogt dat Shell aan het reductiebevel kan voldoen door te investeren in bepaalde hernieuwbare energiebronnen, ST-S, nr. 711 onder b).

⁴⁰⁶ ST-S, par. 13.2.

⁴⁰⁷ MvA, nr. 595; Spreekaantekeningen tijdens Milieudefensie d.d. 12 april 2024, zittingsdag 4 – dupliek, nr. 19 en 20; en Proces-verbaal van de mondelinge behandeling in hoger beroep, p. 29.

⁴⁰⁸ ST-M, nr. 1209.

⁴⁰⁹ Oil Change International en Milieudefensie, 30 september 2022, *Shell's fossil fuel production: still pushing the world towards climate chaos (Productie MD-396)*.

⁴¹⁰ ST-S, voetnoot 1126.

⁴¹¹ Vgl. ook ST-S, nr. 688 en voetnoot 1071.

⁴¹² ST-M, nr. 1221.

dat rechters met iedere uitspraak een nieuwe zorgvuldigheidsverplichting *creëren*, zoals Milieudefensie lijkt te betogen.

Het is in dit verband veelzeggend dat Milieudefensie het in de ST-M moet hebben van een hypothetisch voorbeeld, “aan de hand van het *Bussluis-arrest*”. Het echte *Bussluis-arrest* ging om de vraag of een gemeente onrechtmatig had gehandeld door een bussluis aan te leggen en in stand te houden waar andere weggebruikers in konden vallen, en daarom schadevergoeding verschuldigd was (een bevel was niet gevorderd). In de *echte* procedure die heeft geleid tot het *Bussluis-arrest* wees de rechtbank die schadevergoedingsvordering tegen de gemeente af, waarna het gerechtshof deze toewees. In de ST-M, nr. 1222, presenteert Milieudefensie een alternatieve, hypothetische procedure, waarin een Gemeente door de rechtbank zou worden bevolen tot het treffen van voorzorgsmaatregelen “*ter vrije keuze*”, waarna in het door die Gemeente daartegen ingestelde appel door het hof specifieke voorzorgsmaatregelen zouden worden opgelegd. Het is frappant dat het door Milieudefensie verzonnen procesverloop nu juist juridisch niet denkbaar zou zijn zonder een incidenteel appel van de wederpartij van de Gemeente tegen het hypothetische oordeel van de rechtbank dat de Gemeente maatregelen zou moeten treffen “*ter vrije keuze*”.

153. In par. VII.8 van de ST-M gaat Milieudefensie in op de klachten van principaal onderdeel 7, betreffende het oordeel van het hof inzake Shell Trading. Milieudefensie suggereert dat zij haar argument – dat de aard en omvang van de handelsactiviteiten van Shell Trading dusdanig zijn dat het wel degelijk effectief zou zijn als Shell aan een reductiebevel voldoet door haar doorverkoop te staken – in feitelijke instanties “gedetailleerd uitgewerkt [heeft] aangevoerd”,⁴¹³ “zeer uitvoerig [heeft] toegelicht”,⁴¹⁴ en “nauwgezet [heeft] uitgewerkt”.⁴¹⁵ In werkelijkheid heeft zij dit argument pas bij appelpleidooi aangevoerd, onder verwijzing naar enkele nieuwsartikelen met daarin een generieke beschrijving van de activiteiten van Shell Trading en zonder ook maar enige analyse van wat er gebeurt als Shell Trading haar activiteiten zou staken.⁴¹⁶ Het hof heeft de stellingen van Milieudefensie beoordeeld en verworpen. Milieudefensie legt het argument daarom in cassatie opnieuw voor en probeert dit bovendien nader uit te breiden met feitelijke nova, zoals het herhaaldelijke beroep op de Capital Markets Day 2025 van Shell⁴¹⁷ en het beroep op het GHG-protocol.⁴¹⁸ Naast dat dit in cassatie ontoelaatbaar is, kan dit alles niet eraan afdoen dat het hof op dit punt een in het licht van dit partijdebat voldoende gemotiveerd en begrijpelijk oordeel heeft gegeven.

10 CONCLUSIE

154. Shell concludeert op basis van het bovenstaande tot verwerping in het principaal cassatieberoep en tot vernietiging in het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep, met zodanige veroordeling van Milieudefensie in de kosten als de Hoge Raad juist acht.

⁴¹³ ST-M, nr. 1243.

⁴¹⁴ ST-M, nr. 1244.

⁴¹⁵ ST-M, nr. 1251.

⁴¹⁶ Producties MD-563A-563D.

⁴¹⁷ ST-M, nr. 1250 en 1253. Vgl. ook ST-M, nr. 171-172.

⁴¹⁸ ST-M, nr. 1262-1267. Shell heeft in ST-S, nr. 745 en voetnoot 1183, toegelicht dat het betreffende subonderdeel 7.9 niet alleen een ontoelaatbaar novum is, maar ook feitelijk niet klopt. In ST-M werkt Milieudefensie dit novum verder uit, waarbij zij stelt dat door Shell Trading verstrekte financiering zou leiden tot een verplichting om emissies te rapporteren onder Scope 3, categorie 15 van het GHG-protocol. Zoals in ST-S, voetnoot 1183, opgemerkt is dit op dit moment geen significante categorie van Scope 3-emissies waarover Shell rapporteert. De stelling van Milieudefensie is ook anderszins onjuist. Het GHG-protocol definieert categorie 15 als van toepassing op financiële investeringen, hetgeen aandeleninvesteringen, schuldinvesteringen en projectfinanciering omvat. Financieringsregelingen voor de grondstoffenhandel zijn daarentegen doorgaans vormgegeven als commerciële afspraken, zoals vooruitbetalingen, en leiden niet tot een eigendomsbelang of een conventionele crediteurenrelatie met de tegenpartij. In plaats daarvan leiden ze tot contractuele aanspraken op de ontvangst van goederen, waarbij het rendement voortvloeit uit handelsmarges, prijsverschillen of contractuele kortingen, in plaats van uit rente, dividenden of kapitaalgroei. Van projectfinanciering of enige andere door categorie 15 van het GHG-protocol gedekte vorm van financiering is geen sprake.

Het belang en de complexiteit van de zaak, alsmede de omvang van de schriftelijke toelichting van Milieudefensie, rechtvaardigen afwijking van het in de Pilot beheersing omvang processtukken in cassatie voor een dupliek in cassatie voorziene maximaal aantal woorden. Het aantal woorden (incl. voetnoten, excl. zaak- en partijaanduiding, inhoudsopgave en deze tekst) beloopt 33.613.